

ČEKOSLOVAKŮ REPUBLIKA

Spaudai paruošė
Doc. Dr. JONAS BEBLAVÝ

KAUNAS
„Spindulio“ B-vės spaustuvė
1931

PRATARMĖ.

Europos viduryje Čekoslovakija iškilo į naujas valstybes iš Austrovengrijos griuvėsių po Pasaulio karo. Čekai ir slovakai žiloj senovėj buvo vienos valstybės viena tauta. Vengrams užėmus Slovakiją, slovakai 1000 metų buvo atskirti nuo savo brolių čekų; todėl ir jų kalba dabar šiek tiek skirias nuo čekų kalbos, maždaug kaip lietuvių žemaičių kalba skirias nuo aukštaičių kalbos. Vis dėlto čekus ir slovakus galima laikyti viena čekoslovakų tauta.

Čekoslovakų istorija panaši į lietuvių istoriją. XV amžiuje abidvi tautos gyveno savo garbės laikus: čekai husitizmo, o lietuviai — Vytauto Didžiojo. Anais laikais čekų ir lietuvių santykiai buvo gyviausi; čekai pakvietė Vytautą į savo sostą. Po tų garbingų dienų prasi-dėjo abiejų tautų puolimas; abidvi tautos neteko savo nepriklausomybės, tad ir jų santykiai nutrūko. Atgimimo laikai vėl suartino abidvi tautas. Lietuviai, daktaro Basanavičiaus vedami, ėmė pavyzdį iš čekų atgimimo; Pragoje pradėta leisti „Aušra“. Dr. Basanavičius rašo apie tai 1924 metų „Krivulės“ 10 numeryje: „...čion (=Pragon) dabar man atvykus ir apsigyvenus, kiek atsimenu, teko sausio 10 dieną 1883 metų rašyti įžanginį — programinį straipsnį — „priekalbą“ — į mano ir Vištelio sumanytąjį naulietuvių laikraštį, kuriam daviau „Aušros“ vardą. Kaip šiandien atsimenu, kad baigiant tą straipsnį ir

parašius: „kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybės, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia“ — pasidarė man labai graudu ir iš mano akių ištriško gausios ašaros, tarytum iš prajautimo kokios laimės ar nelaimės... Tuomet, žinoma, niekeno nebuvo manyta ir aš pats menkai tetikėjau, kad iš to menko laikraštuko ilgainiui bus susilaukta tokių Lietuvos švietimo darbe pasėkmių, kokias šiandien, praėjus nuo to laiko 40 metų, matome ir kuriomis gerėtis tenka, regint atbudusią lietuvių tautą ir pasiekusią savo nepriklausomybės. Tokiu būdu, kaip sakyta, naujaušų laikų lietuvių atbudimo era prasidėjo čechų Pragoje 1883 metais, ir šita data ir su ja susirišusi įvykimo vieta turėtų būti lietuviams atmintina ir neužmirštama“.

1918 metais abidvi tautos, lietuviai ir čekai, susilaukė savo nepriklausomybės dienų ir atnaujino praeities laikų draugiškus santykius. Reikia tikėtis, kad tie geri santykiai vis gerės. Tuo tikslu viena tauta turi susipažinti su antra. Šioj savo knygutėj noriu supažindinti lietuvių skaitytojus su čekoslovakų tautos praeitimi ir dabartimi, norėdamas, kad draugiški dviejų artimų tautų santykiai dar labiau sustiprėtų.

Dr. Jonas Beblavý.

ČEKŲ IR SLOVAKŲ KALBA.

Čekų ir slovakų kalbos priklauso slavių kalboms. Tarp čekų ir slovakų kalbų labai maža tėra skirtumo; daugelis jas laiko dviem tos pačios kalbos tarmėm, kaip Lietuvoj aukštaičių ir žemaičių tarmės.

Žodžių kirčiavimas labai paprastas. Kirtis visada yra žodžio pradžioje, pirmam skiemeny. Balsių ilgis žymimas tašku arba rateliu jų viršuj. Apskritai abėcėlės ženklai yra tokie, kaip ir lietuvių kalboj, kadangi lietuviai pirmomis spaudos kovos dienomis į lenkiškųjų ženklių vietą pasisavino čekų abėcėlės ženklus (pav., č, š, ž, dž). Todėl lietuviams lengva išmokti skaityti čekiškai arba slovakiškai. Raidės skaitomos maždaug taip, kaip ir lietuviškosios. Bet yra ir kaikurių skirtumų, pav.:

á reikia skaityti ilgai;

ä skaitomas maždaug kaip lietuvių e (pav., *metai*);

d prieš i ir ě (*ie, e*) skaitoma minkštai (*dji, die*);

d' = minkštas d (*dj*);

e visada yra atviras ir trumpas;

é reikia skaityti ilgai ir kiek siauriau (maždaug kaip *tėvas*);

ě = *je*, pav., *město* = *mjesto*, prieš jį *t, d, n* reikia skaityti minkštai (*τj, dj, nj*);

h skaitomas kaip vokiškasis, bet žodžio gale skamba kaip *ch*, pav., *Boh*;

í reikia ištarti ilgai;

l gali sudaryti ir atskirą skiemenį, pav., *vlk*=*vilkas*;

l' reikia skaityti minkštai, pav., *král'*=*králj*=*karalius*,
(vartojamas tik slovākų kalboj);

n prieš i ir ě (slovākų kalboj prieš i ir e) skaitomas
minkštai (*nj*), kaip ñ

ñ skaitomas minkštai, kaip prancūzų *gn*;

ô slovākų kalboj reiškia *uo*;

r gali sudaryti ir atskirą skiemenį, pav., *krk*=*kaklas*;

ř skaityti kaip *rž* arba *rš*, bet abu priebalsiu reikia iš-
tarti iškarto; vartojamas tik čekų kalboj;

t prieš i ir ě slovākų kalboj prieš i ir e ištiriamas
minkštai, kaip *tj*;

t' = minkštas t (*tj*);

ú, ů reikia ištarti ilgai;

ý reikia ištarti ilgai.

1. POLITINĖ ISTORINĖ DALIS.

1. ČEKOSLOVAKIJOS GEOGRAFIJA.

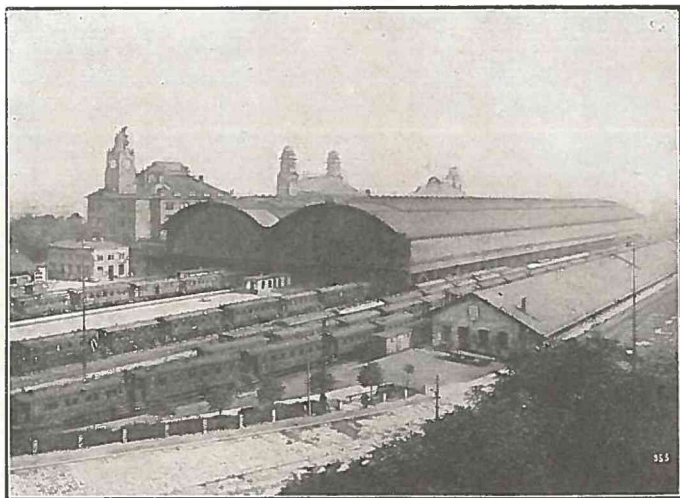
Padėjimas ir didumas. Čekoslovakų respublika kilo iš Austrovengrijos griuvėsių. Jos sienas nužymėjo Versalio, St. Žermeno, Trianono ir Sevro taikos sutartys. Respublikos vakaruose yra Čekija (Čechy); į rytus nuo jos yra Moravija (Morava) su Silezija (Slezsko); šitie kraštai prieš Pasaulio karą priklausė Austrijai ir viduramžiais sudarė Čekų karalystę. Į rytus nuo Moravijos yra Slovakija (Slovensko) ir Pakarpatės Rusija (Podkarpatská Rus), kurios prieš karą priklausė Vengrijai. Pakarpatės Rusija turi autonomiją, garantuotą 1919 metų rugsėjo 10 d. St. Žermeno sutarties.

Čekoslovakų respublika užima 140.408 km.² žemės plotą. Pagal didumą Europos valstybių tarpė ji stovi penkio-liktoje vietoje. Atskiri kraštai yra šitokio didumo:

Čekija	52,064 km. ²
Moravija	22,315 „
Silezija	4,452 „
Slovakija	48,933 „
Pakarpatės Rusija	12,644 „

Iš viso 140,408 km.²

Čekoslovakijos žemės ploto pavidalas panašus į kylį, nukreiptą į rytus. Jos sienos yra 2.800 km. ilgio; respubli-

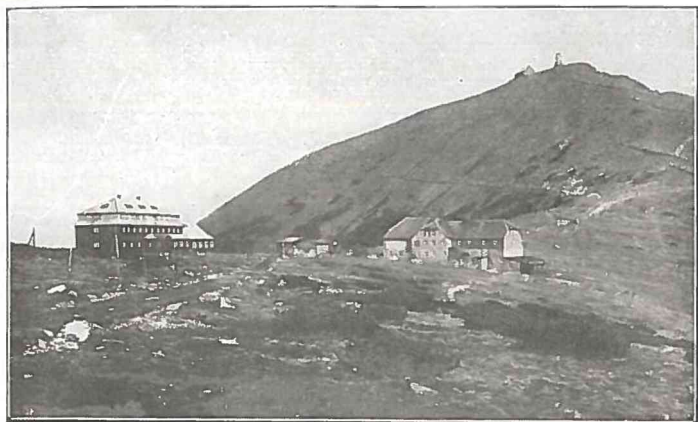

Vilsono stotis Pragoje.

kos didžiausias ilgis yra 1000 km., didžiausias plotumas — 300 km. Susisiekimas su jūra tegalimas tik upėmis: Dunojaus, Elbės ir Oderio.

Vandenys. Respublikos vakaruose Čekija sudaro geografinį vienetą, apsuptą kalnų vainiko. 94,2% jos vandenų užima Vltava (Moldau) ir Labe (Elbė). Slovakija su Pakrapatės Rusija irgi sudaro geografinį vienetą, kurio vandenų daugumas tenka Dunojaus upei. Didesnės upės Slovakijoje yra Vah, Nitra, Hron ir Ipel. Tarp tų dviejų kraštų yra Moravijos ir Silėzijos kraštas, jungiąs Čekiją su Slovakija. Didesnę Moravijos vandenų dalį Moravos upė atiduoda Dunojui (86,3%), kita dalis per Oderį įteka į Baltijos jūrą.

Kalnai. Čekija iš visų pusių apsupta kalnų. Pietuose yra Šumava (iki 1457 metrų aukštumo), vakaruose —

Sněžka.

Čekų Miškas (Český Les), iš šiaurės vakarų — Krušné hory, šiaurėje Sudetai, kurių aukščiausieji taškai yra Krkonoše (milžinkalniai), Sněžka (1603 mt.) ir Jeseník (1490 mtr.). Tarp Čekijos ir Moravijos yra Čekų Moravų aukštuma (Českomoravská Vysočina), maždaug 500 metrų aukštumo. Jų rytuose prie Blansko yra garsūs grotai Mococho. Moravijos ir Silėzijos rytuose bei Slovakijos šiaurėje guli Beskidai (Radhošť 1130 mt., Babia Góra 1725 mt.). Į rytus nuo jų per visą Slovakiją ir Pakarpatės Rusiją nutysę Karpatai. Aukščiausi jie yra šiaurėje, kur jie vadinasi Vysoké Tatry (Gerlachovka 2663 mt.). Į pietus nuo jų yra Nizké Tatry (Žemosios Tatros 2045 mtr.) ir dar toliau — Slovenské Rudohorie (Slovakų Metalų Kalnai). Žemosiose Tatrose yra didžiausieji Europos grotai (stalaktitai, Demänová).

Lygumų yra Slovakijos ir Pakarpatės Rusijos pietuose bei prie didesnių upių.

Klimatas. Čekoslovakijoje yra šilčiau negu Lietuvoje. Vakaruose vyrauja vakarų Europos oras, rytuose šiaurės rytų Europos oras; todėl Pragoj vidutinės temperatūros skirtumas yra 10,5%, o Užhorode (rytuose) 22,8°.

Gyventojai. Pagal 1921 metų žmonių surašymą, Čekoslovakija turėjo 13.612.000 gyventojų. Gyventojų skaičiumi Europos valstybių tarpe ji stovi dešimtoji vietoj. Pagal tautybę 1921 m. čekoslovakų buvo 8,760,957, vokiečių 3,123,448, vengrų 747, 096, žydų 180,536, lenkų 75,852, kitų tautybių 23,052, sveltimsalių 238,943 gyventojai. Slavių yra 69,5%, jų tarpe čekoslovakų 65,%, ukrainiečių (rusinų) 3,4%, lenkų 0,6%. Vokiečių yra 23,4%, vengrų 5,6% visų gyventojų. Pagal žmonių surašymą 1930 XII 2, Čekoslovakija turi 14,723,225 gyventojus.

Pagal religiją 76,3% buvo R. katalikų; 7,3% protestantų, 3,9% graikų katalikų, 3,9% čekoslovakų bažnyčios, 2,6% žydų, 0,5% pravoslavų, 0,1% senkatalikių, 5,3% be konfesijos. Rymo katalikų ir graikų katalikų skaičius sumažėjo, bet pakilo čekoslovakų bažnyčios, protestantų ir pravoslavų skaičius.

Čekoslovakija yra žemdirbių ir pramonės kraštas. 39,6% visų gyventojų verčias žemės darbu, 33,8% pramone ir 10,7% prekyba.

Gyventojų daugumas gyvena kaimuose. Miestuose gyvena 15% visų gyventojų. Penki miestai turi daugiau kaip po 100.000 gyventojų. Tai yra Praga (valstybės sostinė, čekų gyvenimo centras), su 847.000 gyventojų su viršum, Brno su 250,000 gyventojų (be Pragos žymiausias tekstilės pramonės centras), Moravská Ostrava (133,000 gyventojų su geležies pramone), Plzeň (Pilsen, 122,000 gyventojų su geležies ir alaus pramone) ir Bratislava (130,000 gyventojų, žymus uosto miestas).

Daugiausia gyventojų gyvena pramonės kraštuose, Čekijos ir Moravijos vakaruose bei Silezijoje, pav., Moravskoj Ostravoj 1000 gyventojų 1 km.², nors vidutiniškai visoje respublikoje 1 km.² gyvena 104 gyventojai. Rytų link gyventojų tirštumas mažėja; Čekijoje 1 km.² gyvena 128, Moravijoje 119, Slovakijoje 61 ir Pakarpatės Rusijoje 48 gyventojai.

Aukštosios Tatros (Vysoké Tatry).

— Į rytus auga analfabetų skaičius; Čekijoje jų tėra tik 2,1%, Slovakijoje 14% ir Pakarpatės Rusijoje iki 50%. Slovakija ir Pakarpatės Rusija atsiliko kultūros atžvilgiu, kadangi iki Pasaulio karo priklausė Vengrijai, kur nebuvo tokios aukštos kultūros kaip Čekijoje; slovakai ir rusėnai neturėjo kultūros laisvės, buvo vengrų žiauriai persekiojami, kaip ir lietuviai Rusijos valdžioje.

2. ČEKOSLOVAKŲ ISTORIJA.

Čekoslovakijos kraštas buvo gyvenamas jau seniausiais laikais. Čekijoje gyveno jau diluvijaus laikų žmogus ir visa eilė priešistorinių giminių. Nuo V iki I amžiaus prieš Kristų Čekoslovakų žemėj gyveno keltų giminės; tų giminių bojai gyveno Čekijoje, todėl Čekija buvo pavadinta Bohemija — Böhmen). Po keltų pirmaisiais krikščionybės amžiais čekoslovakų žemėj apsigyveno germanai; jų giminės markomanai Čekijoje ir kvadai Moravijoje bei Slovakijoje. Anais laikais ir romėnai užėmė Moravijos bei Slovakijos pietines dalis.

Germanams palikus kraštą, VI amžiuje po Kristaus atsibastė ten slavų giminės, čia pasiliko ir toliau ir susijungė į vieną tautą. Gyvendama ten pusantro tūkstančio metų ir sukūrusi savą kultūrą, čekoslovakų tauta įgijo

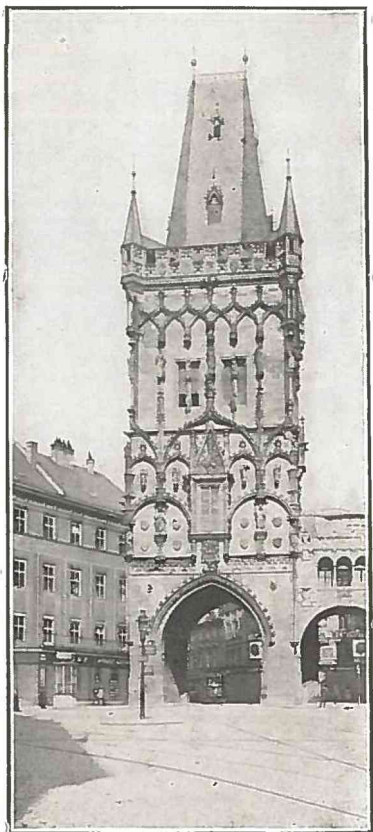

Tyno bažnyčia Pragoje.

teisę šį kraštą vadinti savo tėvyne. Čekoslovakai slavų tautų pirmieji priėmė Vakarų Europos civilizaciją ir perdavė ją kitoms tautoms.

Pirmąją valstybę sukūrė Samo VII amžiuje. Jam pavyko suvienyti įvairias gimines, išvaduoti jas iš avarų jungo ir apginti savo krašto nepriklausomybę. Jo kraštas užėmė maždaug dabartinius Čekoslovakus, be to ir kaimynines slavų gimines pietuose, rytuose bei šiaurėje. Po jo mirties jo valstybė iširo, ir atskiros giminės teko Romėnų imperijai. Iširus Karolio Didžiojo imperijai, vakarų slaviai vėl išsivadaavo ir įkūrė Didžiosios Moravijos imperiją (Vel'komoravská ríša). Šios imperijos pirmasis įžymus valdovas buvo kunigaikštis Mojmir'as (apie 830 m.),

kuris išplėtė valstybės sienas rytuose, kur išvarė pirmąjį vakarų slavų kunigaikštį krikščionį Pribiną iš Nitros. Mojmiro įpėdinis Rostislav'as įvedė krikščionybę savo imperijoje. 863 metais pakvietė į savo kraštą du garsiu slavų apaštalu — Kirilą ir Metodijų iš Salonikos.

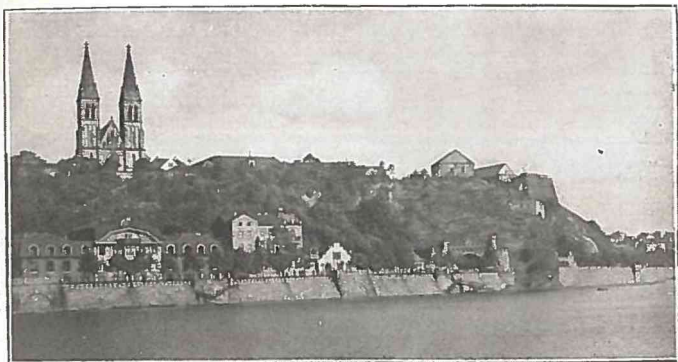
*Prašná brána (Parako vartai)
Pragoje.*

Kirilas sudarė slavių (glagolitinį) raštą ir įvedė slavių pamaldas. Taigi su krikščionybe čekoslovakų giminių tarpe įsivyravo Bizantijos kultūra. Bet jau Rostislavo įpėdinio Svatoopluko laikais (871 — 894) prasidėjo kova su Bizantijos kultūra ir Rytų bažnyčios tvarka. Vokiečių kunigams pavyko panaikinti slavių pamaldas ir įvesti lotynų pamaldas. Metodijaus mokiniai apleido kraštą ir misionieriais išėjo į kitus slavių kraštus. X amžiuje dėl vienybės stokos iširo Didžiosios Moravijos imperija, Metodijaus slavių patriarchatas buvo paanikintas, vakarų ir pietų slavių santykiai nutraukti, ir slovakai išbuvo vengrų vergijoje per 1000 metų, iki Pasaulinio karo. Tik Čekijai tepavyko išsilaikyti nepriklausomai; iš jos kilo Čekų kunigaikštystė ir vėliau karalystė.

Čekų valstybė įkurta čekų giminės iš Přemyslo padermės. Přemysliams pavyko suvienyti visas gimines ir įsivesti krikščionių civilizaciją. Naujai valstybei ilgą laiką reikėjo kovoti su vokiečiais dėl savo nepriklausomy-

Bratislava.

Vyšehrad Pragoje.

bės, kol XV amžiuje ją pagaliau atgavo. Įvesdamas Vakarų krikščionių civilizaciją, daug nusipelnė kunigaikštis *V a c l o v a s* (vėliau pripažintas šventuoju; 1929 m. Čekoslovakija šventė jo mirties 1000 metų jubiliejų). *Vaclovo* įpėdiniai *Boleslav'as I* (929 — 967) ir *Boleslav'as II* (967 — 999) varė *Vaclovo* darbą ir praplėtė valstybės sienas rytuose — *Moravijoje*, *Slovakijoje* ir *Silezijoje*. *Silezijoje* Čekija tapo *Lenkijos* kaimynu ir prisidėjo prie krikščionybės platinimo *Lenkijoje*.

973 m. įsikūrus *Pragos* vyskupijai, Čekija bažnyčios reikaluose liko nepriklausoma *Vokiečių* imperijos. Antras *Pragos* vyskupas *V a i t i e k u s* (sv. *Vojtěch*) skleidė krikščionybę *Vengrijoje*, *Prūsijoje* ir rytų slavų tarpe; jis įkūrė *Gniezno* ir *Grano* (*Vengrijos Ostrihomo*) arkivyskupijas.

XI amžiuje, kilus ginčams tarp sosto įpėdinių, *Lenkijos* kunigaikštis *Boleslav'as Narsusis* norėjo užimti Čekiją. *Vokiečių* imperatorius padėjo *Přemysliams* palaikyti savo sostą, bet užtai Čekija tapo nepriklausoma *Vokietijos*.

Bretislavas I (1034 — 1055) prijungė prie savo krašto *Moraviją* ir vieną dalį *Silezijos* bei *Slovakijos*. Jo sūnus *S p y t i h n ě v'as* (1055 — 1061) prašė papą karaliaus

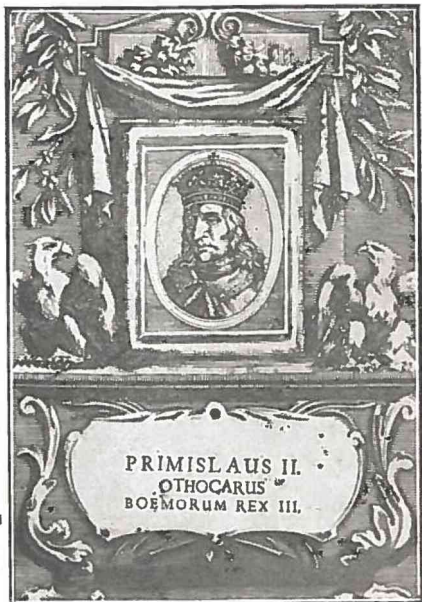
vainiko, bet jo negavo. Vėliau V r a t i s l a v a s II 1085 m. gavo karaliaus vainiką iš papos priešo imperatoriaus Henriko IV. Dėl vidujinių ginčų Vratislavo įpėdiniai neteko karaliaus titulo, ir Čekija liko dar labiau priklausoma Vokietijos. Narsusis S o b ě s l a v ' a s I (1125 — 1140) vėl mokėjo ginti savo krašto nepriklausomybę, bet jo laikais vokiečiai per vienuolynus ir kolonizaciją laimėjo daug įtakos Čekijoje.

V l a d i s l a v ' a s II (1140—1173) vėl gavo karaliaus vainiką. Bet jo įpėdinių tarpe vėl kilo ginčai dėl sosto. Tuo pasinaudojo Vokiečių imperatorius Fridrikas Barbarossa, kuris prisijungė prie savo krašto Moraviją ir Pragos vyskupiją. Pavergti visos Čekijos jam nepavyko, nes P ř e m y s l a s O t a k a r a s I (1197 — 1230) suvienijo visus Čekų kunigaikščius ir atrėmė visus Vokiečių puolimus. 1198 metais gavo karaliaus vainiką, kurį 1212 m. pripažino papa ir imperatorius savo „Sicilijos aukso bule“. Nuo tų laikų Čekija liko karalyste. Sustiprėjus valstybei iš vidaus, prasiėdėjo jos ekspansija ir įtaka kitoms valstybėms. Karalius V a c l o v a s I giminystės keliu laimėjo Babenbergerių šeimos kraštą, Austriją.

P ř e m y s l a s O t a k a r a s II (1253 — 1278) išplėtė savo imperiją iki Adrijos jūrių. Jis dusykėjo į Lietuvą bei Prūsus (1255 ir 1267 m.), norėdamas tenai įvesti krikščionybę ir įsteigti naują valstybę, tarpiškai priklausančią Čekijos. Nuo vengrų puolimų jis apgynė savo kraštą, bet žuvo kovoje su naujai išrinktu imperatorium Rudolfu Habsburgu prie Marchfeldo 1278 m. Todėl Austrija perėjo į Habsburgų šeimos rankas, ir Čekijoje imperatorius taip pat įgijo įtakos. V a c l o v a s II (1278 — 1305) atvaduoja Čekiją nuo Habsburgų įtakos, užmezga santykius su Prancūzijos karalium ir vakaruose ieško paramos prieš Vokiečius. Laimėjusi Lenkijos ir Vengrijos karaliaus vainiką, Čekija

pasidarė galinga valstybė. Bet ši valstybė greit iširo, 1306 m. nužudžius V a c l o v ą III, paskutinį Přemyslų šeimos vyriškį.

Po ilgesnės painiavos Čekų sostą užima J o n a s iš L u k s e m b u r g o, imperatoriaus Henriko VII sūnus ir V a c l o v o II žentas. Su juo prasideda Luksemburgo dinastija.*) Vietoj vokiečių kultūros dabar išivyrėja prancūzų kultūra. Joje buvo išauklėtas ypač Jono sūnus K a r o l i s IV (1346—1378). Jis remia meną ir literatūrą. 1348 m. įkuria Pragoj garsų universitetą, pirmąjį Vidurinėj Europoj, kurio įtakoj prasideda savarakiškas čekų kultūros gyvenimas; iš Pragos padaro puikią imperatoriaus sostinę. Čekija Karolio IV laikais tampa

Vidurinės ir Rytų Europos pavyzdžiu. Jis, būdamas kartu ir Vokiečių imperatorius, įtvirtino Čekų valstybės nepriklausomybę. Pragos vyskupiją pakėlė į arkivyskupiją (1344), ir tokiu būdu padarė nepriklausomą nuo imperijos bažnyčios santykiuose. 1356 m. aukso bule sutrukdė būsimesiems imperatoriams kištis į Čekų valstybės vidaus reikalus, bet Čekų karaliams, kurie

*) Jis trisysk buvo Lietuvoj: 1329, 1337 ir 1345 metais.

buvo kartu kurfiurstai, leido dalyvauti imperatoriaus rinkimuos.*) Jo laikais Čekijoje prasideda naujas religinis judėjimas; kaikurie pamokslininkai (Konradas Waldhauseris, Miličas iš Kromėrižo) ir rašytojai (Tamošius Štitný, Motiejus iš Janovo) reikalavo religinio gyvenimo atnaujinimo.

*Karolis IV.
(Šv. Vito katedroje Pragoje).*

Karolio sūnaus V a c l o v o IV laikais (1378 — 1419) šis judėjimas Jono Huso pastangomis pasiekė aukščiausią laipsnį ir susilaukė pasaulinės reikšmės.

Jonas Husas reikalavo bažnyčios doro-
vinio atnaujinimo, grį-
žimo prie senovės baž-
nyčios paprastumo ir
prie Šventojo Rašto au-
toriteto. Huso veikimas
turi ir tautinę reikšmę.
Jo pastangomis buvo nu-
statyta čekų kalba ir vi-
sur vartojama vietoj lo-
tynų kalbos; čekų kul-
tūra gauna savotišką
tautišką pobūdį. Husas

nesutiko ir su popiežium, nes šis Čekijoje leido pardavinėti atlaidus. Dėl to jis susikivirčio su bažnyčios vyresnybe. Konstancijos bažnyčios seime norėjo atsakyti už savo veikimą ir jį ginti. Bet jam to neleido. Jis buvo sudegintas 1415 metų liepos mėn. 6 dieną. Dėl jo sudeginimo sukilo visa čekų tauta ir ilgus metus kovojo dėl sąžinės laisvės.

*) Karolis turėjo santykių su Lietuva; jis kvietė Algirdą į Vratislavą, norėdamas jį pakrikštyti, bet Algirdas nesutiko.

Huso pasekėjai pasivadino husitais, arba „Dievo kovotojais“ (Boži bojovnici); jie sėkmingai kovojo su visomis armijomis, kurios ėjo prieš juos bemaž iš visos Europos. Huzitizmo laikai yra garbingiausi čekų istorijos laikai. Tada su-

Magister Jonas Husas.

stiprėjo tautos sąmonė ir liko sutraukti santykiai su Vokiečių imperija.

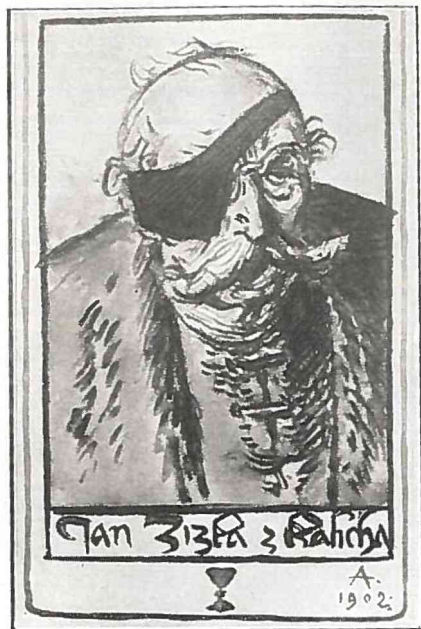
Vaclovo IV laikais (1397 m.) karalienė Jadvyga įsteigė prie Pragos universiteto bendrą 12-ai lietuvių, kad šie, grįžę į Lietuvą, galėtų skleisti krikščionybę ir Vakarų civilizaciją. Jo laikais Lietuvoje veikė daugelis čekų, jų tarpe du Jeronimai iš Pragos (vienuolis ir Huso draugas).

1410 m. Eglėkalnio (Žalgirio) mūšyje lietuvių pusėje kovojo ir daug čekų, garsaus karžygio Jono Žižkos vedamų, ir padėjo nugalėti riterių ordiną.

Po Vaclovo IV mirties čekai nenorėjo priimti jo brolio Zigmanto į karalius, kam jis leido sudeginti Joną Husą ir

jo draugą Jeronimą iš Pragos. Čekai išvijo Zigmanto kariuomenę ir derėjosi su Jogaila bei Vytautu, norėdami vieną pasikviesti į karalius. Vytautas čekams rodė daugiau simpatijos, todėl jis ir buvo pakviestas į Čekų sostą.

Pats Vytautas, turėdamas darbo Lietuvoje, nenuvyko į Čekiją, bet pasiuntė savo seserėną Zigmantą Kaributą. Šis atvyko į Čekiją 1422 metais, priėmė komuniją abiem pavidalais (duonos ir vyno, kaip darydavo husitai) ir apsiėmė ginti husitų 4 straipsnius. Husitų priešai pa-

Mikuláš Aleš: Jonas Žižka.

veikė Jogailą ir Vytautą, ir Kaributas buvo atšauktas iš Čekijos, bet 1424 metais vėl grįžo atgal, dabar jau Čekų karaliu, ir dalyvavo husitų mūšiuose su kryžiuočiais. Po Vytauto mirties jo įpėdinis Švitrigaila palaikė labai draugiškus santykius su Čekų husitais ir rašė jiems čekiškus laiškus.

Pernštýn pilis Moravijoje.

Čekai vaisingai kovojo su kryžiuočiais; jų vadas pirmiau buvo Jonas Žižka, paskui Prokop Holý. Jie sumušė visas kryžiuočių armijas. Todėl bažnyčia prieš juos kapituliuavo ir pakvietė juos į Bazelio bažnyčios seimą (1431 m.). Buvo padaryta taika, priimti vadinamieji kompaktatai, bet kadangi papa jų nepatvirtino, susitaikyti nepavyko. Tuo tarpu husitai suskilo ir mūšy ties Lipanais neteko savo jėgų (1434 m.). Prieš šią katastrofą išvyko Kaributas iš Čekijos padėti švitrigailai kovoti su Lenkija ir greit po to žuvo mūšyje. (Plačiau apie tai parašyta mano darbe „Lietuvių čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais“).

Husitams susilpnėjus dėl tarpusavio kovų, 1436 m. Zigmantas paėmė Čekijos valdžią į savo rankas, bet greit po to mirė (1437 m.). Su juo Čekija neteko antrosios savo dinastijos. Vėl kilo neramumai ir ginčai dėl sosto. Pagaliau energingasis Jurgis iš Podiebradų (1457 — 1471) paėmė valdžią į savo rankas. 1458 m. tauta jį išrinko savo karalium. Jam teko sunkus uždavinys

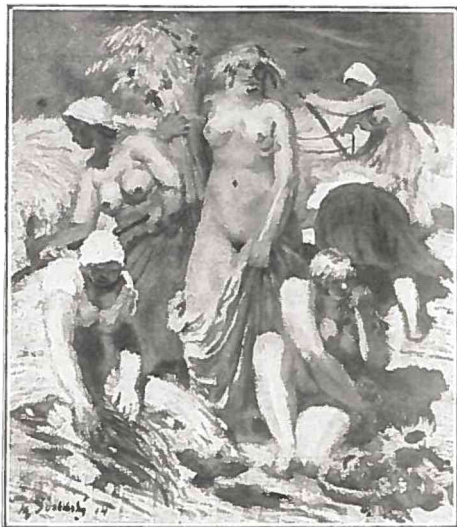
— sutvarkyti valstybę, kuri dėl ilgų karų buvo atskirta nuo Europos kultūrinio gyvenimo; tautinė sąmonė joje sustiprėjo, bet susilpnėjo karalių autoritetas. Taigi Jurgis iš Podiebradų pirmiausia stengėsi sustiprinti sosto autoritetą,

Mikuláš Aleš: Jurgis iš Podiebradų.

kovojo su religiniais ir socialiniais kraštutinumais, užmezgė santykius su kitais krikščionių valdovais ir stengėsi su jais padaryti taikos sąjungą (apie kurią daug kalbama mūsų laikais). Jis norėjo sutaikinti čekus ir su Rymu, bet jam tas nepavyko, nes papa visai nenorėjo nusileisti. Taigi Čekijos santykiai su bažnyčia pasiliko neaiškūs. Tik maža čekų

dalis, kurios va-
 das Petras Chel-
 čický visiškai atsi-
 skyrė nuo katalikų
 bažnyčios ir 1467 m.
 įkūrė savo organizaci-
 ją, „čekų brolių drau-
 giją“. Kadangi Rymas
 nenorėjo pripažinti
 Čekų husitų kompak-
 tatų (taikos sąlygų),
 kilo nauja kova tarp
 bažnyčios ir Čekijos.
 Katalikų vadas buvo
 Motiejus, Vengrijos
 karalius, Jurgio iš
 Podiebradų žentas,
 kuris troško gauti Če-
 kų vainiką. Husitų
 karaliui iš Podiebra-
 dų tada padėjo Ka-

Jan Švabinský: Piūtis.

zimieras, Lietuvos kunigaikštis, kuris 1447 m. pra-
 dėjo viešpatauti Lenkijoje. Jurgis iš Podiebradų iš-
 rado reikiant Čekijai susitaikyti su kitomis valsty-
 bėmis; todėl prieš mirtį išsižadėjo savo giminės
 sosto teisių ir pasiūlė į sostą pakviesti katalikų karalių
 iš Jogailos giminės. Taigi Jurgio įpėdiniu buvo išrinktas
 Vladislovas iš Jogailos giminės, vadinamas Vladislavu
 II (1471 — 1516); jo valdžioje buvo jungtinės Čekų, Lie-
 tuvių ir Lenkų valstybės sienos. Vladislovas, būdamas lie-
 tuvių kilmės, kilus ginčui tarp Maskvos ir Lietuvos kuni-
 gaikščių, stojo lietuvių pusėn. Lietuvių pusėje kovojo ir
 daug čekų, kurių vadas buvo Jonas Černý. Lietuvių pergale
 čekai laikė sava: kai lietuviai 1517 m. pergalėjo Rusus Sie-

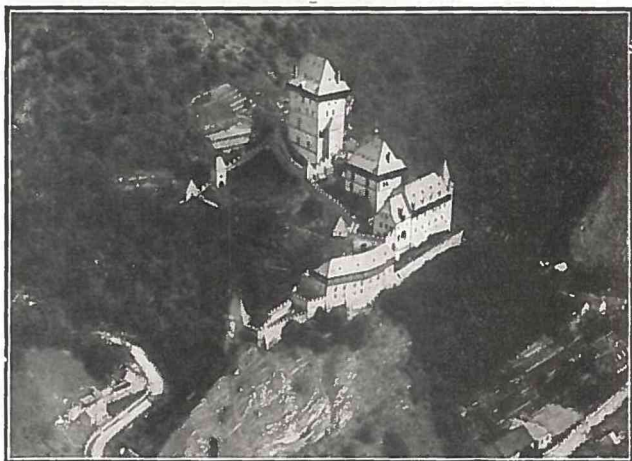
verske, Pragos rotušės bokšte trimitavo, mokiniai giedojo Te Deum laudamus, degino ugnį ir barstė pinigais žmonėms.

Jurgio iš Podiebradų pradėtas Čekijos taikinimas su bažnyčia nepavyko nei Vladislavui nei jo įpėdiniui Liudvikui (taip pat iš Jogailos giminės, 1516—1526). Abu buvo silpni valdovai. Todėl jų laikais bajorija paėmė valdžią į savo rankas ir iš valstybės padarė oligarkų valstybę. 1500 metais Vladislavas buvo priverstas kodifikuoti bajorijos teises (tai pirmą čekiškai rašytą įstatymų knygą, teisynas). Husitų revoliucijoj išvaduotas ūkininkų luomas vėl pavergiamas; bajorija visai nepaisė kitų luomų, net karaliaus autoriteto. Vėl kyla religiniai ginčai, bet karalius negali į juos atkreipti savo dėmesio, nes jis, būdamas Vengrijos karalius, turi kariauti su turkais, kurie iš pietų puola Vengriją. Liudvikas 1526 metais žuvo turkų mūšyje ties Mohaču. Čekai išsirinko karalium Austrijos erchercogą Ferdinandą iš Habsburgų šeimos. Nuo tol prasidėjo Habsburgų dinastijos viešpatavimas, trukęs keturis šimtmečius (iki Pasaulinio karo pabaigos). Habsburgų viešpatavimas buvo pražūtingas Čekijai ir kenksmingas visai Europai. Habsburgams nerūpėjo Čekijos nepriklausomybė ir čekų tautos gerovė bei pažanga, kaip kitiems karaliams, kurie viešpatavo prieš juos. Habsburgams terūpėjo tik jų valdžios ekspansija, todėl susikirto ne tik su čekų tauta, bet ir su kitomis valstybėmis. Kol kituose kraštuose buvo sukurtos valstybės ant tautinio pamato, Habsburgai Čekijoje naikino tautiškumą ir tautos nepriklausomybę. Jiems čekų tautos dvasia ir gyvenimo reikalai buvo svetimi; Čekija jiems tebuvo tik įrankis savo imperialistiniams tikslams siekti. Kovodami su nekatalikais, jie kovojo ir su visa tauta; jie sumušė ne tik nekatalikus, bet pavergė ir visą tautą. Kadangi Habsburgų darbą rėmė ir Rymo bažnyčia,

tai tauta ėmė nekęsti ne tik Habsburgų, bet ir Rymo bažnyčios, ir atvaduota tėvynė nusikratė ne tik Habsburgų, bet daugelis žmonių išėjo ir iš katalikų bažnyčios.

Jau naujosios dinastijos įkūrėjas **Ferdinandas I** (1526 — 1564) savo valdžios centrą perkėlė į Austriją, įvedė savo imperijoje vienodą administraciją, armiją ir užsienių politiką. Viena tampa imperijos sostine vietoj Pragos. Nuo jo laikų prasideda 400 metų kova tarp monarchijos ir tautos dėl valstybės, religijos ir tautos laisvės.

Habsburgų viešpatavimo Čekijoje pirmame šimtm. kova tarp tautos ir jos valdovų yra religinio pobūdžio, Habsburgai ir aukštesnieji luomai atstovauja katalikų kultūrai, viduriniai ir žemesnieji luomai laikos protestantų kultūros. Liuterio veikimu atgaivinta husitizmo dvasia, tautos daugumas priima Liuterio arba Kalvino mokslą. Tam priešinasi Habsburgai, antireformacijos išryškiausi atstovai. Ferdinandas I vėl mėgina sutaikyti tautą su Rymu, bet tautos daugumas

Karlštejn pilis.

tam pasipriešina. Norėdamas sumažinti luomų galybę, 1547 m. sukurstė pirmąjį viešą sukilimą prieš dinastiją. Bet sukilėliai nebuvo kiek reikiant pasiruošę, ir Ferdinandas lengvai juos numalšino ir sulaužė luomų galybę.

M a k s i m i l i a n o II laikais (1564 — 1576) nekatalikų luomai susijungė į vieną bendrą „čekų konfesiją“, norėdami, kad juos pripažintų čekų protestantų bažnyčia; bet Maksimilianas atsisakė jiems duoti religinę laisvę. R u d o l f a s II (1576 — 1610) perkėlė savo sostinę į Pragą, bet tik tam, kad iš ten galėtų geriau varyti antireformacinę akciją. Jo brolio Motiejaus vedamiems luomams sukilus, Rudolfas buvo priverstas protestantų luomams laiduoti religinę laisvę (1609 m.). Bet tos religinės laisvės būta tik popieriuoj: M o t i e j a u s viešpatavimo laikais (1610 — 1619) nekatalikams nuolat buvo daromos skriaudos. Imperatoriaus vietininkų ir Habsburgų saugojamos bažnyčios vadų neteisingai pasielgimai privertė tautą sukilti prieš dinastiją. Imperatoriaus vietininkai 1618 metais buvo išmesti pro Pragos pilies langus, tautos taryba paėmė valdžią į savo rankas ir išrinko karalium Fridriką iš Pfalco. Dėl to prasidėjo Trisdešimt metų karas.

Čekų sukilimas tampa tarptautiniu reikalu, bet, trūkstant užsienio sąjungininkų pagalbos, mūšyje ties Bila Hora 1620 m. sukilimas buvo numalšintas. F e r d i n a n d a s II ir jo ipėdiniai dabar sauvališkai galėjo viešpatauti Čekijoje, nugalėjo protestantus, bet pavergė ir visą tautą. Bajorai sukilėliai buvo nužudyti arba iš krašto ištremti, o jų turtai konfiskuoti. Religijos ir tautos laisvė buvo panaikinta. Valstybės įstaigose čekų vietas užėmė svetimšaliai; vietoj čekų kalbos įvesta vokiečių kalba; iš nekatalikų čekų atimta žemė atiduota svetimšaliams katalikams; svetimšalių bajorai pradeda viešpatauti žemėje ir vergti liaudį. Jėzuitai, kareivių padedami, varu vertė liaudį

priimti katalikų tikėjimą; kas nenorėjo išsižadėti savo tikėjimo, buvo ištremtas į užsienį, o jo turtai konfiskuoti. Tokiu būdu maždaug ketvirdalis piliečių turėjo apleisti savo tėvynę. Tuomet daug jų atsidūrė ir Lietuvoj. Tremtinių tarpe buvo ir paskutinis čekų brolių vyskupas, garsusis pedagogas ir filosofas Jan Amos Komenský (Co-

Jan Amos Komenský (Comenius).

menius), kuris, lietuvių reformatų prašomas, 1635 m. sakė čekišką pamokslą. Čekija tapo Habsburgų pavergta kolonija, tautos geriausieji vaikai klajojo po svetimus kraštus ir laukė savo tėvynės atvadavimo. Tėvynėje įsivyravo svetimšaliai. Jiems iš dalies padeda neištikima bajorija, kuri dėl medžiaginių interesų nutausta, pameta savo gimtąją kalbą. Tik liaudis pasilieka ištikima, nemeta savo kalbos. Todėl Čekijos istorija nuo anų laikų ne karalių ir bajorijos, bet pavergtosios liaudies istorija.

Čekijos savarankiškumas pradžioje buvo palaikomas, bet XVIII a. buvo panaikintas. 1721 išleistas paskutinio

Habsburgo šeimos vyriško nario Karolio VI (1711 — 1740) įsakymas (pragmatinė sankcija), kuriuo Čekija prijungiama prie kitų Habsburgų valstybių; jei nebus vyriško nario, sostą gali užimti ir moteris. Pagal šį įstatymą, pirmoji sostą užėmė karalienė Marija Terezija (1740—1780). Šis neaprežtos valdžios žmogus stengėsi visiškai panaikinti Čekijos savarankiškumą, per germanizaciją ir centralistinę biurokratiją prijungė Čekiją prie Vienos. Čekija tokiu būdu pradeda nykti iš žemėlapių (kaip tai buvo ir su Lietuva), ir tampa Habsburgų provincija. Pirmasis Habsburgų Lotaringijos dinastijos valdovas Juozapas II (1780 — 1790) švietimo gadynėj padarė kaikurias reformas ekonomijos ir piliečių teisės srityje, bet kultūros atžvilgiu liaudžiai nedaug tepadėjo.

Bet tautos sieloje prasideda jau naujas gyvenimas. Švietimo gadynės laisvesnioji dvasia, kuri pasklido po visą Europą, pažadina ir čekoslovakų tautinę sąmonę. Tai buvo kelių pasiaukojusių vyrų, „tautos žadintojų“ (buditelė národa) nuopelnas. Jų pažadinta tauta antžmogišku įtempimu pradeda kovoti dėl savo tautinės kultūros ir valstybės nepriklausomybės laisvės. Kova pradėta kultūros srityje. Tautos žadintojai grįžta prie senų tautos tradicijų ir gaivina liaudies tautinę sąmonę. Jie pradeda ugdyti tautos kalbą, istoriją, literatūrą, kuria tautiškas draugijas, muziejus ir stengiasi atkreipti visos Europos dėmesį į savo tautą.

Čekų atgimimo darbas Austrijos absoliutizmo laikaisėjo pamažu, nes visagalis ministeris Meternichas sauvališkai sprendė visus imperijos reikalus, visoj Europoj skleidė reakcijos dvasią ir Austrijos imperijoje slopino kiekvieną laisvesnį tautos krustelėjimą. Tik 1848 metais, kada visa Europa Prancūzijos pavyzdžiu numetė absoliutizmo grandinius, ir Austrija buvo priversta duoti savo pavergtosioms tautoms kiek konstitucinės laisvės. Dabar ir čekoslovakai

galėjo kiek laisviau varyti savo atgimimo darbą. Tačiau slovakai Vengrijoje tais laikais vis labiau spaudžiami. Vengrai buvo daug žiauresni negu Habsburgai Austrijoje. Todėl slovakai, kelių evangelikų kunigų ir mokytojų vedami, 1848 metais sukilo prieš vengrų žiaurumą, bet buvo numalšinti.

Apskritai slovakų atgimimo darbą vedė evangelikų kunigai, nors evangelikų tėra tik maža tautos dalis; daugumas (maždaug 80%) yra katalikai. Aukštesnieji luomai, bajorai suvengrėjo (kaip lietuvių bajorai sulenkėjo ir čekų bajorai suvokietėjo); suvengrėjo ir aukštesnieji katalikų dvasininkai ir varė per bažnyčią madjarinimo (vengrinimo) darbą; nutauto daug inteligentų, pav., išymiausi vengrų vadai 1848 metais Košutas ir poetas Petöfi gimė slovakai, bet nutauto ir liko savo tautos didžiausi priešai. Tautinė sąmonė daugiausia slėpė evangelikų bažnyčioje, nes ji turėjo savo autonomiją, liaudies renkamus vyskopus ir kunigus. 1848 metų sukilimo vadai buvo evangelikų kunigai Hurban ir Hodža; mokytojas Štur'as slovakų kalbą padarė literatūros kalba; didesnę slovakų literatūros dalį sukūrė taip pat evangelikų kunigai; slovakai turi daug tokių vyrų, kaip lietuviai Duonelaitis (pav., Kollar, Hurban, Hodža, Sladkovič ir kiti).

Kova iš kultūros srities pereina į politikos sritį. Čekų politinės kovos vadai, kurių priešakyje stovėjo garsusis istorikas František Palacký, pradžioje visiškai nenorėjo skirtis nuo Austrijos, stengėsi ginti Čekijos autonomiją Austrijos valstybės ribose. Ištikimumą laužęs imperatorius Pranas Juozapas I (1848 — 1916) ir Vienos valdžia, patekę į sunkią būklę, pažadėjo duoti čekams autonomiją, bet tikrenybė priešinos, kad čekai gautų lygias teises su kitomis tautomis. Iš to čekų tautos vadai pastebėjo, jog nepriklausomybei pasiekti reiks atsiskirti nuo Austri-

jos. Imperatorius vėl grįžta prie griežto absoliutizmo ir iš Austrijos valstybių stengiasi padaryti vokišką centralistinę valstybę. 1867 m. įvesta nauja dualistinė konstitucija, pagal kurią visa imperija pertvarkyta į dualistinę monarchiją Austrovengriją. Joje vokiečiai ir vengrai pasidalino valdžią, slėgė visas kitas tautas ir, susijungę su Vokiečių imperija, savo imperialistiniais tikslais gresė pasaulio taikai.

Naujoje Austrovengrijos monarchijoje liūdniausias buvo slovakų likimas Vengrijoj; vengrai ėmė juos spausti ir vengrinti žiauriausiu būdu: jų mokyklos ir kultūros įstaigos buvo uždarytos; 2½ milijono tauta neturėjo nė vienos valstybinės mokyklos; tik retkarčiais tegalėjo išsirinkti atstovą į parlamentą, nes balsavimas buvo viešas, jame dalyvavo kariuomenės pulkai, ir slovakų rinkikams paprastai neleido balsuoti. Slovakų likimas buvo panašus į lietuvių likimą Rusų valdžioj. Čekams, — nors ir jie buvo spaudžiami Austrijoj, — buvo daug geriau, nes jie turėjo nors savo atstovus, kultūros įstaigas, mokyklas ir universitetą. Slovakams, nors tai buvo vienoj monarchijoj, buvo uždrausta santykiauti su čekais. Vengrija veidmainiškai skelbė visam pasauliui, kad ji esanti „laisvės sala“, kad joje visi turį didelę laisvę; ištikrųjų ten vyravo žiauriausia vergija. Dėl neteisingo elgesio su kitomis tautomis Vengrija ir Austrija turėjo iširti; tas ir atsitiko Pasaulinio karo metu.

Čekų tautos vadai, kaip buvo F. L. R i e g e r ir vėliau T. G. M a s a r y k, vietoj federacinės Austrijos, vis labiau reikalauja nepriklausomos čekų valstybės. Jiems pritaria visa tauta, nes atgimimo idėja ir nepriklausomybės ilgesys išplito visuose tautos sluoksniuose.

Čekoslovakų atgimimas turėjo įtakos ir lietuvių atgimimui. Lietuvos žadintojai domėjosi čekoslovakų būviu ir ėmė pavyzdį iš jų atgimimo. Pats lietuvių tautos atgimimo tėvas Dr. Basanavičius pripažįsta (1924 m. „Krivulėj“),

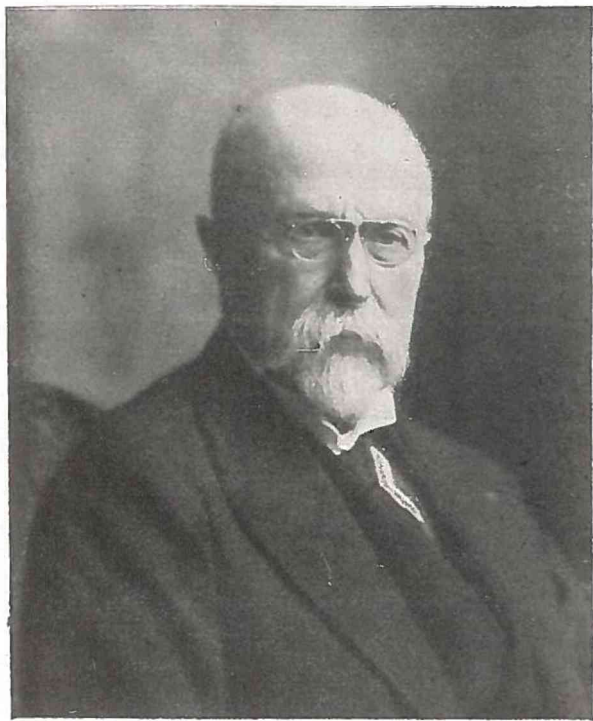
kad „naujausiu laiku lietuvių atbudimo era prasidėjo čekų Pragoje 1883 metais“, kai ten buvo išleistas pirmas „Aušros“ numeris. 1885 m. „Aušros“ 55-me pusl. yra paskelbtas ir lietuviams pritaikintas slovākų poeto, evang. kunigo Samo Tomašiko parašytas slovākų himnas: „Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije“ (Ei, slovakai, mūsų slovākų kalba dar gyva). Šis himnas vėliau buvo priimtas visų slavių himnu („Hej Slovane“) ir giedamas lenkų mazūro melodija. „Aušroje“ lietuviams pritaikintas jis skamba šiaip:

Ui, Lietuvei, juk dar mūsų kalba nesukrušo,
Pakol mūsų tikra širdis už mus genta muša.
Dar gyven Lietuvių dvasia, nekad nežad mirti
Norint tie, kur je žavina, baisus yr ir tvirti.

Kalba leista mums nuo Dievo, reik ją palaikyti.
Eina tie prieš mus ir Dievą, kur ją nor varyti.
Kad velnių kiek yr pragare eitų ant mus tautos,
Dievs su mumis, kas prieš mumis, tą Perkuns nušautų.

Norins audros kuo baisiausios antgalvais gulėtų,
Uola plyštų, anžuols lūžtų, žemė sudrebėtų,
Mes stovėsime drąsei, tvirtai, kaipo murai piles;
Juoda žeme teprarytų tą, kurs būt privyles.

Nuo atbudimo laikų čekoslovakai toli pažengė kultūros, literatūros ir meno srityje ir vėl užėmė garbingą vietą kultūringųjų tautų tarpe. Kilus Pasauliniam karui, čekoslovakai viešai pradėjo kovoti už savo nepriklausomybę, ir 1918 metais, kartu su lietuvių tauta, tą nepriklausomybę ir atgavo.

Dr. T. G. Masaryk, Českoslovakų respublikos prezidentas.

3. ČEKOSLOVAKŲ KOVA DĖL NEPRIKLAUSOMYBĖS.

Jau prieš Pasaulinį karą buvo galima jausti, kad Austrovengrų monarchijos dienos yra suskaitytos. Jos pavergtos tautos vis garsiau reikalavo nepriklausomybės ir telaukė tik patogios progos. Pavergtųjų tautų likimas monarchijoje buvo liūdnas, ypač nuo 1867 metų, kai vokiečiai bei vengrai pasidalino tarp savęs valdžią ir ėmė slėgti kitas tautas. Čekai šiek tiek mokėjo ginti savo teises nuo vokiečių, bet slovakai buvo bejėgiai prieš vengrus. Vengrai be malonės ėmė vengrinti slovakus, atėmė iš jų visas mokyklas, visas tautines teises, prievarta atiminėjo net jų vaikus, išauklėjo iš jų fanatiškus vengrus ir vėliau, kai jie jau užmiršo savo gimtąją kalbą, siuntė juos atgal, kad jie tėviškėj varytų vengrinimo darbą. Tą vengrų bjaurų elgesį aprašė garsus slovakų rašytojas Hurban Vajanský savo veikale, vardu „Herodes“. Susipratę slovakai vylės, kad Rusija juos išvaduos iš vengrų vergijos. Kiti vėl tikėjo, kad, išvien eidami su broliais čekais, patys išsikovosią laisvę.

Ir užsienyje kaikurie politikai buvo tos nuomonės, kad Austrovengrijos monarchija negalės ilgai išsilaikyti ir kad reiks išspręsti jos likimą. Austrovengrija savo vidaus ir užsienio politika gresė Europos taikai. Ji pavergė ne tik monarchijoje esančias tautas, bet savo imperialistine užsienių politika stengėsi trukdyti pietų slavių susijungimą ir juos pavergti. Dėl to kilo ir Pasaulinis karas.

Santarvės politikai Vakaruose karo pradžioje neturėjo jokios aiškios programos Austrovengrijos reikalui. Jų dėmesys buvo nukreiptas į Vokietiją, į svarbiausią priešą. Austrovengrijos likimą turėjo išspręsti jų sąjungininkė Rusija, kuri kariavo Rytuose. Bet ir Rusijos dėmesys buvo

nukreiptas kitur, vadinasi į Balkanus, nes norėjo atvaduoti pavergtuosius pravoslavus, ir į Konstantinopolį bei sąsmaukas, Bosforą ir Dardanėlius, kuriuos ji stengėsi paimti į savo rankas. Austrovengrijai Rusija neturėjo jokios ypatingos programos. Ji stengėsi visų pirma suvienyti pietų slavius didžiojoje Serbijoje, prie kurios turėjo būti priskirta Bosnija, Hercogovina ir Dalmacija; rytinė Galicija turėjo būti priskirta prie Rusijos, o kitos slavių tautos turėjo gauti šiek tiek autonomijos.

Taigi kaikurių čekų ir slovākų pasitikėjimas Rusais, kad šie juos išvaduos, neturėjo tvirto pamato. Pasitikėjimas Rusais buvo didelis ypač karo pradžioje, kai Rusai užėmė Galiciją ir Bukoviną ir ėjo į Karpatus. Daugelis čekų tada manė, kad Rusai atvyks iki Čekijos ir ten įsteigs Čekijos karalystę su vienu Rusų kunigaikščiu priešakyje. Kiti manė, kad čekai ir slovakai savo jėgomis turi išsikovoti laisvę ir nepriklausomybę. Šitų žmonių vadas buvo profesorius T. G. Masarykas, kuris nuo pat pradžios netikėjo Rusų laimėjimu. Masarykas tuoju, pačioj Pasaulinio karo pradžioje, keletą kartų vyko į užsienį, informavo užsienio politikus ir valdžias apie čekoslovakų būklę. Savo draugų, ypač Štefániko, padedamas susipažino su užsienių valstybių vyrais ir stengėsi juos patraukti savo reikalui į čekoslovakų pusę. Austrijos valdžia, sužinojusi apie Masaryko veikimą užsienyje, įsakė jį sugauti, norėjo pasmerkti mirti, bet Masarykas, įspėtas savo draugų Čekijoje, į Austriją daugiau nebegrižo.

Čekijoje tuo tarpu įsikūrė slapta revoliucinė draugija, vėliau pavadinta „Maffia“. Ši draugija santykiavo su čekoslovakų revoliucijos vadais krašte ir užsienyje, rinko ir pranešinėjo jiems visas reikalingas žinias, išsiuntė į užsienį reikalingų politikų, jų tarpe ir daktarą Benešą. Jau

1915 metų liepos mėn. 6 dieną Masarykas, kalbėdamas Ženevoje 500 metų Jono Huso mirties sukaktuvių proga, viešai pareiškė, kad tarp Austrijos ir čekų tautos — husitų reformacijos paveldėtojos — negali būti taikos. 1915 metų lapkričio mėnesį čekoslovakų užsienio komitetas čekų ir slovākų vardu paskelbė kovą Austrovengrų monarchijai ir stojo į Santarvės pusę.

*Dr. Ed. Beneš,
užs. reikalų ministeris.*

*Dr. Milan R. Štefánik,
pirmasis karo ministeris.*

1916 metų pradžioj užsienio komitetas persitvarkė į tautos tarybą (národná rada) su buveine Paryžiuje ir įsteigė sekijas atskiruose Santarvės kraštuose. Tautos taryba buvo pripažinta vyriausiuoju organu, turinčiu atstovauti čekoslovakų politiniam ir militariniam veikimui. Ji ėmė organizuoti čekoslovakų revoliuciją kariškai ir diplomatiškai. Rusijoje ir Prancūzijoje įsikūrė čekoslovakų savanorių batalijonai. Didelis tautos pasisėkimas strategijos srityje buvo, kai caras 1916 m. balandžio 21 d. paleido čekoslovakų belaisvius; diplomatijos laimėjimas buvo, kai Prancūzų ministeris pirmininkas Briandas 1916 m. vasario

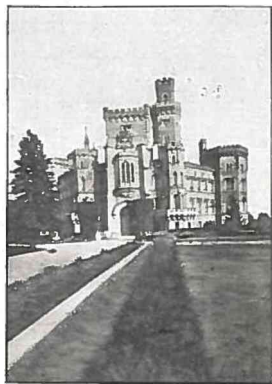
3 d. priėmė profesorių Masaryką ir buvo paskelbtas oficialus komunikatas apie tą priėmimą ir Prancūzų valdžios simpatijos čekoslovakų revoliucijos programai. Dar didesnis pasisekimas buvo, kai 1917 metų sausio 10 dieną Santarvės valstybių atsakyme į prezidento Wilsono paklausimą apie taikos tikslus buvo pareikšta, kad vienas Santarvės tikslų yra čekoslovakų išvadavimas iš svetimųjų valdžios.

Loket pilis Čekijoje.

Santarvės valstybės tuo viešai palaikė čekoslovakų pusę prieš Austrovengriją. Bet Santarvės valstybės norėjo palaikyti ir monarchiją, jei ji duotų lygias teises visoms tautoms; stengėsi su ja skyrium padaryti taiką, norėdami izoliuoti Vokietiją. Šiai politikai iš dalies buvo pritariama ir Austrijoj. 1916 m. lapkričio mėn. 21 d. mirė Austrijos imperatorius Pranas Juozapas I, ir jo įpėdinis Karolis, norėdamas palaikyti savo dinastiją ir viešpatavimą, buvo linkęs daryti atskirą taiką.

1917 metų kovo 13 dieną staiga kilusi Rusų revoliucija visus įvykius pasuko kita kryptimi. Carinė Rusija tapo pertvarkyta į demokratinę respubliką, ir tai negalėjo likti be įtakos Austrovengrų monarchijai. Jaunasis imperatorius stengėsi pakeisti vidaus politiką. Rusijoje matė pavyzdį, kas gali atsitikti su jo monarchija, jei nesitars su savo valstybės tautomis, ypač su čekais. 1917 metų gegužės mėn. 30 d. buvo sušauktas parlamentas. Čekų atstovai, susijungę į čekų klūbą, ten irgi dalyvavo. Bet čekų visuomenė nepasitikėjo Austrijos parlamentu ir čekų atstovais, kurie jame dalyvavo, nes netikėjo, kad tie atstovai atstovaus ten užsieninio revoliucijos judėjimo programai, kuriai čekų visuomenė visiškai pritarė. Nepasitikėjimas čekų klūbo politika buvo išreikštas 1917 gegužės 17 dieną čekų rašytojų manifeste. Tame manifeste čekų dvasiinio gyvenimo vadai griežtai reikalavo, kad čekų klūbas atstovautų čekoslovakų užsieninės revoliucijos politikai. 1917 m. gegužės mėn. 30 d. paskelbtaj deklaratijoje čekų klūbas yra aiškiai pasidavęs čekų visuomenės įtakai ir remia čekoslovakų užsienio revoliucijos programą. Naujos parlamento sesijos proga čekų tauta per savo atstovus pasisakė norinti siekti visų čekoslovakų susivienijimo demokratinėj respublikoj; tai respublikai turį priklausyti ir slovakai, kurie su čekais esanti viena tauta ir praeityje turėjusi vieną tėvynę. Iš kitos pusės pareiškta, kad nauja čekoslovakų valstybė pasiliks Austrovengrijos sienose Habsburgų valdžioj. Taigi čia padarytas dar kompromi-

Hluboká Pils Čekijoje.

sas; naujosios valstybės idealas susietas su senosios monarchijos palaikymu. Bet užsienio revoliucijos kryptis tolydžio laimi ir tolydžio reikalaujama visiškos čekoslovakų nepriklausomybės.

Nuo to laiko iki 1918 metų pavasario Austrovengrija derasi su Santarvės valstybėmis, norėdama sudaryti taiką skyrium ir autonomijos keliu palaikyti senąją monarchiją. Viduje eina kova tarp tų, kurie pritarė užsienio revoliucijai, ir tarp tų, kurie nori palaikyti senąją tvarką. 1918 metų pavasarį santarvės politika Austrovengrijos atžvilgiu iš principo pasikeičia. Santarvės valstybės įsitikino, kad politika, siekianti atskiros taikos su Austrovengrija, nepasieks tikslo; suprato, jog, užuot derėjusis, reiks pulti ir nugalėti Austrovengriją, kad po to būtų galima nugalėti ir Vokietiją.

Tuo tarpu čekoslovakų legijonai jau sėkmingai kovojo santarvininkų eilėse. Nuo pat karo pradžios čekoslovakai, nenorėdami padėti Austrovengrijai kovoti prieš savo brolius, būriais bėgo į santarvininkų pusę ir ten susiorganizavo į savanorių legijonus. Tokie legijonai buvo Rusijoje, Prancūzijoje ir Italijoje. Legijonai pirmiausia įsikūrė Rusijoje; Rusų revoliucija davė jiems progą susiorganizuoti į savarankišką armiją, kuri pasižymėjo ypač Zborovo mūšyje (1917 m. liepos 2 d.) ir ties Bachmaču, kur dangstė bėgančios Rusų armijos ariergardą. Rusų revoliucijos metu čekoslovakų armija tapo svarbiu faktorium, kurio negalima buvo nepaisyti; Santarvės valstybės tikrai jos paisė savo karo planuose. 1918 m. po Brastos taikos čekoslovakų armija, gavusi Masaryko įsakymą, žygiuoja per visą Rusiją į Tylųjį Okeaną, vykdamą į Prancūziją padėti sąjungininkams varyti karą su Vokiečiais ir Austovengrais. Bet tame kelyje per Sibirą teko susikirsti su bolševikais, kurie norėjo nuginkluoti čekoslovakus; susidarė žinomoji anabazė su

garsiomis kovomis Volgos pakrantėse, Urale ir Sibiro magistralėj, kurią čekoslovakai išlaikė ligi savo paskutiniam ešelonui išvyksiant iš Azijos ribų.

Prancūzų fronte Prancūzų respublikos prezidento 1917 m. gruodžio mėn. 16 d. dekretu suorganizuota čekoslovakų armija. Toj armijoj ypač pasižymėjo Dr. Milanas Rastis-

Křivoklat pilis.

lovas Štefánikas, paskui pirmas čekoslovakų karo ministeris. Štefánikas, evangelikų kunigo sūnus, dar jaunas išgarsėjo didžiu astronomu ir veikė Mont Blanke, Paryžiaus observatorijoje ir Tahiti salose. Karo pradžioje savo noru įstojo į Prancūzų armiją paprastu kareiviu, buvo lakūnas ir greit pakilo iki generolo laipsnio. Jis po to ėmė organizuoti visas čekoslovakų armijas ne tik Prancūzijoje, bet ir Italijoje bei Rusijoje. Atvaduotoj tėvynei buvo paskirtas pirmuoju karo ministriu.

Vėliausiai buvo suorganizuota čekoslovakų armija Italų fronte Italų valdžios ir Čekoslovakų tautos tarybos 1918 metų balandžio 21 dienos nutarimu.

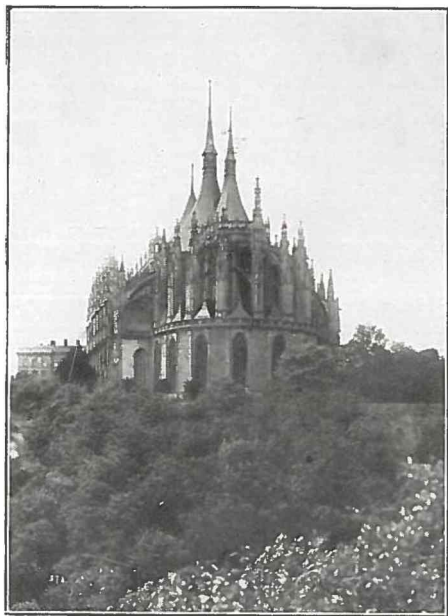
Daug padėjo propagandai, diplomatinei ir karinei akcijai Amerikos čekoslovakų kolonistų finansinė pašalpa. Jie siuntė dideles sumas legijonams laikyti, jie ėjo sava-noriais į Amerikos armiją, jie per Vilsoną veikė sąjungininkus. Pastaraisiais Didžiojo karo mėnesiais Vilsono įtaka Čekoslovakijos laisvei buvo žymiausias akstinas, pastūmėjęs Čekoslovakijos ir Pietų Slavijos valstybių kilimą iš Habsburgų monarchijos griuvėsių. Vilsoną veikė ypač Masarykas, kuris, grįždamas iš Rusijos, 1918 m. informavo jį apie Rusiją ir Austrovengrijos dalyką, paaiškino jam, kad Austrovengrija būtinai turi būti išdalyta. Jis reikalavo visiškos nepriklausomybės ne tik čekoslovakams, bet ir visoms pavergtosioms tautoms, jų tarpe ir lietuvių tautai.

Be karo pasisėkimų čekoslovakai susilaukė ir politinių pasisėkimų. Čekoslovakų tautos taryba Paryžiuje visų didelių valstybių pripažinta čekoslovakų tautos politinio ir karo veikimo atstove; čekoslovakų armijos pripažintos santarvininkų sąjungininkais. Padaryta eilė sutarčių su Santarvės valstybėmis, kuriomis remiami čekoslovakų reikalavimai.

Tuo metu pasikeitė situacija ir karo lauke. Rusų frontui suirus, centralinės valstybės savo jėgas koncentravo vakaruose ir ten pradėjo bendrą ofensyvą; bet ji buvo atremta ir Santarvės armijos pradėjo antiofensyvą. Po 14 dienų kovos 1918 m. rugsėjo mėnesį centralinių valstybių frontas buvo pralaužtas ir Bulgarija bei Turkija priversta daryti atskirą taiką. Prancūzijoje bei Italijoje centralinių valstybių armijos taip pat buvo priverstos trauktis atgal. Abiejuose frontuose čekoslovakų legijonai pasižymėjo savo narsumu. Jie prisidėjo prie to, kad centralinės valstybės padarė

paliaubas ir priėmė Vilsono straipsnius, kur reikalaujama pavergtųjų tautų nepriklausomybės.

Tuo tarpu ir Čekijoje pritarta čekoslovakų užsienio revoliucijai. 1918 metų sausio mėn. 6 dieną vadinamoj „trijų karalių deklaracijoje“ tautos atstovai reikalavo visiškos

Šv. Barboros bažnyčia Kutnoj Horoj.

čekų ir slovākų nepriklausomybės. Austrijos ir Vengrijos valdžios iš to suprato, kad čekai ir slovakai su jomis daugiau nebenori bendrauti. Čekoslovakai tai daugel kartų viešai pasakė. 1918 metų liepos mėn. 13 dieną ir Pragoj susidarė Čekoslovakų tautos taryba, kuri glaudžiuose san-

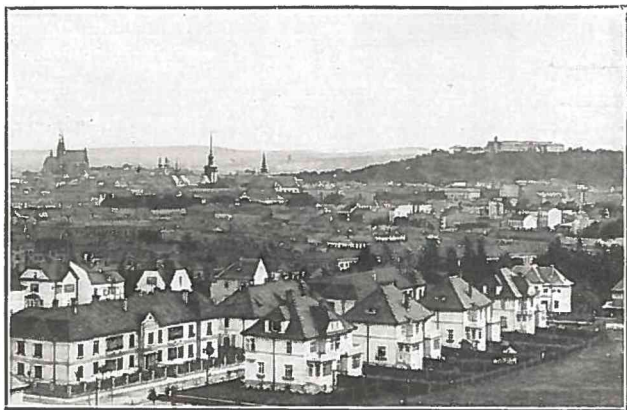
tykiuose dirbo su užsienio tautos taryba ir ruošė valstybės perversmą.

Austriją, pamačiusi pralaimėjusi karą, buvo linkusi daryti atskirą taiką ir duoti savo tautoms autonomiją Austrijos ribose; 1918 m. spalio mėn. 16 d. imperatoriaus dekretu Austrija turėjo būti pertvarkyta į autonominių valstybių sąjungą. Prieš kelis mėnesius toks pasiūlymas būtų buvęs priimtas, bet dabar nei Santarvės valstybės, nei Austrovengrijos pavergtosios tautos jo priimti nenorėjo. Vilsonas savo atsakyme spalio mėn. 18 d. pasiūlė Austrijai, kad derėtųsi su čekoslovakais ir pietų slaviais. Čekoslovakai su Austrija daugiau derėtis nebenorėjo, jie jau spalio 14 d. Paryžiuje sudarė provizorinę čekoslovakų valdžią. Ženevoje susirinko tautos atstovai iš užsienio ir iš tėvynės aptarti bendros tolimesnio veikimo programos.

Čekoslovakų politiniams veikėjams Ženevoje besitariant, Pragoje 1918 metų spalio mėn. 28 dieną įvyko perversmas. Po dviejų dienų, spalio 30 dieną, ir slovakių tautos atstovai Šv. Martine paskelbė savo nepriklausomybę, atsiskyrę nuo Vengrijos ir prisijungę prie brolių čekų.

Austrijos valdžia tuomet buvo jau visai bejėgė, ir todėl perversmas gerai pavyko, kraujo nepralietą. Čekoslovakų tautos taryba paėmė į savo rankas pirma civilinę valdžią, o kitą dieną ir kariuomenės jėgas. Po kelių dienų Čekijos ir Moravijos žemės pasidavė tautos tarybai, Slovakija kiek vėliau, nes ten Vengrų kariuomenė nenorėjo atsitraukti, kol jai Santarvė nebuvo įsakiusi. Jau 1918 m. lapkričio mėn. 14 dieną buvo sušauktas steigiamasis seimas, sudaryta pirmoji valdžia ir prof. T. G. Masa-rykas išrinktas pirmuoju valstybės prezidentu.

Čekoslovakų respublikoj laimėjo demokratija, nugalėjusi absoliutizmą, Austrijos reprezentuojamą. Čekoslovakija iš pat pradžių buvo demokratinė respublika; tokia ji išsilaikė ir iki šiol. Čekoslovakija yra labai laiminga, kad jos priešakyje visą laiką stovi bemaž tie patys vyrai, kurie buvo ir jos įkūrėjai. Valstybės atvadavimui labiausiai pasidarbavo trys vyrai: Masarykas, Benešas ir Šte-

Brno, Moravijos sostinė.

fánikas. Generolas Milan R. Štefánikas, pirmasis čekoslovakų karo ministeris, suorganizavo visus savanorių legijonus Rusijoje, Prancūzijoje ir Italijoje. Jis rūpinosi čekoslovakų legijonų pergabenimu iš Rusijos per Sibirą, todėl tik 1919 m. tegalėjo grįžti į savo tėvynę; jis grįžo lėktuvu iš Italijos, pamatė savo atvaduotąją tėvynę, bet gyvas jos nepasiekė: tuo momentu, kai pradėjo leisti prie Bratislavos, nukrito su aeroplanu ir mirė tragiška mirtimi. Kiti du vyrai veda savo tautą tuo pačiu keliu. Prof. T. G. Masarykas yra respublikos prezidentas ir E. Benešas užsienių reikalų ministeris nuo respublikos įsikūrimo iki šiol.

Paryžiaus taikos konferencijoje 1919 metų sausio mėnesį Čekoslovakija dalyvavo jau kaip susitvarkiusi valstybė. Santarvės valstybės pripažino jos nuopelnus jų laimėjimui, todėl pripažino ją lygios vertės sąjungininke.

Čekoslovakams teko dar vieną syk griebtis ginklo ir kovoti už savo laisvę ir nepriklausomybę, būtent — 1919 metų pavasarį Vengrijos bolševikai puolė Slovakiją ir norėjo ją užgrobti, bet čekai ir slovakai bendromis jėgomis visiems laikams išvijo juos iš Slovakijos.

Čekoslovakijos valstybės sienos maždaug buvo nustatytos jau revoliucijos metu. Santarvės valstybės pripažino čekoslovakų teisę kurti savo valstybę istorinėse ribose. Reikėjo dar susitarti su kaimynais Austrais, Vengrais ir Lenkais ir tai užfiksuoti taikos sutartimis. Santarvininkai rėmė čekoslovakų teisėtus reikalavimus. Prancūzų valdžia dar 1918 metais gruodžio mėn. 29 dieną pripažino Čekijos istorines sienas su Austrija. Britų ir Italų valdžios tai padarė 1919 metų sausio mėn. 7 dieną. Versalio ir St. Žermenio sutartys tai definityviškai patvirtino. Panašiai buvo ir su Slovakija: pirma buvo padaryta tik demarkacijos linija tarp Vengrijos ir Slovakijos, o Trianono taikos sutartimi valstybės sienos su Vengrija definityviškai buvo nustatytos. Taigi taikos konferencijoje Čekijos istorinės sienos buvo priimtose mažai tepakeistos. Prie Čekoslovakijos buvo prijungtos kaikurios Vokietijos ir Austrijos vietos, gyvenamos čekoslovakų. Iš buvusios Vengrijos, be Slovakijos, ji gavo ir Pakarpatės Rusiją, gyvenamą daugiausia ukrainiečių (rusinų). Šitie, kaip ir slovakai, nenorėjo nei vengrų jungo bevilkti, nei prisijungti prie Lenkijos. Nėstant nepriklausomos Ukrainos, jie nenorėjo ir negalėjo pasilikti vieni skyrium, nes vengrai vėl būtų juos paverę, kaip jie bandė pavergti Slovakiją. Todėl ukrainiečiai savo

noru prisijungė prie Čekoslovakijos autonominio krašto teisėmis. Su Čekoslovakija susidėjo nemaža ir kitų tautų, bet ir čekoslovakų liko daug kaimynų valstybėse; vidurinėje Europoje negalima įkurti tokios valstybės, kur nebūtų tautinių mažumų. Visos tos mažumos Čekoslovakijoje turi visas politines ir kultūrines teises; vokiečiai turi net atskirą universitetą ir 2 aukštąsias technikos mokyklas; vengrai taip pat turi 814 pradedamųjų, vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų. Čekoslovakai Vengrijoje tokios teisės neturi; maždaug $\frac{1}{4}$ milijono Vengrijos slovakų neturi nė vienos mokyklos.

Nemaža turėjo ginčytis Čekoslovakija ir su Lenkija, ypač dėl Tešino krašto; ta kunigaikštystė nuo 1327 metų priklausė Čekų karalystei. Ginčas galutinai buvo išspręstas ambasadorių konferencijoje 1920 m. liepos 28 dieną; konferencijos nutarimu, Tešino kraštas buvo išdalintas Čekoslovakijai ir Lenkijai. Panašiai išsprendė Javorinos kalno klausimą tarptautinis tribunolas.

Tokiu būdu Čekoslovakijos sienos buvo galutinai nustatytos. Čekoslovakija paėmė savo žinion Austrovengrijos teritorijos, taip pat ir visų skolų dalį; be to, ji turi mokėti didelę sumą reparacijų fondui — 19.000.000 markių per metus už savo atvadavimą, nors atvaduojo kovojo ir jos legijonai. Dabar Čekoslovakija yra jau geriausiai susitvarkiusi valstybė naujai po karo susikūrusių valstybių tarpe.

4. ČEKOSLOVAKIJOS POLITIKA.

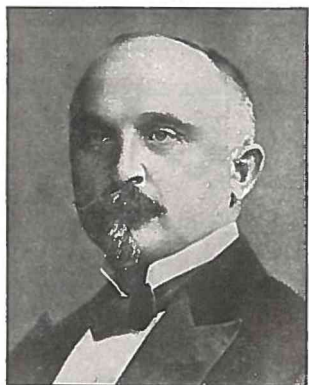
Vidaus politikos išrutula.

Paskelbus respubliką, netrukus susirinko steigiamasis seimas (revolučné národné shromaždenie 1918 m. lapkričio mėn. 14 dieną), kuriame dalyvavo 270 visų čekų ir slovakų partijų atstovų. Šis tautos susirinkimas išrinko pirmąją valdžią su Dr. K. Kramáru priešakyje. Po jos buvo eilė kitų valdžių, bet kiekvienos tų valdžių reiškia tiesioginę pažangą valstybės viduje.

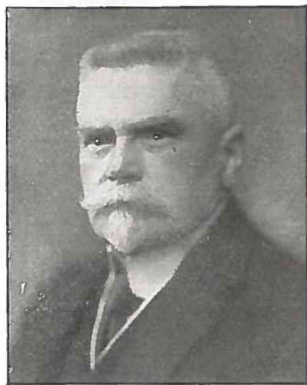
Dr. Karolio Kramáro valdžia (nuo 1918 lapkričio mėn. 14 d. iki 1919 m. liepos mėn. 7 d.) rėmėsi steigiamuoju seimu, kuriame buvo atstovaujama visoms čekų ir slovakų partijoms. Pirmosios valdžios svarbiausia pareiga buvo apsaugoti valstybės sienas, atpalaiduoti kraštą nuo Austrijos ekonomijos ir valiutos atžvilgiu, rūpintis gyventojų maistu (jo pirkimu užsienyje) ir išleisti pagrindinius demokratiškus įstatymus, liečiančius savivaldybių rinkimus, žemės reformą, 8 valandų darbo dienos įvedimą ir kitus socialinius politinius dalykus. Valdžia, įkūnijusi visas šias reformas, realizavo čekoslovakų revoliucijos planą ir apsaugojo valstybę nuo kraštutinio socialistinio perversmo, kuris gresė iš Rytų.

Pirmoji Tusaro valdžia (nuo 1919 m. liepos mėn. 8 iki 1920 m. gegužės mėn. 25 d.) buvo sudaryta pagal 1919 m. liepos mėn. 15 dienos savivaldybių rinkimų rezultatus. Joje dirbo socialdemokratai, čekų socialistai, respublikonai (ūkininkai) ir slovakai. Ji dirbo sutartinai su steigiamuoju seimu ir varė pirmosios valdžios darbą toliau: realizavo valstybės finansinę konsolidaciją (turto duoklę 1920 m.), eilę naujų socialinių įstatymų ir varė toliau žemės reformą; už paimtą (nusavintą) žemę visiems

buvusiems jos savininkams paskirtas tam tikras atlyginimas. Žymiausias šios valdžios darbas buvo demokratinės konstitucijos sukūrimas, kuri buvo seimo priimta 1920 m. vasario mėn. 29 dieną. Pagal šią konstituciją 1920 m. balandžio mėn. 18 ir 25 dieną buvo pirmieji seimo ir senato rinkimai; sulig tuo ir steigiamojo, arba revoliucinio, seimo kadencija pasibaigė.

*Dr. Al. Rašin,
pirmasis finansų ministeris.*

*Dr. K. Kramář,
nacionaldemokratų partijos vadas*

Naujai išrinktame parlamente buvo 199 čekoslovakų, 72 vokiečių ir 10 vokiečių ir vengrų atstovų. Šis parlamentas toliau varė steigiamojo seimo darbą. Jam teko rūpintis valstybės konsolidacija, pramone, kultūros kėlimu, įstatymų unifikacija buvusiose Austrijos ir Vengrijos žemėse ir bendradarbiavimu su tautinėmis mažumomis. Šią programą tik palaipsniui tebuvo galima įkūnyti.

Antroji Tusaro valdžia (nuo 1920 m. gegužės mėn. 25 d. iki 1920 m. rugsėjo mėn. 15 d.), sudaryta iš socialdemokratų bei agrarų partijų koalicijos, tik trumpą laiką tegalėjo dirbti pradėtąjį darbą, nes socialdemokratų

partija prigyveno didelę krizę, ir komunistų sparnas nuo jos atskilo. Todėl ministeris pirmininkas Tusaras ir kiti socialdemokratų ministrai pasitraukė. Kadangi be socialdemokratų, turinčių 74 mandatus, nebuvo galima sudaryti daugumo iš čekoslovakų partijų, buvo paskirta valdininkų valdžia.

Valdininkų valdžia (nepolitikų, specialistų) su D-ru Černý priešaky (nuo 1920 m. rugsėjo mėn. 15 d. iki 1921 m. rugs. mėn. 27 d.), kuri iš buvusiojo kabineto tepasilikio tik D-rą Benešą ir D-rą Hotovecą, parlamente rėmėsi visomis čekoslovakų partijomis. Ji stengėsi pirmiausia sustiprinti valstybės autoritetą ir sustabdyti kraštutinių komunistinių elementų veikimą. Šis uždavinys jai puikiai pavyko. Daug sunkiau buvo realizuoti D-ro Englišo mokesčių planą. Susikonsolidavus socialdemokratų partijai, valdininkų valdžia vėl galėjo būti pakeista parlamentine valdžia.

Naujoji valdžia su D-ru Benešu priešaky (1921 m. rugsėjo mėn. 27 d. — 1922 spalio mėn. 5 d.) rėmėsi visų žymesnių čekoslovakų partijų tautine koalicija, turėjusia iki 180 mandatų šalia 105 opozicijos balsų. Benešo valdžia stengėsi visas sritis stabilizuoti ir konsoliduoti. Tas jai ir pavyko, nors turėjo daug sunkumų (1921 m. spalio mėnesį imperatoriaus Karolio pučas ir 1922 metais darbininkų streikai). Jos nuopelnas yra pirmiausia Čekoslovakų kronos stabilizacija.

Švehlos valdžia (1922 m. spalio mėn. 7 d. — 1925 m. lapkričio mėn.) taip pat rėmėsi 5 čekoslovakų partijų tautine koalicija. Jai pavyko palaipsniui sumažinti valstybės biudžeto deficitą, anglių mokesčius, vienkartinį turto mokestį; ji pakėlė pramonę ir žemės ūkį, palaikė kronos tvirtą kursą ir išleido svarbų socialinį įstatymą — darbininkų ir savarankiškai gyvenančių asmenų draudimą. Daug

sunkumų kilo dėl agrarinių maitų. Socialistinėms partijoms tam griežtai pasipriešinus, bendradarbiavimas toliau nebuvo galimas. Vos spėjus priimti pirmą aktyvų biudžetą, parlamentas buvo paleistas ir paskirti nauji rinkimai.

Rinkimai buvo 1925 metų lapkričio mėn. 15 dieną. Juos laimėjo respublikonai (agrariai), klerikalų partijos ir vokiečių agrarų bei krikščionių socialistų partijos; socialistinės partijos pralaimėjo, taigi jų pozicija susilpnėjo. Naująją valdžią vėl sudarė Švehla (agrarininkas) iš tautinės koalicijos 1925 m. gruodžio 9 d., į kurią buvo įtraukta ir pramonininkų partija. Ši valdžia labai neilgai teišlaikė; ji 1926 m. kovo 17 dieną pasitraukė.

Vėl buvo sudaryta valdininkų valdžia su D-ru Jonu Černý priešaky (1926 m. kovo mėn. 18 d. — 1926 m. spalio mėn. 12 d.). Iš pereitojo kabineto joje pasiliko trys ministrai: Dr. Benešas, Dr. Englišas ir Dr. Kállay. Šiai valdžiai rūpėjo išleisti maitų tarifų ir valstybės tarnautojų įstatymus. 1926 m. birželio mėn. 12 d. buvo priimtas maitų tarifų įstatymas, po kelių dienų valstybės tarnautojų įstatymas; birželio mėn. 19 d. ir kongruos (dvasininkų algos)

*Dr. Ant. Svehla,
respublikonų (agrarininkų) partijos
vadas.*

įstatymas. Birželio mėn. 25 d. priimtas dar vadinamasis išlyginimo įstatymas, t. y. cukraus mokestis ir alkoholio mokesčio pakėlimas.

Čekoslovakų ir vokiečių pilietinių (buržuazinių) partijų bendradarbiavimas įgalino šitų partijų parlamentinės valdžios sudarymą. Ją sudarė A. Švehla 1926 m. spalio mėn. 12 dieną. Į ją įėjo ir du ministrai vokiečiai. Šios valdžios didžiausias pasisėkimas yra tas, kad ji įtraukė į bendrą darbą vokiečius. Be kitko, ji reformavo ir administraciją: vietoj komitātų (departamentų) įvedė vienodą kraštų konstituciją visoje respublikoje ir panaikino skirtumą tarp Slovakijos ir Čekijos kraštų. Be to, sutvarkė valstybės finansus, biudžetą vis didėję perteklius; prekybą, pramonę ir žemės darbus priartėjo prie prieškarinės būklės. Švehla dėl sunkios ligos turėjo atsisakyti iš savo vietos ir visiškai pasitraukti iš politikos gyvenimo. Jo vietą užėmė Udržal, bet neilgam. Dėl čekų klerikalų perdėtų reikalavimų (jie reikalavo sau daugiau ministerių negu jiems pridera) bendradarbiavimas valdžioje pasidarė nebegalimas. Valdžia atsistatydino, parlamentas buvo paleistas ir paskirti nauji rinkimai; jie buvo 1929 metų spalio mėn. 27 dieną. Juos pralaimėjo klerikalai ir komunistai.

Po ilgesnių derybų naują valdžią sudarė Udržal (1929 metų pabaigoj). Joje dalyvauja visos čekoslovakų buržuazinės bei socialistinės partijos (be slovākų klerikalų) ir vokiečių agrarininkai bei socialdemokratai. Taigi Udržalo valdžia, kuri tebevaldo ikišiol, parlamente turi didelį daugumą; joje vokiečiai vėl turi du ministru. Ji rūpinas pramonės, ūkininkų būklės pagerinimu, kultūros kėlimu ir pensininkų aprūpinimu. Reikia tikėtis, kad ir toliau, kaip ir ikišiol, partijoms sutartinai dirbant, pasiseks išspręsti kitus valdžios uždavinius.

Čekoslovakijos politinės partijos.

Čekoslovakijos gyventojai pasidalinę į 20 su viršum politinių partijų. Tokią daugybę politinių partijų galima išaiškinti tuo, kad įvairios tautos organizuojasi pagal luomus skyrium; be to, atskiri kraštai su atskira praeitimi ir tradicija turi savo ypatingų reikalų ir jiems realizuoti kuria savas partijas; pagaliau gyventojai organizuojasi į atskiras partijas ir dėl įvairių politinių, kultūrinių ir tikybinių pažiūrų. Visas politines partijas galima padalinti į dvi priešingas grupes: nesocialistines (arba buržuazines) ir socialistines. Bet ir tarp tų dviejų grupių bendradarbiavimas galimas; tik komunistai čia išsiskiria, ligšiol vis atsisakindami nuo betkurio bendradarbiavimo.

Čekoslovakų partijos yra šios:

1. Čekoslovakų agrarininkų respublikonų partija, kuri organizuoja visus valstybės ūkininkus ir rūpinasi žemės ūkio gerinimu. Tai stipriausia partija. Per paskutinius rinkimus laimėjo 1.105.429 balsus bei 46 mandatus. Ji turi savo organizacijas visuose krašto kampeliuose ir išsišakojusią spaudą, (centralinis organas yra „Venkov“, Slovakijoje „Slovenský Denník“ ir „Slovenská Politika“). Jos įžymiausieji vadai yra Ant. Švehla, Dr. Milan Hodža, Dr. K. Viškovský ir Bradáč. Respublikonų partija nuo pat respublikos pradžios nuolat dalyvauja valdžioje. Jos vadas Dr. Ant. Švehla tris kartus buvo ministris pirmininkas.

2. Čekoslovakijos tautinės demokratijos partija yra jaunųjų čekų partijos paveldėtoja iš prieškarinių laikų, su tautine programa. Joje grupuojasi labiausiai buržuaziniai elementai, miestelėnai. Savo išsišakojusia žurnalistika („Národní Listy“, „Národní Politika“)

turi nemaža įtakos. Partijos vadas yra Dr. Karolis Kramář'as. Dešinysis sparnas yra fašistinės tendencijos, bet jis daug reikšmės neturi. Per paskutiniuosius rinkimus tautinės demokratijos partija gavo maždaug 330.000 balsų bei 14 atstovų. Tautiniai demokratai bemaž nuolat dalyvauja valdžioje.

3. Verslo partija kilo tik po perversmo, kad geriau būtų galima ginti pramonės ir prekybos reikalus, kuriais anksčiau rūpinosi tautinė demokratija. Partijos vadai yra Najman ir Mlčoch. Per paskutiniuosius rinkimus ji gavo 291.238 balsus bei 12 mandatų.

4. Čekoslovakų liaudies (klerikalų) partija organizuoja miestų ir provincijos gyventojus, remdamos katalikų politinių įsitikinimų pagrindu ir kultūros atžvilgiu atstovaudama konservatyvinei grupei. Jos veikėjai ir organizatoriai daugiausia katalikų kunigai. 1929 m. partija gavo 523.522 balsu bei 25 mandatus (6 mažiau negu 1925 m.). Ji bemaž nuolat dalyvauja valdžioje. Jos vadai yra papos pralotas Dr. Šrámek ir Dr. Nosek, svarbiausias partijos organas yra „Lidové Listy“.

5. Tautinė darbo partija yra pusiau socialistinė partija. Joje daugiausia pažangesnių elementų, inteligentų, valdininkų, atsiskyrusių nuo tautinės demokratijos ir nacionalsocialistų. Išryškiausias veikėjas yra Dr. Jaroslav Stránský. 1925 metais negavo nė vieno mandato. 1929 m. ėjo į rinkimus su nacionalsocialistais. Partijos organas yra „Lidové Noviny“.

6. Lyga prieš vad. nepakeičiamuosius kandidatų sąrašus (kuriuose negalima išbraukti nė vieno kandidato) įsteigė 1929 m. ir per rinkimus gavo 70,857 balsus bei 3 atstovus. Jos vadas yra Stříbrný, atsiskyręs nuo nacionalsocialistų; prie tos grupės prisijungė ir fašistų vadas generolas Gajda.

7. Slovakų liaudies (klerikalų) partija suorganizuota tais pačiais sumetimais, kaip čekoslovakų liaudies partija, taigi su katalikiška konservatyvine programa, bet be to pabrėžia dar Slovakijos autonominius reikalavimus. Jos vadas yra kunigas Andriejus Hlinka; jos svarbiausias dienraštis „Slovák“. Tai labiausiai opozicinė partija. 1929 m. gavo maždaug 400.000 balsų bei 18 mandatų (5 mažiau negu 1925 m.).

8. Slovakų tautininkų partija organizuoja tautiškų pažiūrų slovakus, ypač evangelikų inteligentią. Parlamente ji turi 1 atstovą, evangelikų kunigą, įžymų rašytoją Martiną Rázusą. Partijos organas yra „Národní Noviny“.

Socialistų grupės yra trys partijos:

9. Čekoslovakų nacionalsocialistų partija turi savo tradicijas jau nuo 1897 metų. Tai vidutinių luomų ir darbininkų partija su socialistine reformine ir kultūros atžvilgiu pažangine programa. Turi gerą politinę organizaciją ir išsišakojusią žurnalistiką (Svarbiausias organas „České Slovo“). 1929 metais gavo 767, 571 balsą bei 32 atstovu (kartu su tautinio darbo partija). Jos įkūrėjas ir vadas yra senatorius V. J. Klofáč. Daug įtakos joje turi ir užsienių reikalų ministeris Dr. E. Beneš, jos narys nuo 1922 metų.

10. Socialdemokratų partija yra seniausia čekoslovakų socialistų partija; ji buvo įkurta 1878 m. Turi išsišakojusią partinę, specialinę, gimnastikos ir kultūros organizaciją bei žurnalistiką (svarbiausias organas „Právo Lidu“). Ji dalyvavo kovoje dėl nepriklausomybės. Po pirmųjų rinkimų tos partijos buvo pirmasis ministeris pirmininkas (Tusar). Respublikos pradžioje ji buvo stipriausia čekoslovakų partija, bet 1921 m. atskilo nuo jos komunistų

sparnas. 1929 m. gavo 963.312 balsų bei 39 mandatus (10 daugiau negu 1925 m.). Jos įžymiausi vadai yra Ant. Hampl, Dr. Meissner, J. Bechyně ir I. Dérer.

11. Komunistų partija suorganizuota kaip ir kituose kraštuose, vadinasi III internacionalo sekcija. Nors ji ir turi didelį šalininkų būrį, tačiau politikoj nedaug turi reikšmės, kadangi nuolat laikos opozicijoje ir atsisako nuo kokio nors bendradarbiavimo. Ji organizuoja visų tautų žmones; daugiausiai balsų gavo respublikos rytuose, ypač Pakarpatės Rusijoje, kur liaudis dar nėra taip apšviesta. Bet su liaudies apsišvietimu jos šalininkų skaičius vis mažėja. 1925 m. per rinkimus gavo 941.698 balsus bei 41 atstovą, o 1929 m. tik 752.737 balsus bei 30 atstovų (vadinasi, 11 mažiau). Jos svarbiausias organas yra „Rudé Právo.“

Tautinių mažumų daugiausia partijų turi vokiečiai ir organizuojasi maždaug kaip čekoslovakai. Jų partijos yra šios: agrarininkų partija (Bund der Landwirte, jos vadas Dr. Spina) su 16 atstovų (393.299 balsų), nacionalistų partija (Dr. Brunar) su 7 atstovais (3 mažiau negu 1925 m.; 189.071 balsas), krikščionių socialistų partija (Dr. Mayr-Harting) su 14 atstovų (348.097 balsai), nacionalsocialistų partija (Knirsch) su 8 atstovais (204.096 b.), socialdemokratų partija (Dr. Czech) su 21 atstovu (506.750 b.). Komunistai susiorganizavę į bendrą čekoslovakų komunistų partiją. Dabartinėj valdžioj vokiečių dalyvauja agrarininkų ir socialdemokratų partijos.

Vengrų yra dvi partijos: vengrų nacionalistų (Szentiványi) ir vengrų krikščionių socialistų (Szüllő) partijos. Abidvi partijos drauge turi 9 atstovus (257.231 b.).

Žydai su lenkais turi 4 atstovus (3 + 1; 104.539 balsai).

Pirmiau buvo ir daugiau mažesnių mažumų partijų, bet jos pamažu nyksta ir prisideda prie didesnių čekoslovakų partijų, nes eidamos skyrium negautų nė vieno atstovo.

Čekoslovakijos tautinės mažumos.

Kadangi Čekoslovakijos sienos buvo nustatytos ne tik etnografiniais, bet ir istoriniais, geografiniais bei ekonominiais sumetimais, į ją pateko nemaža tautinių mažumų. Šalia 65,5% čekoslovakų yra 34,5% svetimtaucių; bet daugelis tų tėra nutautę čekoslovakai.

Nors Čekoslovakijos mažumų ir yra didokas gyventojų procentas, bet joms duotos visos pilietinės, politinės ir kultūrinės teisės. Įstatymams visi piliečiai yra lygūs. Visos tautos turi savo atstovų parlamente pagal savo didumą (gausingumą). Svetimtaučiai gali gauti vietas visose įstaigose, gali betkuo verstis. Jie turi plačias savo organizacijas, spaudą ir k. Kalbos atžvilgiu jų teisės kaip reikiant saugojamos. Visose įstaigose gali kalbėti savo gimtąja kalba; ten, kur kurios tautos gyvena nors 20%, gali reikalauti, kad visi jų reikalai įstaigose arba teismuose būtų atliekami jų gimtąja kalba. Pagal kalbos įstatymą, 107 teismo apskrityse vartojama tik vokiečių kalba, 13 apskrityse tik vengrų, 10 apskrityse tik lenkų kalba. Pakarpatės Rusijoje valstybine kalba yra pripažinta ukrainiečių (rusinų) kalba.

Mažumų kultūrinę laisvę aiškiai rodo ir mokyklų sistema. 1924-25 metais Čekoslovakijoje išviso buvo 14.017 liaudies mokyklų, jų tarpe 1926 su čekoslovakų dėstomąja kalba, 3.339 vokiečių, 814 vengrų, 459 ukrainiečių, 85 lenkų, 9 hebrajų, 2 rumunų ir 83 mišrios mokyklos. Iš 318.400 vokiečių vaikų, kurie turi lankyti mokyklą, 308.595 lankė vokiškas mokyklas ir 2.851 mišrias mokyklas; iš 101.859 ven-

grų vaikų vengriškas mokyklas lankė 91.032 vaikai ir mišrias mokyklas 5.275 vaikai. Procentas vokiečių arba vengrų vaikų, kurie negali lankyti mokyklos savo kalba, nėra didesnis negu čekų arba slovakų vaikų. Valstybė rūpinasi, kad, jei galima, kiekvienas vaikas lankytų mokyklą su savo gimtąja kalba. Be liaudies mokyklų vokiečiai 1924 — 5 m. turėjo 432 vidurines mokyklas, be to, eilę aukštesnių bei specialiųjų mokyklų, technikos mokyklą ir universitetą; vengrai turėjo 17 vidurinių mokyklų, 5 aukštesnes ir 14 specialiųjų mokyklų. Tos mokyklos laikomos daugiausia valstybės lėšomis. Reikia čia pabrėžti, kad vengrai prieš karą $2\frac{1}{2}$ milijono slovakų tautai nenorėjo leisti jokių mokyklų; ir dar šiandien $\frac{1}{4}$ milijono slovakų Vengrijoje neturi nėvienos slovakiškos mokyklos. Taigi kalbėti apie tai, kad vengrai skriaudžiami, yra didžiausias veidmainiavimas.

Mažumų būklė Čekoslovakijoje yra kurkas geresnė negu buvo prieš karą Austrovengrijoje. Tai geriausiai jaučia ukrainiečiai ir slovakai, kurie Vengrijoje jokių politinių ir kultūrinių teisių, jokių mokyklų neturėjo. Panašiai buvo ir su vokiečiais ir žydais buvusiojoje Vengrijoje; ir jiems tik Čekoslovakų valdžia tedavė prideramas mokyklas, kurių jie prieš karą neturėjo.

Čekoslovakijos užsienio politika.

Čekoslovakijos užsienio politika, nuo pat pradžios iki šiol vedama užsienių reikalų ministerio D-ro Benešo, remiama trimis principais: Čekoslovakijos reikalais, Europos aplinkybėmis ir taikingumo politika.

Čekoslovakija su išsišakojusia pramone privalo rinkos savo gaminiais. Jau šis reikalas verčia gyventi taikoje ir bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, ypač su savo kaimynais. Norėdama palaikyti esamąją tvarką Vidurinėj

Europoj, atsidėjusi dalyvauja Europos valstybių konstruktiniame darbe. Nuo pat pradžios pritaria Tautų Sąjungos taikos politikai ir ją remia kiek galėdama.

Čekoslovakijai pirmiausia rūpi apsaugoti valstybės sienas ir laiduoti jos nepriklausomybę. Pavykus taikos keliu nustatyti valstybės sienas, valstybė padarė prekybos, nepuolimo ir arbitražo sutartis bemaž su visomis Europos valstybėmis, jų tarpe ir su Lietuva. Su daugeliu valstybių, jų tarpe ir su Lietuva, yra panaikintos ir įvažiavimo vizos.

Čekoslovakija stengiasi ne tik ekonomiškai bendradarbiauti su Vidurine Europa, bet ir palaikyti esamąją tvarką bei taiką. Kadangi Habsburgų šeima ir jos šalininkai varė propagandą bei mėgino atnaujinti senąją monarchiją ir vėl pavergti atvaduotąsias tautas, Čekoslovakija su Pietų Slavija ir Rumunija buvo priversta įkurti Mažąją Santarvę, kad suvienytais jėgomis geriau būtų galima palaikyti taiką Vidurinėj Europoj.

Taikingam bendradarbiavimui užmegzti draugiški santykiai su Austrija; Čekoslovakija ją remia, kad ji ekonomiškai išsilaikytų ir savarankiškai egzistuotų. Jau 1921 m. gruodžio mėn. 16 d. padaryta tarp abiejų valstybių nepuolimo ir 1926 m. kovo mėn. 5 d. arbitražo sutartis. Panaši sutartis buvo padaryta ir su Lenkija 1923 m. balandžio mėn. 23 d.

Remdama savo politiką, Čekoslovakija rūpestingai bendradarbiauja ir su didelėmis Europos valstybėmis. 1921 m. vasario mėnesį padarė sutartį su Italija, pagal kurią Italija pritaria Mažosios Santarvės antihabsburginei politikai ir neleidžia atnaujinti Habsburgų imperijos. 1924 m. kovo mėn. 15 d. padaryta kita draugiškumo sutartis su Italija. 1924 m. sausio mėn. 20 d. padaryta panaši sutartis su Prancūzija ir 1925 m. spalio mėn. 16 d. dar viena sutartis, kuri yra Lokarno sutarties dalis. Arbitražo sutartis padaryta ir

su šiaurine kaimyne, Vokietija. Su Anglija santykiai nuo pat pradžios yra kuo draugiškiausi. 1922 m. birželio mėn. 5 d. padaryta prekybos sutartis ir su Rusija. Taigi Čekoslovakija yra susidraugavus beveik su visomis valstybėmis.

Čekoslovakija aktingai dalyvauja tarptautinėj politikoj, gindama savo reikalus ir norėdama prisidėti prie taikos darbo. Ji dalyvauja visose taikos konferencijose ir dažnai rodo iniciatyvą ne tik tuose dalykuose, kurie liečia Vidurinę Europą, bet ir tuose, kurie turi pasaulinės reikšmės, pav., nusiginklavimo, saugumo, arbitražo. Čekoslovakija, būdama Tautų Sąjungos Tarybos narys (1923 — 1926 m.), per savo atstovą Dr. Benešą galėjo aktyviai prisidėti prie svarbiausių tarptautinių reikalų sprendimo. Dr. Benešas, saugumo komisijos pirmininkas, nemaža nuderbo taikai laiduoti.

Galima pasakyti, kad Čekoslovakija ikišiol sėkmingai veda savo užsienio politiką: ji laimėjo tvirtą vietą tarptautinėj politikoj, užmezgė ekonominius ir draugiškus politinius santykius beveik su visomis valstybėmis. Mažiausiai draugiški jos santykiai su Vengrija, kadangi ši valstybė vis svajoja apie prieškarinės Vengrijos atnaujinimą ir joje buvusių tautų pavergimą. Čekoslovakija nori ir su Vengrija draugiškai bendradarbiauti, kaip ir su Austrija. Kai Vengrija supras to bendradarbiavimo būtinumą ir seks Austrijos pavyzdžiu, ir su ja santykiai bus normalūs ir draugiški.

5. ČEKOSLOVAKIJOS VALSTYBĖS ORGANIZACIJA.

Konstitucija.

Čekoslovakijos konstitucija priimta steigiamojo seimo 1920 m. vasario mėn. 29 d., koodifikuota konstitucijos akte (įstatymų rinkinys 121 Nr.). Jai priklauso ir 1920 m. va-

sario mėn. 29 d. kalbos teisės įstatymas (įst. rink. 122 Nr.) ir 1920 m. bal. m. 9 d. asmens laisvės apsaugos, namų laisvės ir laiško paslapties apsaugos įstatymas (įst. rink. 293 Nr.). Ši konstitucija veikia ikišiol. Jai pakeisti reikia $\frac{3}{5}$ abiejų rūmų balsų.

Čekoslovakijos konstitucija buvo rūpestingai ruošiama. Tautinė taryba, 1918 m. spalio mėn. 28 d. paėmusi valdžią į savo rankas, davė valstybei laikiną konstituciją, pagal kurią Čekoslovakų valstybė yra respublika, kurios priešakyje stovi tautos susirinkimo išrinktas prezidentas. Ši konstitucija buvo parašyta pagal 1875 m. prancūzų konstituciją. 1919 m. gegužės mėnesį buvo išleista nauja konstitucija (novelizuota) ir 1920 m. vasario 29 d. priimta galutinė konstitucija.

Pagal konstituciją, Čekoslovakija yra demokratinė liaudies respublika su rinktu prezidentu priešakyje. Respublikoje visos valstybinės galios vienintelis šaltinis yra liaudis. Konstitucija aprašo, per kokius organus liaudis leidžia įstatymus ir juos vykdo, nustato ribas, kurių šie organai negali peržengti.

Valstybės sritis yra nedalinamas vienetas; jai priklauso ir autonominė Pakarpatės Rusija, kuriai duotas atskiras seimelis; jos gubernatorius atsako ne tik prieš valdžią, bet ir prieš seimelį.

Respublikos įstatymų leidėjo galią turi savo rankose tautos susirinkimas, kurio yra duje rūmai: seimo (300 atstovų) ir senato (150 atstovų). Atskirų įstatymų gali leisti ir Pakarpatės Rusijos seimelis.

Įstatymo projektai gali būti patiekiami valdžios arba vienerių kurių rūmų. Apie įstatymus, kurie buvo atmesti liaudies susirinkimo (be konstitucijos įstatymų), valdžiai pasiūlius, gali spręsti liaudis (referendumas). Tuo atveju,

kai vieneri kurie rūmai (seimas arba senatas) yra paleisti ir naujai dar nesusirinkę, arba kai posėdžiavimas pertrauktas, arba baigtas, susirenka 24 narių komisija (16 narių iš seimo ir 8 nariai iš senato), kuri daro reikalingų žygių įstatymams vykdyti, jei reikia, ir naujiems leisti. Konstituciniams įstatymams visada reikia abiejų rūmų sutikimo. Nekonstitucinis įstatymo projektas, seimo priimtas, tampa įstatymu ir senatui jo nepriėmus, jei už jį balsavo daugiau negu pusė visų seimo atstovų. Jei senatas seimo priimtąjį įstatymo projektą atmeta $\frac{3}{4}$ balsų, jis visdėlto tampa įstatymu, jei už jį balsuoja $\frac{3}{5}$ visų seimo atstovų. Jei senatas priėmė kokį įstatymo projektą ir seimas jį atmetė, senatas gali pasilikti prie savo nutarimo, jei balsuoja ne mažiau kaip pusė visų balsų; jei seimas antrąsyk atmetė tą projektą, tai jis nebegali tapti įstatymu. Taip atmetas įstatymo projektas vienerių metų būvy negali būti išnaujo keliamas nei senate, nei seime. Įstatymo projektai, kurie liečia biudžetą arba krašto apsaugą, pirma turi būti patiekti seimui. Respublikos prezidentas turi teisę seimo priimtą įstatymą grąžinti, pridėjęs pastabų. Jei abeji rūmai daugumu balsų grąžintąjį įstatymą priėmė, jis turi būti paskelbtas. Jei abeji rūmai dėl grąžinto įstatymo nesusitarė, jis turi būti paskelbtas, jei už jį balsavo $\frac{3}{5}$ seimo atstovų. Įstatymai, kurie prieštarautų konstitucijai ir jos papildomiesiems įstatymams, neturi galios. Tą dalyką sprendžia konstitucinis teismas.

Valdomoji ir vykdomoji galia pavesta prezidentui, vyriausybei, ministeriams ir valdžios įstaigoms.

Respublikos prezidentas renkamas tautos susirinkimo abiejų rūmų bendrame posėdyje 7 metams; tik šiuo atsitikimu abeji rūmai turi bendrą posėdį ir padaro tautos susirinkimą (národné shromaždenie), kuriam naujai

išrinktasis prezidentas duoda savo pažadą. Prezidentu gali būti renkamas valstybės pilietis, galintis būti renkamas į seimą ir turintis 35 metus. Atostogų metu ir kitais atsitikimais jį pavaduoja vyriausybė (jos ministeris pirmininkas); tik ypatingais atsitikimais, vyriausybei pasiūlius, parlamentas gali išrinkti jam pavaduotoją. Respublikos prezidentas yra svarbus faktorius įstatymų leidimo srityje: jis šaukia tautos susirinkimą, atideda, uždaro jo posėdžius, arba jį paleidžia. Jis tvirtina tautos susirinkimo ir Pakarpatės Rusijos seimelio įstatymus. Respublikos prezidentas yra svarbus faktorius ir santykiuose su svetimomis valstybėmis. Jis daro tarptautines sutartis ir jas ratifikuoja. Kaikurios sutartys, ypač prekybos sutartys ir tokios, kurios uždeda kokią nors pareigą piliečiams, turi turėti tautos susirinkimo pritarimą. Respublikos prezidentas priima ir akredituoja pasiuntinius. Jis skelbia karą ir siūlo padarytas taikos sutartis priimti. Valstybės vidaus srityje jis turi teisę paskirti ir paleisti ministerį pirmininką bei vyriausybės narius; jis skiria teisėjus ir aukštuosius valstybės valdininkus, teikia malonę, yra kariuomenės vyriausias vadas. Už savo tarnybos atlikimą nėra atsakingas. Vykdamas valdomąją ir vykdomąją galią, šalia prezidento parašo visada reikia ir tam tikro vyriausybės nario parašo. Jis gali būti šaukiamas tiesiog tik dėl valstybės išdavimo; tautos susirinkimui apskundus, bylą veda senatas. Baudžiamas jis vietos atėmimu; ateityje jos jis negali begauti.

V y r i a u s y b e i priklauso visa valdomoji ir vykdomoji galia, kuri konstitucijoje neatiduota tiesiog respublikos prezidentui. Vyriausybė turi teisę leisti įsakymus, bet ji tegali būti leidžiama tik įstatymų ribose, kaip jų vykinimas. Ji kooperatyviai sprendžia svarbiausius konstitucijos, politikos ir administracijos reikalus. Respublikos prezidentas turi teisę dalyvauti visuose vyriausybės posė-

džiuose, ten pirmininkauti, iš atskirų vyriausybės narių reikalauti pranešimų raštu ir kviesti vyriausybę arba jos narius į pasitarimą. Vyriausybė (solidariai) atsako seimui, kuris jai gali pareikšti nepasitikėjimą. Seimui pareiškus nepasitikėjimą vyriausybei, ši turi pasitraukti. Jei tuo laiku nebūtų nei prezidento, nei jo pavaduotojo, pasitraukimą sprendžia 24 narių taryba (iš tautos susirinkimo) ir daro reikalingų žygių. Jei ministeris pirmininkas arba vyriausybės nariai peržengtų konstitucijos arba įstatymų ribas, už tai turi atsakyti. Seimui iškėlus skundą, bylą veda senatas.

Čekoslovakija turi 15 ministerijų; jų 14 su rezortais ir viena unifikacijos ministerija, kuri rūpinasi buvusios Austrijos ir Vengrijos įstatymų suvienodinimu ir jų pritaikymu naujiems įstatymams. Žemesnės įstaigos išdalies yra valstybinės administracijos įstaigos, išdalies savivaldybės (krašto ir apskrities). Nuo administracijos įstaigų saugalės piliečius saugoja iš nepriklausomų teisėjų sudarytas teismas (vyriausias administracijos teismas).

T e i s m o g a l i a aprašyta konstitucijos IV dalyje.

Konstitucija smulkiai aprašo piliečių teises, laisvę ir pareigas. Visiems piliečiams garantuota lygybė, asmens ir turto laisvė, namų teisė, spaudos, susirinkimų ir organizacijų laisvė, peticijos teisė, laiduota laiškų paslaptis, mokymo, sąžinės, tikėjimo ir nuomonės reiškimo laisvė. Saugojama moterystė, šeima ir motinystė.

Tautinėms ir religinėms mažumoms konstitucija garantuoja kuogeriausią globą. Visi valstybės gyventojai (ir neturintieji pilietybės teisių) naudojami pilna savo gyvenimo ir laisvės apsauga, nepaisant jų kilmės, pilietybės, kalbos ir religijos. Mažumos naudojasi lygia teise su kitais piliečiais. Mažumos gali steigti savo mokyklas; ten, kur tautinės mažumos yra didesnis piliečių skaičius, valstybė

laiko valstybines mokyklas su mažumos gimtąja kalba. Religinėms ir tautinėms mažumoms valdžia duoda tam tikrą dalį iš valstybės išdo auklėjimo, religijos ir labdarybės tikslams.

Konstitucijos atskirą dalį sudaro kalbos teisės dėsniai. Valstybinė kalba yra čekoslovakų kalba, bet mažumos visur gali vartoti savo kalbą. Kur mažumų yra bent 20%, visų jų reikalai įstaigose atliekami ir jų arba vien jų gimtąja kalba. Visose savivaldybėse ir parlamente mažumos taip pat vartoja savo kalbą. (Buvusioj Austrovengrijoj to nebuvo leista). Mažumų mokyklose dėstomoji kalba yra jų gimtoji kalba; ši kalba vartojama ir jų kultūrinėse įstaigose. Pakarpatės Rusijoje seimelis gali spręsti kalbos vartojimo dalyką.

Parlamentas.

Čekoslovakų parlamento yra dvi kameros: *seimas* su 300 atstovų, renkamų 6 metams, ir *senatas* su 150 atstovų, renkamų 8 metams. Seimo atstovai ir senatoriai renkami bendru, lygiu, tiesioginiu, slaptu balsavimu. Balsavimo teisę turi visi respublikos piliečiai, be lyties skirtumo. Seimo rinkimuose gali dalyvauti visi, kuriems sukako 21 metai; senato rinkimuose tie, kuriems sukako 26 metai. Rinkikai turi nors 3 mėnesius gyventi savo gyvenamojoje vietoje. Rinkimo teisės neturi tik tie, kurių jiems atėmė teismas. Į seimą gali būti renkami visi, be lyties skirtumo, turį 30 metų amžiaus; į senatą visi turį 45 metų amžiaus. Rinkimuose vartojami vad. nepakeičiami kandidatų sąrašai. Kareiviai ir žandarmerijos nariai negali rinkti nei būti renkami.

Seimo rinkimams visas kraštas padalintas į 22 apskritis, senato rinkimams — į 13 apskričių.

Seimo rūmai.

Mandatai skirstomi 3-juose tam tikros mandatų skirstymo komisijos posėdžiuose, vad. skrutiniuose. Pirmoje skrutiniuose kiekviena partija gauna tiek mandatų, kiek kartų yra gavusi tokį balsų skaičių, kuris reikalingas vienam mandatui gauti tam tikroje apskrityje. Antroje ir trečioje skrutiniuose pagal likučius mandatų gauna tik tos partijos, kurios gavo mandatą pirmoje skrutiniuose nors vienoje apskrityje. Likusieji mandatai trečioje skrutiniuose proporcingai skiriami mažumų ir kitoms partijoms. Mandato komisijoje visur dalyvauja valdžios ir tam tikrų partijų atstovai.

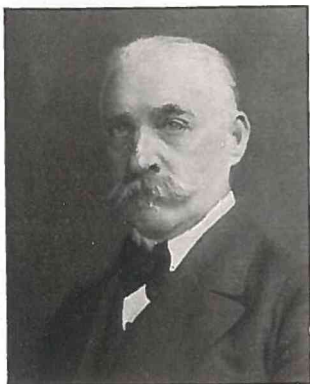
Rinkimų teisingumą sprendžia rinkimų teismas. Niekas negali būti kartu abiejų kamerų nariu. Parlamento nariai gali laisvai balsuoti viešuose posėdžiuose ir komisijose. Jie gali būti atiduoti teismui tik tam tikrai kamerai sutikus.

Abiejų kamerų sesijos prasideda ir baigiasi tuo pačiu metu. Jos leidžia įstatymus, renka respublikos prezidentą,

reikalui esant jo pavaduotoją, tvirtina biudžetą, sprendžia karo skelbimą. Kiekviena kamera gali įteikti ministeriui pirmininkui arba valdžios nariams interpeliaciją dėl jų žinioje esančių dalykų, tyrinėti valdžios veikimą, seimas gali paskelbti valdžiai nepasitikėjimą. Senatas kartu yra ir teismas, kuris sprendžia seimo skundus, gali teisti respublikos prezidentą dėl valstybės išdavimo, ministerį pirmininką bei valdžios narius dėl konstitucijos bei įstatymų laužymo.

*V. J. Kłofáč,
nac. socialistų partijos vadas.*

*Fr. Tomášek,
pirmasis seimo pirmininkas.*

Valstybės vėliava ir herbas.

Valstybės vėliava susideda iš viršutinio balto ir apatinio raudono lauko; jų tarpe yra mėlynas kylys, einąs nuo vėliavos koto į vidurį.

Herbų yra trys.

Mažajame herbe raudoname skyde stovi į dešinę žiūrįs sidabrinis liūtas su dvišaka uodega ir su diadema (Čekijos herbu) ant galvos; šis liūtas ant krūtinės turi raudoną sky-

dą su trimis mėlynais kalnais, kurių viduriniame, aukščiausiame, stovi sidabrinis patriarkų kryžius (Slovakijos herbas).

Vidutiniojo herbo skyde iš vienos pusės yra Čekijos herbas, iš kitos pusės Slovakijos, Pakarpatės Rusijos, Moravijos ir Silezijos herbai.

Didžiajame herbe prie to dar pridėti Tešino, Opavos (Troppau) ir Ratiboro herbai. Apačioje yra parašas: Prada vitėzi (teisybė nugali).

Čekoslovakijos respublikos didysis valstybės herbas.

Savivaldybės.

Pagal konstituciją visos valstybės galios šaltinis yra liaudis. Visų laipsnių valdybose dalyvauja piliečių atstovai ir gina jų reikalus.

Savivaldybės pamatinis vienetas yra sodžius (valsčius). Sodžiaus organizaciją ir veikimo ribas nustato valstybės įstatymai. Iš šios tvarkos išskirta eilė miestų: Praga, Liberec, Brno, Olomouc, Kroměříž, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště ir Frýdek; jiems duota ir tokių teisių, kurias paprastai teturi aukštesnės valdžios įstaigos. Panašių tei-

sių turi Slovakijos miestai su vadinamuoju sutvarkytu magistratu: Bratislava ir Košice, Pakarpatės Rusijoje Užhorodo ir Mukačevo. Sostinė, Praga, turi savus įstatymus.

Sodžiaus organai yra šie: sodžiaus burmistras (storas-ta), sodžiaus atstovybė, sodžiaus taryba, komisijos, ypač finansų komisija, ir baudžiamasis senatas. Sodžiaus atstovybė turi nuo 9 iki 60 narių; ji sprendžia visus sodžiaus reikalus. Sodžiaus taryba, turinti vieną trečdalį atstovybės narių, tvarko ypač ekonominius reikalus. Burmistras pirmininkauja atstovybės ir tarybos posėdžiuose, vykdo jų sprendimus arba panaikina, jei jie priešinasi įstatymams, atstovauja sodžiui ir su dviem tarybos nariais (baudžiamasis senatas) vykdo baudžiamąją galią. Komisijų svarbiausia yra finansų komisija, turinti pusę atstovybės rinktų narių, pusę aukštesnės valdžios įstaigos skirtų. Ji turi teisę kontroliuoti sodžiaus ekonominius reikalus.

Sodžiaus organai renkami pagal proporcinio atstovavimo principą. Rinkimai eina tokia tvarka, kaip parlamento rinkimai.

Slovakijoje bei Pakarpatės Rusijoje prie sodžiaus organų priklauso ir notariai (kaikuriuose miestuose apskrities notariai). Jų pareiga yra rūpintis sodžiaus valdymu ir tarpininkauti valdžiai. Jie turi balsavimo ir protestavimo teisę. Miestuose su sutvarkytu magistratu savivaldybės organai yra šie: miesto prezidiumas, atstovybė, taryba ir miesto notariatas. Miesto prezidiumas turi penkis narius, kuriuos renka atstovybė; jų vieną valdžia skiria burmistru. Miesto atstovybėj, be išrinktų narių, dalyvauja vyriausias notaras bei du jo paskirti notariai; valdžia gali paskirti penkis specialistus; balsavimo teisę jų turi tik vyriausias notaras ir vienas specialistas. Miesto taryba vykdo atstovybės nutarimus ir veda einamuosius savivaldybės reikalus. Kiti

reikalai yra miesto notariato kompetencijoj; jo priešakyje stovi vyriausias notaras, kuris yra valstybės tarnautojas.

Kitonišką tvarką turi Pragos sostinė. Miesto atstovybė, turinti 100 narių, renka iš savo tarpo primatorių, kuris, valdžiai pasiūlius, tvirtinamas respublikos prezidento. Prie jo renkami trys pavaduotojai ir 24 narių taryba. Statybos reikalais rūpinasi 16 narių komisija (kurios 12 narių renkami ir 4 specialistai skiriami vidaus reikalų ministerijos). 16 narių rinkimų komisija sprendžia skundus dėl rinkimų.

Sodžių ir miestų savivaldybės laisvai dirba savo darbą įstatymų ribose. Savo išlaidoms išlyginti gali imti mokesčius, bet ne daugiau kaip 200% nuo tiesioginių mokesčių, ypatingais atsitikimais iki 300%. Kiekviename krašte yra išlyginimo fondas, iš kurio nepasiturį sodžiai ir apskritys gali gauti piniginės pašalpos.

Aukštesnis savivaldybės vienetas yra apskritis su apskrities atstovybe*) ir apskrities taryba priešakyje. Jos tvarko visus apskrities reikalus, kontroliuoja sodžių veikimą. Bet ir jų sprendimai gali būti panaikinti aukštesnių valdžios organų, jei priešinasi įstatymams. Apskrities priešakyje stovi apskrities viršininkas.

Trečias, aukščiausias savivaldybių narys yra kraštai su krašto atstovybe ir taryba. Jų veikimas labai platus: jie sprendžia sodžių ir apskričių reikalus, rūpinasi krašto finansais, mokslo įstaigomis, ekonominiais reikalais.

Nuo 1928 m. visa respublika padalinta į 4 kraštus: Čekiją, Moraviją su Silezija, Slovakiją ir Pakarpatės Rusiją. Čekijos sostinė yra Praga, Moravijos — Brno, Slovakijos — Bratislava ir Pakarpatės Rusijos — Užhorod. Visi kraštai

*) Atstovybės narių $\frac{2}{3}$ renkami, $\frac{1}{3}$ specialistų skiriamas valdžios.

dalinami į apskritis (okres). Kraštų organai yra krašto prezidentas, krašto atstovybė, taryba ir komisijos. Krašto prezidentas ir jo žinioje esantieji valdininkai yra valstybės tarnautojai. Krašto atstovybė Čekijoje turi 120 narių, Moravijoje — 60, Slovakijoje — 54 ir Pakarpatės Rusijoje — 18. Jų $\frac{2}{3}$ renkami visuotiniu slaptu balsavimu 6 metams. Vienas trečdalis susidaro iš valdžios paskirtų specialistų (ekonomijos, kultūros srityje). Krašto atstovybė iš savo tarpo renka 12 narių tarybą, Pakarpatės Rusijoje — 6 narių. Ypač tingiems reikalams ji renka ir tam tikrų komisijų. Krašto atstovybei ir tarybai pirmininkauja krašto prezidentas. Krašto atstovybė turi teisę nustatyti ir normas įstatymams vykdyti. Krašto išlaidoms išlyginti imami tam tikri mokesčiai (ne daugiau kaip 160% nuo tiesioginių mokesčių).

Teismai.

Konstitucijoje plačiai aprašytas teismų veikimas. Lengvesnei orientacijai duosim vyriausiųjų teismų apžvalgą. Vyriausieji teismai yra: konstitucinis teismas, vyriausias valdymo teismas, rinkimų teismas, vyriausias tribunolas, iš dalies valstybės tribunolas ir tautos susirinkimo senatas.

Konstitucijos teismas Pragoje nagrinėja įstatymų įstatymingumą (išskyrus tuos, kurie aiškiai pažymėti, kad yra konstitucijos įstatymai) ir nuolatinės tautos susirinkimo 24 narių tarybos nutarimus (kurie laikinai turi įstatymo galią). Šis teismas žiūri, ar įstatymai turi galią, ar jie neprieštarauja konstitucijai. Pasiūlymą teismui spręsti kurį įstatymą gali duoti vyriausias tribunolas, vyriausias valdymo teismas, rinkimų teismas, seimas, senatas ir Pakarpatės Rusijos seimelis ne vėliau kaip po trijų metų nuo įstatymo paskelbimo dienos. Teismo sprendimas priversti-

nis nuo jo paskelbimo parlamentui, vyriausybei, valstybės organams ir teismams.

Vyriausias valdymo teismas Pragoj nagrinėja vyresnybių nutarimus ir įsakymų teisėtumą, politinių teisių sulaužymą, valstybės bei krašto reikalavimus, pagaliau valstybės ir savivaldybės įstaigų kompetencijos ginčus.

Rinkimų teismas nagrinėja skundus, iškeltus prieš rinkikų sąrašus, tiria ir tvirtina rinkimus į parlamentą ir krašto atstovybę, tarybą bei komisijas ir sprendžia prieš juos paduotus skundus; pagaliau nustato, ar parlamento bei krašto atstovas gali laikytis savo mandato arba turi nuo jo atsisakyti.

Vyriausias tribunolas Brne, aukščiausia teismo instancija, sprendžia civilinius reikalus; baudžiamosiose bylose jis yra kasacijos teismas. Kaltintojas čia yra generalinis prokuratorius.

Valstybės tribunolas gali spręsti didžiausius nusikaltimus, kurie baudžiami pagal respublikos apsaugos įstatymą, taigi politines bylas. Kaltintojas čia yra vyriausias valstybės gynėjas.

Tautos susirinkimo senatas, seimui pasiūlius, gali teisti respublikos prezidentą, tačiau tik dėl valstybės išdavimo, ir ministrų pirmininką bei valdžios narius, jei jie sulaužė konstituciją arba įstatymus.

Vyriausiojo tribunolo žinioje yra ir žemesnieji teismai. Civiliniai teismai yra apskrities teismai, apygardos teismai (Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje), krašto teismai ir vyriausias tribunolas. Baudžiamieji teismai yra apskrities teismai, apygardos teismai, prisiekušiųjų teismai, posėdininkų teismai, krašto teismai, vyriausias tribunolas ir valstybės tribunolas.

Apskritis teismai sprendžia mažesnes skubotas civilines ir baudžiamąsias bylas. Sprendžia vienas teisėjas.

Aukščiau už apskrities teismus stovi apygardos teismai didesniuose miestuose. Jie iš vienos pusės eina apeliacijos teismų pareigas, iš kitos pusės — I laipsnio teismų — svabresniose civilinėse ir baudžiamosiose bylose (jei jos nepriklauso kitam teismui). Civilinę bylą apygardos teisme nagrinėja senatas, tik mažesnius nuostolius, iki 20.000 kr., sprendžia vienas teisėjas. Prekybos reikalams yra atskiras prekybos teismas Pragoj. Senatai turi po tris narius teisėjus profesionalus. Tik prekybos ir kasyklų reikalams vietoj trečiojo teisėjo yra tam tikras specialistas. Baudžiamosiose bylose apygardos teismo senate yra trys arba keturi teisėjai profesionalai. Daugelį spaudos deliktų ir ypatingai sunkius baudžiamuosius atsitikimus teisia prisiekusiųjų teismai (3 profesionalūs teisėjai ir 2 prisiekusieji iš žmonių tarpo). Posėdininkų teismai nagrinėja nusikaltimus ir nusidėjimus prieš saugumą ir garbę. Kompetentiškajam senate yra 5 nariai (3 teisėjai profesion. ir 2 teisėjai iš žmonių tarpo).

Aukščiau už apygardos teismus stovi 4 krašto teismai Pragoj (Čekijai), Brne (Moravijai ir Silezijai), Bratislavoje (vakarinei Slovakijai) ir Košice (rytinei Slovakijai ir Pakarpatės Rusijai). Jie yra apeliacijos ir rekursinio instancijos. Jų senate yra 5, retkarčiais trys nariai.

Valstybės tribunolas, jo 6 narių senatas (3 nariai yra teisėjai profesionalai ir kiti 3 teisininkai, skiriami respublikos prezidento 3 metams) teisia politinius nusikaltėlius pagal respublikos apsaugos įstatymą. Vyriausias tribunolas svarsto civilines bylas 5 narių senate.

Be šitų ordinarinių teismų yra dar nepaprastų ir tai-

kos teismų, kurių nariai daugiausia yra laikai (neteisėjai, nespecialistai).

Pagal konstituciją, visi teismai nepriklauso valdymo įstaigų. Sprendimai skelbiami respublikos vardu. Bylos svarstomos paprastai viešai. Respublikos prezidentas turi teisę duoti amnestiją arba sumažinti bausmę, tik ne privačiose bylose.

Visi teisėjai nepriklausomi, tevaržomi tik įstatymų. Teisėjai profesionalai skiriami iki gyvos galvos. Jie negali eiti kitų pareigų.

Daugelį privatinųjų reikalų atlieka valdymo įstaigos. Dėl jų sprendimo galima skųstis teismui.

*Fr. Udržal,
ministeris pirmininkas.*

*Gen. J. Syrový.
gen. štabo viršininkas.*

Tautos apsauga.

Čekoslovakų karinė jėga pagrįsta visuotine karo pareiga, kurią turi atlikti visi, nuo 20 iki 50 metų amžiaus, sveiko kūno ir dvasios vyrai. Visa karo jėga dalinama į aktyvią kariuomenę, I ir II atsargą, ir papildomąją atsar-

gą. Ji papildoma naujokais arba savanoriais. Aktyvioji karo pareiga trunka 14 mėnesių (laikiniai 18 mėnesių). Iš paimtų naujokų 70,000 skiriami į aktyviąją tarnybą; kiti priskiriami prie papildomosios atsargos (12 savaičių tarnyba); prie jos priskiriami šeimos laikytojai, ūkio savininkai, tarnautojai, kurie reikalingi palengvinimų.

*Dr. Milan Hodža,
Slovakijos agrarininkų vadas.*

*Dr. K. Viškovský,
tautos apsaugos ministeris.*

Svarbiausios kariuomenės dalys yra pėstininkai, artilerija, orlaiviai ir raitininkai. Padedamosios grupės yra pionieriai, telegrafininkai, automobilininkai ir trenas. Kariuomenė turi dar sveikatos, technikos, ekonomijos, teisingumo, dvasininkų, papildymo, sąskaitų, veterinarijos, raštinės ir panašių įstaigų.

Kariuomenės vyriausias komendantas yra respublikos prezidentas.

Kariuomenės centralinė valdymo įstaiga yra tautos apsaugos ministerija.

Tautos apsaugos ministerio valdžiai atiduotas ir generalinis štabas, kurio pareiga yra paruošti planą respublikai apsaugoti karo metu.

Tautos apsaugos ministerijos žinioje yra 4 krašto karo komandos (Pragoj, Brne, Bratislavoje, Košice); šių komandų valdžiai atiduota divizijos, brigados ir kitos kariuomenės dalys. Be tautos apsaugos ministerijos svarbesnės vyresnybės yra šios: ekonomijos, teisingumo (brigadų, divizijų teismai ir vyriausias karo teisams), dvasinės (visų konfesijų; evangelikų dvasinės vyresnybės viršininkas Dr. J. Lukášek yra Vytauto D. Universiteto garbės daktaras), karo prokuratūros ir papildymo.

Kariuomenės tarnybos kalba yra čekoslovakų kalba; tačiau su kareiviais galima kalbėtis jų gimtąją kalba.

Dėl karinės pareigos šiek tiek apribojamos piliečių teisės. Neatlikę karinės pareigos, be karo komandos leidimo negali išvažiuoti į užsienį, negali vesti, aktyviai tarnauti neturi rinkimų teisės.

II DALIS.

ŪKIS IR SOCIALINĖ POLITIKA.

ŪKIO GYVENIMAS ČEKOSLOVAKŲ RESPUBLIKOJ.

I. LIAUDIES ŪKIO PAMATAI.

Čekoslovakijos žmonių ūkis gana laimingai sutvarkytas, nes apskritai yra pusiausvyra tarp žemės ūkio ir pramonės. Savo žemės ūkio ir pramonės produkcija Čekoslovakija priklauso prie labiausiai pakilusių valstybių; ji pasižymi ir didele užsienio prekyba. Čekoslovakų produkcija laiminga yra tuo, kad ji turi daug įvairių šakų, ir todėl ūkio krizės valstybė taip nejaučia.

Čekoslovakijos pramonės produkcija tam tikru atžvigiū perviršija žemės ūkio produkciją, ypač vakarinėj daly. Rytuose, Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje pirmauja žemės ūkis. Visoje respublikoje žemės ūkiu ir miškininkyste verčias 39,56% gyventojų, pramone ir amatais — 33,80%, prekyba, finansais ir susisiekimu — 10,66%, laisva profesija, karo ir vieša tarnyba — 5,5%, kita profesija arba be profesijos — 10,4%.

1. Žemės ūkis.

Čekoslovakų žemės ūkis stovi aukštai, vedamas intensyviai ir žymiai suindustrintas. Javų produkcija nepatenkina krašto reikalų, bet, iš kitos pusės, žemės ūkis duoda didelį kiekį neapdirbtų gaminių žemės ūkio industrijai,

kurios gaminių daug eksportuoja. Žemės ūkio produkcija geriausiai išaugusi vidurinėj Čekijoje, Moravijoje ir pietinėj Slovakijoje.

Visos Čekoslovakijos žemės paviršių galima šiaip padalinti (pagal 1928 m. davinius):

dirvų	5,992	tūkst. ha.,	vadinasi	43%
miškų	4,648	„ „ „		33%
pievų	1,372	„ „ „		10%
ganyklų	1,151	„ „ „		8%
kitos žemės	255	„ „ „		2%
užstatytos ir nedirbamos žemės	618	„ „ „		4%
<i>Išviso</i>	14,036	„ „ „		100%

Kaip toli pažengęs Čekoslovakų žemės ūkis, matyti iš to, kaip maža yra nedirbamos, neproduktyvios žemės.

1928 m. dirvose buvo sėta ir sodinta:

javų	3,484	tūkst. ha.,	vadinasi	58%
ankštinių augalų	131	„ „ „		2%
šakniavaisių	1,089	„ „ „		18%
daržovių	33	„ „ „		1%
pašaro žolių	1,007	„ „ „		17%
kitų augalų	78	„ „ „		1%
buvo pūdymų	170	„ „ „		3%
<i>Išviso</i>	5,992	„ „ „		100%

Taigi daugiau negu pusė visų dirvų užsėta javais:

kviečiais	13%
rugiais	17%
miežiais	12%
avižomis	14%

Kitų svarbesnių augalų buvo auginama:

kukurūzų	144,252 ha. su	2,225,852 q ¹⁾	derliaus
tabako	5,962 „ „	68,069 „ „	
apynių	16,509 „ „	94,343 „ „	
bulvių	728,309 „ „	85,926,169 „ „	
cukrinių runkelių ..	257,375 „ „	62,260,960 „ „	

Žemės ūkio produkcija vis didėja. 1927 m. 1 hektaras davė vidutiniškai 17,2 q kviečių, 15,1 q rugių, 18 q miežių, 17 q avižų, 118,4 q bulvių, 256,1 q cukrinių runkelių.

Svarbiausių žemės ūkio produktų nuo 1924 iki 1928 m. buvo auginama (milijonais q):

	1924 m.	1925 m.	1926 m.	1927 m.	1928 m.
kviečių	8,77	10,70	9,70	11,30	14
rugių	11,36	14,76	12,62	13,43	17,8
miežių	9,70	12,38	11,17	11,98	14
avižų	12,04	13,04	13,08	13,17	14,23
bulvių	65,14	74,15	64,14	77,07	85,92
cukrinių runkelių	83,77	90,75	65,50	75,35	62,26

tūkstančiais q

apynių	53,15	70,15	84,76	98,02	94,343
--------	-------	-------	-------	-------	--------

Kaip jau buvo minėta, javų produkcija nepatenkina visų gyventojų reikalų. 1927 m. javų ir miltų buvo įvežta 68,019 vagonų už 1½ milijardo kronų, 1928 m. 59,277 vagonai už 1¼ milijardo kronų²⁾.

Kalbant apie žemės ūkį, reikia priminti v y n m e d ž i ū a u g i n i m a s. 1928 m. Čekoslovakijoje buvo 16,988 ha. vynuogynų. Iš jų gauta 323,217 hektolitrus vyno. Daugiausia jo

¹⁾ q = 100 kg.

²⁾ 1 krona (Kč.) = 33 centams.

buvo Slovakijoje (164,490 hl.) ir Pakarpatės Rusijoje (181,296 hl.). Visdėlto daug vyno įvežama dar iš užsienio.

Vaisiai. 1928 m. buvo surinkta tiek svarbiausių vaisių:

obuolių	1,792,810 q	257,442 tūkst. kr. vertės			
kriaušių	953,302 „	131,342 „	„	„	„
vyšnių	658,110 „	120,597 „	„	„	„
slyvų	1,945,038 „	267,307 „	„	„	„
persikų	16,635 „	7,738 „	„	„	„
riešutų	78,173 „	29,152 „	„	„	„
agrėstų ir serbentų	37,742 „	9,744 „	„	„	„

Bitininkavimas. 1928 m. buvo 97,678 bitininkų, kurie turėjo 555,197 bičių šeimų. Medaus tais metais gauta 2,310,953 kilogramai, vaško 144,316 kg.

Galvijų auginimas, sutrukdytas karo metu, vėl eina geryn. Čekoslovakijos teritorijoje buvo:

	1910 m.	1920 m.	1925 m.
arklių	692,041	590,687	740,202
raguočių	4,595,614	4,376,765	4,691,320
kiaulių	2,515,782	2,052,687	2,539,201
avių	1,322,342	985,526	861,128
ožkų	711,196	1,220,752	1,244,701

Galvijų daugiausia auginama kalnuotuose kraštuose — Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje. Šiuose kraštuose galvijų auginimas varomas vis racionalesniu būdu, tobulinamas pieno ūkis ir sūrio pramonė.

Žemės ūkis sparčiai žengia į priekį ir komercijos atžvilgiu ir turi didelę kooperacijų organizaciją, maždaug su 4500 žemės ūkio kooperatyvais. Labai išsiplėtė

ir žemės ūkio kredito kooperatyvai. Jie yra davę kreditų keletą milijonų kronų.

Miškai užima žymią valstybės ploto dalį, 4,648,000 ha. (1928 m.), vadinasi 33%. Kasmet iš jų gauna 15,272,959 m.³ medžių. Maždaug pusę milijono m.³ neapdirbto medžio išveža į užsienį.

Su žemės ūkiu susijus ir stipri žemės ūkio pramonė, ypač cukraus, spirito, krakmolo ir alaus gamyba; apie tai pakalbėsime skyrium.

2. Pramonė.

Čekoslovakija priklauso prie labiausiai suindustrintų valstybių. Jos teritorijoje pasiliko didžiausia buvusios Austrovengrijos pramonės dalis. 1924 m. Čekoslovakijoje buvo 14,452 fabrikai.

Čekoslovakų pramonės svarbiausios šakos yra metalo, mašinų, tekstilės ir žemės ūkio.

Didelę paspirtį Čekoslovakų pramonei duoda vietos anglis, kurių yra apščiai; jų galima net eksportuoti (maždaug 5 milijonus tonų per metus). 1928 m. gauta 14,560,000 tonų akmeninių anglių ir 20,451,000 tonų rudųjų.

Kitų mineralų tarpe pirmoj vietoj stovi geležies rūda; jos yra daugiausia vidurinėj Čekijoje ir Slovakijoje; 1928 m. jos gauta 1,779,000 tonų. Bet jos ir tai dar neužtenka geležies gamybai, todėl rūdos reikia importuoti dar iš užsienio. Yra daug ir neapdirbto grafito (1928 m. 320,000 q); jį sunaudoja pieštukų pramonė. Be to, 1928 m. rasta 99,000 tonų mangano rūdos, 14,000 tonų sidabro, švino ir cinko rūdos, 27,000 tonų aukso rūdos, 14,000 tonų naftos, 154,000 tonų druskos. Tarp kitko yra ir magnezito (Slovakijoje), radijaus (Jachymove), gyvojo sidabro, antimonio, urano rūdos, vario.

Pramonės darbininkų skaičius gana didelis; daugiausia jų yra statybos pramonėje — 656,000, konfekcijos pramonėje 640,000, metalo — 580,000, tekstilės — 458,000, maisto — 452,000, mašinų — 345,000, medžio — 370,000, stiklo — 117,000.

Žemės ūkio pramonėje svarbiausią vietą užima cukraus gamyba. Todėl ir cukrus yra vienas svarbiausių eksportuojamų daiktų.

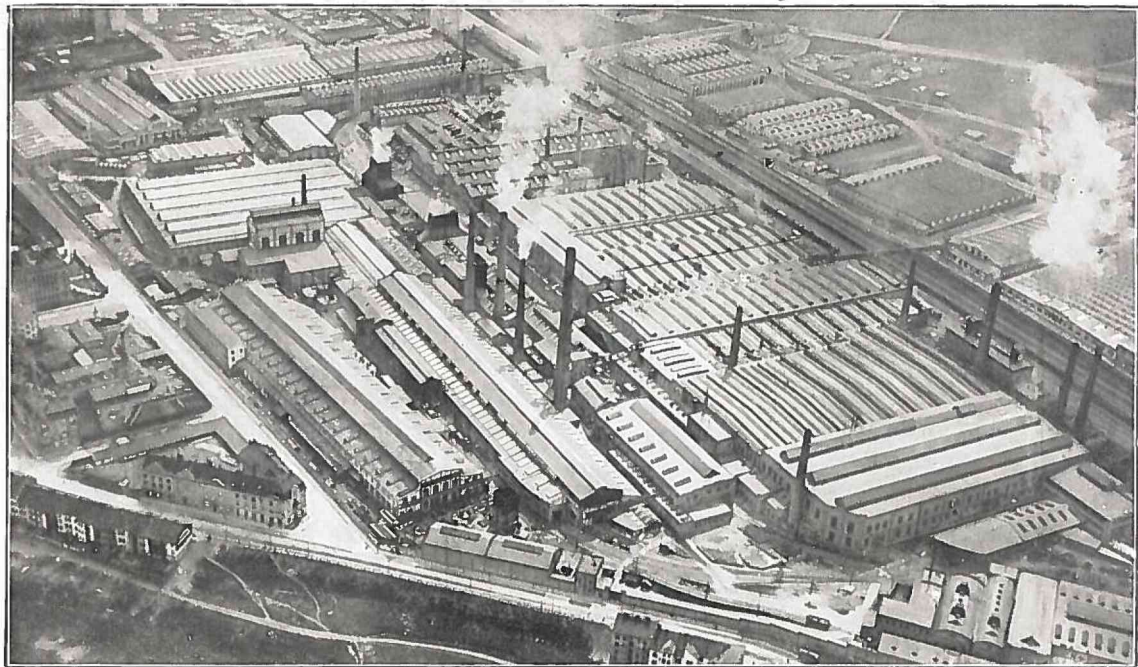
1919-20 m.	175	fabrikuose	pagaminta	5,014,183 q	cukraus
1924-25	„ 168	„	„	14,283,707	„ „
1925-26	„ 166	„	„	13,073,436	„ „
1927-28	„ 162	„	„	12,549,220	„ „

Iš to	1919-20 m.	išvežta	3,661,439 g.	cukraus
„ „	1924-25	„ „	9,909,859	„ „
„ „	1925-26	„ „	10,799,104	„ „
„ „	1927-28	„ „	7,961,527	„ „

Labai žymi ir spirito pramonė. Žemės ūkio spirito varyklose spiritas gaminamas daugiausia iš bulvių, pramonės varyklose — iš cukrinių runkelių (melasos). 1927-28 m. dirbo 862 žemės ūkio spirito varyklos, 39 pramonės varyklos ir 54 rafinerijos bei laisvi spirito sandėliai. Tais metais pagamino 594,789 hl. spirito; iš to išvežė 47,634 hl.

Gera žinoma ir Čekoslovakų alaus pramonė. Ypač gerai žinomas visose valstybėse Pilzeno alus. Jo eksportas sumažėjo, kadangi bemaž visose valstybėse pradėta gaminti vietinis „Pilzeno alus“. 1928 m. 473 alaus varyklose buvo pagaminta 11,055,390 hl. alaus; iš to išvežta 258,796 hl.

Su alaus pramone susijusi ir labai išaugusi salyklos pramonė. Čekoslovakų salykla pasižymi savo gera kokybe, nes gaminama iš pirmos rūšies Moravijos miežių.

Škoda, mašinų fabrikas Pízene.

Jos daug išveža į užsienį ($1\frac{1}{2}$ milijono q su viršum). 1927-28 m. iš 4,482,776 q miežių buvo pagaminta 3,313, 769 q salyklos.

Žemės ūkio pramonė svarbią vietą užima ir malūnų pramonė su 9,700 malūnais, krakmolo pramonė su 105 fabrikais, kavos surogatų gamyba.

Paskutiniaisiais laikais gerokai išsiplėtė ir šokolado ir saldainių pramonė, turinti 80 fabriků; panašiai ir likierio pramonė. Gerai žinoma rūkytų mėsos produktų, ypač Pragos kumpių gamyba.

Seniausios ir svarbiausios Čekoslovakų pramonės šakos yra kasyklų, geležies ir mašinų pramonė. Geležies pramonė turi 27 aukštakrosnius. 1922 m. pagaminta $3\frac{1}{2}$ milijono q geležies, 1923 m. 8,17 mil. q., 1925 m. 10 mil. q, 1928 m. 15,69 mil. q. Plieno prieš karą buvo gaminama maždaug 13 milijonų q, 1922 m. 7,2 mil. q, 1923 m. 11,8 mil. q, 1925 m. 14,75 mil. q ir 1928 m. 19,73 mil. q.

Pusė pagamintos geležies ir plieno suvartojama gerai išaugusios vietinės mašinų pramonės. Seniausiai gaminamos ir į visą pasaulį eksportuojamos žemės ūkio mašinos. Be to, gaminamos mašinos cukraus, alaus ir spirito pramonei, tekstilės pramonei, gariniai katilai, turbinos, lokomotyvai ir vagonai, kurie, dėl geros savo kokybės, eksportuojami į daugelį valstybių. Po karo žymiai išsiplėtė elektrotechnikos pramonė, telegrafo ir telefono daiktų gamyba. Didelę pažangą daro ir automobilių pramonė, kuri per metus pagamina maždaug 6000 vežimų. Labai išsiplėtusi ir emalio pramonė; jos gaminiai, dėl savo geros kokybės, eksportuojami į visus kraštus.

Eksporto pramonė labai svarbią vietą užima tekstilės pramonė su visomis šakomis. Vilnų pramonė turi 450,000 virbalų ir 43,000 staklių; ji susikoncentravusi Brne ir Liberce. Medvilnės pramonė turi 3,545,000

virbalų ir 138,000 staklių; linų pramonė 280,000 virbalų ir 15,000 staklių; šilkų pramonė 14,000 staklių. 1928 metais tekstilės pramonės gaminių eksporto aktyvas praveršijo pasyvą $4\frac{1}{2}$ milijardo kronų. Tekstilės pramonei priklauso ir konfekcijos pramonė, kur dirba 15,000 darbininkų; jos gaminiai eksportuojami į gretimas valstybes.

Po karo pradėta ir dirbtinių šilkų gamyba; dirba 3 fabrikai. Čia reikia priminti ir labai išplitusį išsivievinimą.

Kadangi yra daug miškų, gerai išsišakojusi medžio pramonė, celuliozos gamyba ir popieriaus pramonė. Čekoslovakijoje dirba 2900 lentpjūvių, kurios gali apdirbti $4\frac{1}{2}$ milijono m.³ medžio. Kalbant apie medžio pramonę, reikia priminti baldų pramonę, parketų, žaislų ir muzikos instrumentų gamybą. Šių dalykų daug išveža į užsienį.

Popieriaus pramonė turi apie 270 fabrikų; jie visiškai patenkina vietos reikalus, lieka ir eksportui (maždaug 300,000,000 kronų sumai).

Čekoslovakijai labai svarbi stiklo ir porcelano pramonė. Stiklo gamina visokių rūšių — nuo paprasto iki prabangos kristalo; be to, gamina cheminį stiklą ir fotografijos plokšteles. Su stiklo pramone susijusi Jablonco (Gablonz) pramonė, gaminanti papuošalus iš stiklo ir metalo, sagas, Jablonco perlus, apyrankes ir kita, kurių išveža į visą pasaulį, ypač į Indiją. Stiklo gaminių 1924 m. išvežta už 1264 milijonus kronų. Labai gerai auga ir keramikos pramonė, vartojanti geriausios rūšies kaoliną, kurio daug yra Čekijoje; jo kasmet gauna 20,000 vagonų. Porcelano pramonė gamina (kasmet 3000 vagonų) ir eksportuoja porcelano daiktus, pradedant paprastais, baigiant gražiausiais prabangos ir meno gaminiais.

Vis plečiasi ir statybos pramonė. 10 cemento fabrikų per metus gali pagaminti 100,000 vagonų cemento. Jis eksportuojamas į visus kraštus. Panašiai plečiasi odos pramonė su 260 įmonių ir apavų (avalynės) pramonė. Čia ypač pasižymi pramonininkas Bat'a; jis pradėjo darbą paprastu kurpiu, o dabar kasdien pagamina 130,000 porų apavų. Žinoma ir pirštinių pramonė, kuri kasmet eksportuoja savo gaminius maždaug 125 milijonų kronų sumai.

Labai gerai išaugusi ir chemijos pramonė; gamina superfosfatą, dirbtinį mėsą, sodą, potašą, druską ir sieros rūkštį, hipermanganą, dažus ir k.

Paminėtina dar mineralų pramonė (turinti 7 dideles žibalo varyklas), valgomųjų taukų bei margarino pramonė ir pagaliau degtukų pramonė, kuri gamina ir eksportuoja aukštos rūšies degtukus ir konkuruoja ypač su švedų degtukų pramone.

Taigi Čekoslovakų pramonė turi įvairiausių šakų, pasižymi savo kiekybe ir kokybe ir privalo užsienio rinkos. Kadangi ji taip vispusiškai išaugusi, krizė tegali paliesti jos tik vieną arba kitą šaką.

3. Prekyba ir pinigų apyvarta.

Čekoslovakų prekyba jau ne taip gerai išaugusi kaip pramonė. Iki perversmo ji buvo susikoncentravusi Vienoje, po perversmo turėjo ieškoti naujų kelių, naujų rinkų. Vis dėlto ji aktyvi. Užsienio prekyba nuo 1920 m. atrodo šiaip:

1920 m.	įvežta už	23.384.412 tūkst. kronų,	išvežta už	27.569.415 tūkst. kronų		
1921	" "	" 22.433.293	" "	" 27.311.586	" "	" "
1922	" "	" 12.695.516	" "	" 18.086.349	" "	" "
1923	" "	" 10.222.288	" "	" 12.573.315	" "	" "
1924	" "	" 15.261.000	" "	" 15.667.000	" "	" "
1925	" "	" 17.053.000	" "	" 17.534.000	" "	" "
1926	" "	" 14.652.000	" "	" 16.592.000	" "	" "
1927	" "	" 17.120.000	" "	" 18.544.000	" "	" "
1928	" "	" 18.355.000	" "	" 19.365.000	" "	" "

Čekoslovakijos piniginiai reikalai gerai su-
tvarkyti ir daro didelę pažangą. Prieš karą visi bankai
buvo susikoncentravę Vienoj, po karo jie laisvai gali ge-
riau augti. Tą pat galima pasakyti ir apie biržą. Kapi-
talai ir indėliai vis auga. Kapitalų yra maždaug 80 mili-
jardų Kč. (Čekų kronų), indėlių apie 50 milijardų. Indė-
liams apsaugoti išleisti tam tikri įstatymai. Įsteigtas fon-
das (sanacijos fondas) nuostoliams dėl karo pa-
sėkų sumažinti. Tam fondui duoda kasmet 50 milijonų
kr. valstybė ir pinigų įstaigos. Galimiems ateities nuosto-
liams atsverti įsteigtas kitas bendras piniginių
įmonių fondas, prie kurio prisideda visos pinigų
įstaigos.

II. VALIUTA IR VALSTYBĖS FINANSAI.

1. Valiuta.

Čekoslovakų ūkis remiasi pastovia valiuta, ir todėl
augo visai kitaip negu gretimose valstybėse. 1919 m. vasa-
rio mėn. 26 d. buvo suantspauduoti visi Čekoslovakijoje
vartoti Austrovengrijos banknotai, kurių vertė greit pakilo.
Dėl to atsirado Čekoslovakų valiuta. Valiutai tvarkyti 1919
m. kovo mėn. 6 d. įsteigta banko įstaiga prie finansų mini-
sterijos. Tuomet nustatyta, kad ji negali duoti jokio kredito
valstybei, be suantspauduotų banknotų (maždaug 7 mili-
jardai Kč.) negalima leisti naujų banknotų, jei jiems pa-
dengti nėra kiek reikiant aukso ir kitų vertybių. Taigi
Čekoslovakų valiuta yra popierinė. Sulig banknotų suant-
spaudinimu žymiai sumažėjo ir pinigų apyvartos dydis,
nes didoką pinigų dalį valstybė pasilaikė už mokestį.

1923 m. sausio mėnesį buvo stabilizuotas Čekoslovakų
kronos kursas; Ciuriche už 100 kronų mokėta 16—17 fran-

kų, Niujorke 2,90—3 doleriai. Dabar kronos kursas jau pastovus, ir Niujorke už 100 kronų moka 2,96375 dol.

Kronai stabilizuoti yra ir įstatymas (1925 m. balandžio mėn. 23 d.). Finansų ministerijos banko įstaigos vietoj nuo 1926 m. balandžio mėn. veikia „Čekoslovakų Tautos Bankas“. Įstatymo nustatyta, kad mažiausia 20% apyvartoj esančių pinigų turi būti laiduoti auksu (ne mažiau kaip

*Dr. K. Engliš,
finansų ministeris.*

*T. Baťa,
pramonininkas.*

$\frac{3}{4}$), svetimomis valiutomis ir devizais. Taigi Čekoslovakų valiuta tuo tarpu nėra aukso valiuta, bet tam tikra devizų aukso valiuta (Gold exchange standard). Pradžioje visi banknotai buvo be laido, vadinasi 10,185 milijono kronų, 1928 m. sausio mėn. tik 4,438 milijono, dabar maždaug 50%. Pastoviai valiutai palaikyti Tautos Bankas turi kreditą ir Amerikos Jungtinėse Valstybėse (Revolvingkredit).

Sutvarkius valiutą, buvo galima sumažinti ir diskontą 1925 m. gruodžio mėn. 1 d. nuo 7% ligi $6\frac{1}{2}\%$, 1926 m. sausio mėn. 13 d. ligi 6%, spalio mėn. 27 d. ligi $5\frac{1}{2}\%$ ir 1927 m. sausio mėn. 8 d. ligi 5%.

Taigi Čekoslovakų valiuta gerai sutvarkyta ir ūkis apskritai laikosi gerai, pramonėje darbo yra užtenkamai. Todėl ir bedarbių skaičius ne toks didelis, konkursų skaičius mažėja, kainos nukrito ir dabar laikosi gana pastoviai.

2. Čekoslovakijos valstybės finansai.

Čekoslovakų valstybės finansai paskutiniaisiais laikais vis eina geryn. Iki 1925 metų valstybės biudžetas neišvengdavo deficito. Bet nuo to laiko jame matome perteklių; jo didumas apskritai jau stabilizuotas.

	Pajamų, milijonais	išlaidų, milijonais	deficito arba pertekliaus buvo
1919 m.	3,710	8,615	— 4,905
1920 „	7,804	11,604	— 3.800
1925 „	9,301	9,573	— 272
1926 „	10,086	9,710	+ 376
1927 „	9,724	9,704	+ 20
1928 „	9,562	9,536	+ 26
1929 „	9,570	9,534	+ 36
1930 „	9,420	9,367	+ 53

Nuo 1926 m. valstybės finansai laikosi principo nedaryti jokių naujų skolų; geležinkeliai ir paštas patys turi išsilaikyti. Dėl to skolos vis mažėja. O tų skolų buvo labai daug. Daugiausia yra vidaus skolų (buv. Austrovengrijos skolos), maždaug 25 milijardai kronų; užsienio skolų (paskolos padarytos nepriklausomybės pradžioje) yra apie 6 milijardus kronų; be to reikia mokėti tam tikrą mokestį „už atvadavimą“ pagal taikos sutartis. Visų skolų yra dar apie 36½ milijardo kronų.

Taigi valstybės finansai jau visiškai stabilizuoti.

3. Prekybos politika.

Čekoslovakijos mokėjimo balanse prekybos balansas užima svarbiausią vietą. Čekoslovakija gamina įvairiausių rūšių pramonės daiktus, kurie reikalingi svetimos rinkos. Todėl prekybos politika jai labai svarbi.

Čekoslovakijai, kaip eksportuojančiai valstybei, rūpi, kad jos prekės tiktų visoms užsienio rinkoms. Todėl Čekoslovakų prekybos politika stengias užmegzti prekybos santykius su visomis valstybėmis, darydama su jomis prekybos sutartis. Tas jai ir pavyko. Čekoslovakija padarė prekybos sutartis jau su visomis Europos valstybėmis, ir tai didžiausio palankumo principu. Tokias sutartis ji padarė ir su Jungtinėmis Amerikos Valstybėmis, Japonija ir visomis Didžiosios Britanijos dominijomis bei kolonijomis.

Kaip jau buvo minėta, Čekoslovakų prekyba visada buvo aktyvi. Daugiausia išveža pramonės daiktų, įveža maisto dalykų bei žaliavos.

ČEKOSLOVAKŲ ŽEMĖS REFORMA.

Bemaž 40% visų Čekoslovakijos gyventojų verčias žemės ūkiu. Tačiau po karo ūkininkai neturėjo pakankamai savos žemės. Buvo 2 milijonai su viršum mažų ūkių, kurių žemės ploto tebuvo mažiau kaip po 2 hektaru. Jiems priklausė apie 6% visos žemės. Iš kitos pusės, buvo apie 2000 didelių ūkių, turinčių po 500 su viršum hektarų žemės; jiems priklausė $\frac{1}{3}$ visos žemės. Šios latifundijos labai blogai veikė mažąjį ūkį; jis negalėjo su jomis konkuruoti, ir dėl to padidėjo emigracija.

Dėl to buvo padaryta žemės reforma. Ji realizuota visai taikingai, evoliucijos keliu, respektuojant nuosavybės teisę. Visas darbas buvo pavestas žemės reformos urėdui,

esančiam ministerių tarybos valdžioj; jo veikimą kontroliuoja parlamento išrinkta 12 narių komisija.

Žemės reforma neturi tikslo visiškai išnaikinti didelius ūkius, bet tik sumažinti skirtumą tarp didelių ir mažų ūkių ir padidinti žemės produktingumą. Žemės reforma neliečia savivaldybių ir valstybės ūkių. Žemės savininkams palinkta 250—500 ha žemės. Be to, galima jiems palikti ir kitų žemės plotų bei daiktų, jei tai yra gamtos grožis arba objektai, turį istorinę arba meno vertę. Taigi žemės savininkai — maždaug 1730 šeimų — gali ir toliau vesti sumažintą savo ūkį. Žemės reforma liečia maždaug 4 milijonus ha. žemę. Nusavintoji žemė parduota tiems, kurie maža turturi arba visiškai neturi žemės. Iš naujakurių 53% yra ūkininkai, 23% neturi žemės ir 24% kitų profesijų.

Kita žemės reformos lytis yra kolonizacija, kur steigiami ūkiai su 12—30 ha. žemės. Tokiu būdu kolonizuota 1700 šeimų.

Trečia žemės reformos lytis yra liekanų ūkiai, kur pats dvaras nedalinamas, tik kaikurios prie jo priklausančios žemės. Tokių liekanų ūkių yra apie 1500 su 132,000 ha. žemės.

Dėl latifundijų padalinių žemės ūkis nenukentėjo, kaip kaikurie bijojo, bet atvirkščiai — pagerėjo. Dabar daugiau žmonių turi žemės ir verslą, buvusieji savininkai gavo atlyginimą už žemę, jų tarnautojai (73.000) gavo pensiją arba (15,700 šeimų) žemės. Kadangi naujakuriai privalė kredito, žemės reformos valdyba davė jiems tokį kreditą (apie $\frac{1}{2}$ milijardo Čekų kr.) arba tarpininkavo jo reikalingiems.

Per žemės reformą gavo žemės maždaug $\frac{1}{2}$ milijono žmonių, vadinasi 24% visų ūkininkų. Dabar dalinami miškai. Daugumą jų pasiima valstybė (kuri ikišiol teturėjo tik 15,3% visų miškų) ir savivaldybės.

Buvusiems žemės savininkams už atimtą žemę užmokėta pagal vidutinę 1913—15 metų kainą. Kaina nustatoma susitarus su savininku; jei susitarti nepavyko, kainą nustato žemės reformos valdyba. Dėl jos sprendimo galima skųstis teismui.

Naujakuriai turi patys dirbti savo žemę. Kad nebūtų kokių spekuliacijų, be žemės reformos valdybos sutikimo jiems tuo tarpu neleista žemės dalinti, parduoti arba išnomoti.

Žemės reforma atnešė daug naudos; žemės ūkis labai pakilo; runkelių ir cukraus produkcija (buvusių dvarininkų svarbiausias verslas) dvigubai padidėjo. Gyvulių taip pat daugiau auginama negu anksčiau.

Žemės reforma įvykdyta visai ramiai, nuosavybės teisė buvo respektuota. Vietoj kelių šimtų žemės savininkų dabar jų yra pusė milijono. Tokiu būdu neleista kraštui ištuštėti bei nuskursti, pašalintos didelių ir mažų ūkių arba bežemių varžytynės, todėl užkirstas kelias ir bolševizmui. Prezidentas Masarykas pažymėjo, kad žemės reforma yra 1918 metų perversmo pabaigimas. Ji prisidėjo prie Čekoslovakijos konsolidacijos ir tokiu būdu patarnavo ir visos Vidurinės Europos konsolidacijai.

SOCIALINĖ POLITIKA.

Socialinė politika, vadinasi, organizuotas veiklumas, kaip pašalinti visuomenės santvarkos trūkumus arba juos sušvelninti (sumažinti), Čekoslovakijoje turi 3 šakas.

1. Pirmojo veiklumo tikslas yra sušvelninti karo padarinius. Pirmaisiais respublikos metais reikėjo rūpintis gyventojų maitinimu bei apdaru. Tas pirmasis periodas greit pasibaigė. Bet kiti karo padariniai dar paliko. Liko daug žuvusių kareivių našlių, našlaičių, tėvų ir motinų.

Jų susirašė 600,000, nors ištikrųjų buvo daugiau. Jų skaičius pamažu mažėja, bet vis dėlto jų yra apie pusę milijono.

Valstybė ikišiol nukentėjusiems nuo karo moka pašalpas. Invalidų pašalpą gali gauti tas, kas bent 20% yra invalidas. Pilną pašalpą, 2400 Kč. per metus, gauna 85 proc. invalidai. Be to, invalidai gauna pašalpos (10%) ir vaikams iki 18 metų.

Našlės, nustojusios 30% darbingumo, gauna 600 Kč. per metus; nustojusios 5% arba turinčios 2 neaprūpintus vaikus, gauna 900 Kč.; visai negalinčios užsidirbti arba sulaukusios 55 metus gauna be to dar 200 Kč. priedą. Našlaičiai gauna 400 Kč. pašalpos. Jei ši pašalpa visa neišdalinama, gali jos gauti ir tėvai bei artimiausieji giminaičiai.

Laikiniai, kol kainos nenukris, prie visų pašalpų pridedamas 50% priedas.

Šių pašalpų per metus išdalina bemaž 500,000,000 Kč.

Valstybė rūpinasi ir gyventojų butų reikalais. Karo metu nebuvo statoma bemaž jokių naujų namų, todėl po karo labai pristigo butų. Valstybė pati turėjo padėti: apsaugoti nuomininkus nuo nuomos pakėlimo ir šelpti butų statybą. Nuoma padidinti tegalima tik retais atsitikimais, ir tai teismui sutikus. Butų statybai palengvinti valstybė duoda pašalpų arba laiduoja statybos tikslams gautas paskolas. Be to, naujai pastatyti butai atleidžiami nuo mokesčių 25 metams. Su valstybės parama pastatyta apie 60,000 naujų butų; valstybė laiduoja maždaug 3½ milijardo kronų hipotekos paskolų.

2. Jei pirmoji socialinio veiklumo šaka turi laikinę, antroji ir trečioji šaka turi noulatinę reikšmę. Antrosios socialinio veiklumo šakos uždavinys — valstybės rūpinimos darbininkų klase.

Valstybė įstatymų keliu rūpinasi, kad būtų apsaugota darbininkų sveikata ir sutvarkytas darbo laikas. Uždrausta įmonėse dirbti vaikams iki 14 metų, draudžiamas naktinis darbas, įvesta 8 valandų darbo diena ir atostogos darbininkams, kurie toje pačioje įmonėje dirba nors vienerius metus.

Įstatymų vykdymu rūpinasi darbo inspektoriai ir įmonių komitetai. Šie komitetai rūpinasi ir tuo, kad darbininkai, dirbę tris metus toje pačioje įmonėje, be pagrindo nebūtų atleidžiami.

Čekoslovakijos įstatymai reikalauja ir darbininkų draudimo. Jie draudžiami nelaimių, ligos, invalidystės ir senatvės atsitikimais.

Nuo nelaimingų atsitikimų apdraudžiami tokių įmonių darbininkai, kur gresia didelės nelaimės pavojus. Nelaimės atveju darbininkai gauna pašalpos lygiai $\frac{2}{3}$ savo algos, jei jie visai nebetinka darbui; kitaip pašalpa proporcingai mažesnė. Mirties nelaimės atveju našlė gauna 20% vyro algos pašalpos, o našlaičiai 15% arba 20%, jei abu tėvai mirė. Nelaimės draudimo mokestį moka pats darbdavys.

Ligonių kasoj apdrausti visi, kurie dirba už algą. Ligonių kasa apdraustiesiems duoda medicinos pagalbą, vaistų ir pašalpos $\frac{2}{3}$ jų algos. Gimdyvės gauna pašalpą 6 savaites prieš gimdymą ir 6 savaites po gimdymo; be to dar žindymo priedą 12 savaitžių. Ligonių kasa moka pašalpą ir laidotuviams, mirus kasos arba jo šeimos nariui. Ligonių kasoj apsidraudę maždaug 3 milijonai žmonių. Kasos mokestį moka darbdavys ir samdininkas po lygiai.

Invalidų pašalpas gauna tie samdiniai, kurie uždirba nedaugiau kaip $\frac{1}{3}$ savo algos.

Apdraustieji, sulaukę 65 metų, gali gauti senatvės pašalpą, lygią anksčiau jų gautai invalidų pašalpai. Kasyklų darbininkai gali jų gauti sulaukę 55 metų.

Našlė gauna pusę invalidų pašalpos, našlaičiai, iki 17 arba 18 metų, $\frac{1}{5}$ invalidų pašalpos.

Į invalidų bei senatvės draudimą manoma įtraukti dar amatininkus bei ūkininkus.

3. Pagaliau valstybė rūpinasi ir tais, kurie negali išmisti. Tai yra pirmiausia vaikai ir tokie asmenys, kurie yra pasenę arba nuolat serga. Jais turi rūpintis pirmiausia tam tikri valsčiai; jiems padeda ir valstybė. Sulaukę 65 metų, jie turi gauti valstybės pašalpos. Ligoniams ir vaikams statomos prieglaudos.

Be to, valstybė visiems savivaldybių, valstybės ir bažnyčių tarnautojams moka pensiją, kuri yra maždaug ištarnautos algos didumo.

III dalis.

MOKYKLOS. LIAUDIES ŠVIETIMAS. KULTŪRA.

1. *Mokyklos.*

Mokyklos Čekoslovakijos teritorijoje turi labai senas tradicijas, jau nuo pat viduramžių. Nuo 1348 metų Pragoje buvo pirmasis universitetas Vidurinei bei Rytų Europai; jį lankydavo ir lietuvių studentai. Iš čekų tautos kilęs didysis mokyklų reformatorius Jonas Amos Komenský (Comenius). Taigi visai natūralu, kad ten greit pradėta lankyti mokyklos. Austrijoje priverstinis mokyklų lankymas buvo įvestas 1869 metais, ir Čekijoje analfabetų buvo mažiau negu kituose buvusios monarchijos kraštuose (3%).

Austrovengrijoje iki XVIII amžiaus mokyklose vyravo lotynų kalba. XVIII amžiaus pabaigoje vietoj lotynų kalbos Austrijoje dėstomąja kalba buvo paskelbta vokiečių kalba, o Vengrijoje — vengrų kalba. Visdėlto Austrijoje nuo antrosios XIX amžiaus pusės, pagal Komenskio dėsnius, buvo respektuojamos ir mažumų teisės ir leista joms mokyklose vartoti savo gimtąją kalbą. Vengrijoje to nebuvo. Ten buvo žiauriai pasielgta su tautinėmis mažumomis; visos slovakiškos mokyklos buvo panaikintos. 1907 metais Vengrų švietimo ministeris Apponyi įsakė į visas mokyklas įvesti vengrų kalbą.

Čekoslovakijoje respektuojamos visų mažumų teisės; joje yra mokyklų su čekoslovakų, vokiečių, rusinų, vengrų, lenkų, žydų ir rumunų dėstomąja kalba.

Kadangi Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje (vadinasi buvusioje Vengrijoje) buvo daugiau analfabetų ir bemaž visos mokyklos buvo vengriškos, valstybė po perversmo ten labiausiai rūpinosi mokyklomis, kad jas padarytų lygiomis su Čekijos bei Moravijos mokyklomis. 1922 metais ir ten buvo įvestas 8 metų priverstinis mokyklų lankymas. Be to, vaikai, nelankę kitų mokyklų, sulaukę 14 metų amžiaus, dar du metus turi lankyti kartojamąsias mokyklas.

Tokiose vietose, kur tautinės mažumos neturi mokyklų savo gimtąja kalba, valstybė pati steigia mažumų mokyklas. Mažumos liaudies mokyklos steigiamos tokiose vietose, kur yra 40 vaikų, turinčių lankyti mokyklą, ir vidurinė mokykla, jei tame rajone yra 400 mokinių, priklausančių mažumai. Dabar yra apie 1000 mažumų liaudies mokyklų ir 160 vidurinių mokyklų.

Liaudies mokyklų laikymu rūpinasi kraštai ir valsčiai bei bažnyčios. Valsčiai ir bažnyčios duoda butą ir įtaisymus, o kraštas moka mokytojams algą. Privatinių mokyklų tėra labai mažai.

Priverstinis liaudies mokyklų lankymas apskritai trunka 8 metus, kaikuriuose vietose mažiau. Miestuose visi mokiniai liaudies mokyklą turi lankyti penkerius metus, o paskui dar trejus metus pilietinę (vidurinę) mokyklą, jei neįstojo į kitą mokyklą. Prie pilietinių mokyklų kaikur yra dar ketvirtas nepriverstinis kursas, kur mokiniai paruošiami praktiškam gyvenimui. Kur tik galima, berniukams ir mergaitėms yra atskiros mokyklos.

Po karo į visas liaudies bei pilietines mokyklas įvesti rankų darbai, valstybės mokslas bei pilietinis auklėjimas. Pilietinėse mokyklose, IV kurse, mergaitės mokosi virti bei šeiminkauti.

Kadangi Čekoslovakijoje kiekviena tauta turi savo mo-

kyklas, mokyklų vaizdas gana margas. 1926 m. Čekoslovakijoje buvo:

9419	čekoslovakų	pradedamųjų	mokykl.	su	922.901	mokin.
1256	"	pilietinės	"	"	233.187	"
3287	vekiečių	pradedamosios	"	"	295.551	"
433	"	pilietinės	"	"	66.965	"
794	vengrų	pradedamosios	"	"	91.367	"
17	"	pilietinių	"	"	2.235	"
484	rusinų	pradedamosios	"	"	62.854	"
11	"	pilietinių	"	"	2.033	"
87	lenkų	pradedamosios	"	"	10.407	"
8	"	pilietinės	"	"	1.416	"
2	rumunų	pradedamosios	"	"	296	"
9	hebrajų	"	"	"	613	"
76	kombinuotos	"	"	"	19.834	"

Čia reikia priminti, kad Čekoslovakijoje viena liaudies mokykla tenka 946 gyventojams, arba 100 vaikų; viena vengrų mokykla net 944 gyventojams, arba 94 vaikams. Taigi vengrai Čekoslovakijoje proporcingai turi daugiau mokyklų negu čekoslovakai arba patys vengrai Vengrijoje, kur tik 1272 gyventojams, arba 124 vaikams, tenka viena mokykla.

Iš viso 1926 m. buvo 14,158 praded. mokyklos su 33,560 klasėmis ir 1,303,231 mokiniu, 1,736 pilietinės mokyklos su 7,631 klase ir 310,010 mokiniais. Iš 33,560 mokytojų praded. mokyklose moteriškių buvo 36%, iš 9327 mokytojų pilietinėse mokyklose — 31%. Praded. ir pilietinių mokyklų skaičius kasmet sparčiai auga.

Vaikų darželiai taip pat susiskirstę pagal vaikų gimtąją kalbą. 1926 m. buvo 1584 vaikų darželiai su 99,134 vaikais ir 2861 auklėtoja; jie laikomi valsčių, draugijų ir kitų korporacijų.

Nenormaliems atsilikusiems vaikams įsteigta eilė specialiųjų mokyklų. 1925 m. tokių mokyklų buvo

kurčiams nebyliams 19, akliems 15, sužalotiems ir skropuluotiems 12, doroviškai nupuolusiems 23, silpnapročiams 19; be to, miestuose buvo 102 pagalbinės klasės. Iš viso buvo maždaug 6500 nenormalių mokinių.

Visose viešosiose mokyklose žiūrima mokyklos higienos; miestuose prie mokyklų pastatyti gydytojai. Pragos miestas turi 86 mokyklų gydytojus, 4 dantų klini-

*Ant. Hampl,
soc. dem. partijos vadas.*

*Dr. Ivan Dérer,
švietimo ministeris.*

kas ir keletą ambulatorijų prie antituberkuliozinių dispensarijų. Be to, Pragos miestas turi ir psichologijos institutą su pedagogijos, somatologijos, vaikų psichologijos ir paidopatologijos skyriais. Jaunuomenės globai Pragos miestas 1927 m. išleido 20,000,000 Čekų kronų.

Aukštesnės mokyklos yra 8 klasių. Į aukštesnę mokyklą priimami mokiniai, kuriems sukako 10 metų, kurie baigė IV arba V liaudies mokyklos klasę ir išlaikė stojamuosius kvotimus. — Gimnazijos tipo aukštesnės mokyklos yra šios: 1) klasikinė gimnazija su lotynų kalba nuo

pirmos klasės ir su graikų kalba nuo penktos klasės; 2) realinė gimnazija iki 4 klasės kaip klasikinė gimnazija, nuo nuo V klasės su prancūzų arba anglų kalba; 3) reformuota realinė gimnazija iki ketvirtos klasės kaip realinė mokykla, su lotynų kalba nuo penktos klasės ir su kita gyvąja kalba (anglų, italų arba slavių) nuo septintos klasės. Realinėse mokyklose daugiausia dėstoma techniniai dalykai ir naujosios kalbos; prancūzų arba anglų kalbos mokomos nuo II klasės.

Visose aukštesnėse mokyklose su čekoslovakų dėstomąja kalba nuo I klasės dėstoma vokiečių kalba; mokyklose su kita dėstomąja kalba dėstoma čekoslovakų kalba. Priverstinių dėstomųjų valandų klasėse yra po 30—40. Religijos mokymas priverstinis iki V klasės, Slovakijoje bei Pakarpatės Rusijoje — visose klasėse. Nepriverstiniai dalykai yra rankų darbai, stenografija, dainavimas ir muzika, naujosios kalbos, chemijos ir fizikos pratimai ir k.

Mergaitėms iki karo pabaigos buvo 6 klasių liciejai; po karo jie pertvarkyti į mergaičių reformuotines realines gimnazijas, realines gimnazijas ir realines mokyklas. Mergaitės mokos ir berniukų mokyklose. 1927-28 m., be 7671 mokinės 30 mergaičių aukštesnėse mokyklose, berniukų mokyklas lankė 15,222 mokinės. Aukštesnėse mokyklose mergaičių yra $\frac{1}{4}$ visų mokinių.

Iš IV klasės daugelis mokinių pereina į mokytojų seminarias bei kitas specialines mokyklas. Baigusieji aukštesnę mokyklą ir išlaikę brandos kvotimus gali studijuoti aukštojoje mokykloje. Turintieji gimnazijos brandos atestatą gali stoti į universitetą, turintieji realinės mokyklos arba reformuotinės realinės gimnazijos brandos atestatą — gali stoti į universitetą arba aukštąją technikos mokyklą, baigusieji realinę mokyklą gali studijuoti techniką; bet, išlaikius papildomuosius kvotimus, galima įstoti į betkurią

aukštąją mokyklą. Moterims leista studijuoti visas aukštųjų mokyklų mokslo šakas, be katalikų teologijos.

Aukštesniųjų mokyklų mokinių skaičius gana didelis; 125 gyventojams tenka vienas mokinyš. Mokslas aukštesnėse mokyklose prieinamas visiems luomams. Daugumą aukštesniųjų mokyklų laiko valstybė, kuri didesnę mokinių dalį atleidžia nuo mokesčio už mokslą. Pagal 1922 metų davinius, 15,8% mokinių tėvų buvo ūkininkai, 15,1% pramonininkai, 26,2% prekybininkai ir amatininkai, 32,8% valstybės tarnautojai, 10,1% laisvos profesijos. — Žemųjų luomų (darbininkų ir k.) yra 19,5% mokinių.

1925-26 m. gimnazijų buvo 37, realinių gimnazijų 114, reformuotinių realinių gimnazijų 67 ir realinių mokyklų 69. Iš 102,912 mokinių gimnaziją lankė 18%, realinę gimnaziją 42%, reformuotinę realinę gimnaziją 20%, realinę mokyklą 30%. Pagal dėstomąją kalbą buvo 198 čekoslovakų aukštesnės mokyklos su 73,862 mokin., 81 vokiečių aukštesnioji mokykla su 23,426 mok., 4 rusėnų aukštesnios. mokyklos su 1,594 mok., 3 vengrų aukšt. mokyklos*) su 3,618 mok., 1 lenkų aukštesnioji mokykla su 412 mokinių.

Taigi Čekoslovakijoje kiekviena tauta turi tiek visokių mokyklų, kiek jai pridera pagal proporciją. Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje iki perversmo buvo tik vengriškos aukštesniosios mokyklos; po perversmo jas gavo ne tik slovakai, bet ir vokiečiai bei rusinai.

Mokytojų seminarijas, turinčias po 4 klases, taip pat galima priskirti prie aukštesniųjų mokyklų. Į mokytojų seminarijas priimami mokiniai, išlaikę stojamuosius kvotimus iš aukštesniosios mokyklos IV klasės arba baigę pilietinę mokyklą.

*) Dabar jų turi 7.

Mokslas mokytojų seminarijose nemokamas. Berniukai ir mergaitės turi atskirų mokyklų; bet daugiausia jų yra koedukacinių; prie jų visada yra viena pratybos mokykla. Kaikuriuose mokytojų seminarijose yra vienerių metų kursai baigusiems aukštesniąją mokyklą ir norintiems tapti mokytojais, arba 2-jų metų kursai šeimnininkavimo mokytojoms (išviso 11) ir kursai vaikų darželių mokytojoms (išviso 8). Iš 66 mokytojų seminarijų 1925-26 m. m. buvo 13 privatinųjų (bažnytinių), 3 miestų ir 49 valstybinės mokyklos. Pagal dėstomąją kalbą, čekoslovakų mokyklų buvo 45, rusinų 4, vokiečių 12 ir vengrų 2. Išviso jose mokėsi 7735 mokiniai.

Pilietinių mokyklų mokytojai skiriami iš liaudies mokyklų mokytojų tarpo, jei jie yra dirbę bent 30 mėnesių ir išlaikę tam tikrų specialinių dalykų kvotimus. Mokytojų organizacijos ir valstybė ruošia kursus, kur mokytojai gali pasiruošti kvotimams.

Šeimnininkavimo (siuvimo ir virimo) mokytojos lavinamos 2-jų metų specialinėse mokyklose; į jas priimamos tokios 17 metų mokinės, kurios baigė 2-jų metų šeimos mokyklą (žiūr. toliau apie amatų mokyklas) ir išlaikę stojamuosius kvotimus.

Liaudies mokyklų mokytojai stengiasi išeiti aukštąjį mokslą. Tuo tikslu buvo įsteigtos pedagoginės akademijos prie universitetų Pragoj, Brne ir Bratislavijoje. Jose mokslas eina šeštadieniais bei sekmadieniais, kad ir provincijos mokytojai galėtų dalyvauti. Valdžia netrukus žada reformuoti mokytojų lavinimą. Pagal reformos planą, visi būsimieji liaudies mokytojai turėtų baigti aukštesniąją mokyklą ir po to dar vienerių metų pedagoginę akademiją, o pilietinių mokyklų mokytojai — dvejų metų pedagoginę akademiją arba net visą universitetą.

Aukštesniųjų mokyklų mokytojai turi baigti 4 kursų aukštąją mokyklą (universitetą). Ir čia manoma griebtis

reformos, kad būsimieji mokytojai įsigytų daugiau praktiškų ir pedagoginių žinių.

Po karo labai išaugo amatų mokyklos. Jų galima skirti pramonės, prekybos ir žemės ūkio mokyklas. Amatų mokyklų skaičius nuo karo padvigubėjo; joms skirtos išlaidos padidėjo 7 kartus. Amatų mokyklas laiko viena valdžia arba savivaldybės bei draugijos, valstybės šelpiamos. Darbininkų lavinimui ir specializavimui daugelyje vietų prie mokyklų yra vakariniai ir kitoki kursai. Į amatų mokyklas apskritai priimami mokiniai, baigę vidurinę arba aukštesniąją mokyklą; į kaikurias pramonės mokyklas priimami mokiniai, išlaikę tam tikrus kvotimus; pirmenybę turi tie mokiniai, kurie jau ilgesnį laiką vertės kuriuo nors amatu.

Valstybinės pramonės mokyklos yra 4 kursų. Taikantis prie vietinių reikalų, jose yra šie skyriai: mašinų, elektrotechnikos, statybos, chemijos, tekstilės, kasyklų ir tiksliosios mechanikos. Mokslas baigiasi brandos kvotimais. Kadangi šios mokyklos daugiausia ruošia praktiškam gyvenimui, prie jų yra ir dviejų metų meisterių mokyklos. 1927-28 m. buvo išviso 33 pramonės mokyklos su 16,129 mokiniais.

Pragoje yra meno pramonės mokykla, kur mokiniai gali specializuotis. Specializacijos dalykai yra šie: piešimas, modeliai, keramika, meno adymas, dekoracinė architektūra, meniškas metalo apdirbimas, drožinėjimo menas ir dekoracinė tapyba.

Amatų mokyklos siauresne žodžio prasme yra dviejų arba trijų kursų. Į kaikurias mokiniui įstoti pakanka padėjęjo (gizelio) atestato vietoj vidurinės arba aukštesnės mokyklos liudijimo. Daugiausia yra tekstilės amato mokyklų (9 čekoslovakų, 14 vokiečių). Toliau medžio apdirbimo (12), metalo apdirbimo (5), keramikos, stiklo apdirbi-

mo, odų apdirbimo, auksakalių, alaus pramonės, grafikos, papuošalų meno, malūnininkų, gobelinų pramonės; žaislų gamybos, siuvinėjimo, muzikos instrumentų gamybos, kasyklų pramonės, kailių apdirbimo, mezginių užgalių gamybos ir k. 1927-28 m. tokių amatų mokyklų ir kursų buvo 112.

Labai greit plečiasi ir naujas amato mokyklų tipas, skiriamas moterų pašaukimui. 1927-28 m. tokių mokyklų buvo 131 su 1,502 mokytojais ir 25,684 mokinėmis. Tai daugiausia 2-jų kursų šeimos mokyklos, į kurias priimanos mokinės, baigusios vidurinę mokyklą. Trečiame kurse gali moters ruošti savo pašaukimui mokydamos šių specialybių: rūbų bei skalbinių siuvimo, siuvinėjimo ir k. Baigusios mokinės gauna atestatą. Be to, ruošiami ir trumpesni šeimos, šeimnininkavimo, virimo ir motinų kursai.

1927-28 m. m. buvo 277 amatų mokyklos su 3,158 mokytojais, 2,533 klasėmis, 54,564 mokiniais, kurių tarpe buvo 28,450 mergaičių.

Prie amatų mokyklų galima priskirti ir verslo kartojamąsias mokyklas padėjėjams. 1927-28 m. jų buvo 2,006 su 159,919 mokiniais. Šios mokyklos yra bendros visiems padėjėjams arba specialinės, kurias lanko tik tam tikros verslo šakos padėjėjai. Paprastai jose moko po 8 valandas per savaitę. Mokslas trunka du metus po 7 mėnesius; pagal naują planą, turi būti mokoma po 10 mėnesių. Kartojamasis mokymas pagal naują reformą priverstinis visiems jaunuoliams po 14 metų, jei jie nelanko kitų mokyklų, taigi ir fabrių darbininkams, tarnaitėms ir k.

Prekyboje tarnaują padėjėjai taip pat turi lankyti 2-jų kursų kartojamąsias prekybos mokyklas, kurių 1927-28 m. buvo 145 su 12,355 mokiniais.

Į reguliarias prekybos mokyklas priimami mokiniai, baigę vidurinę mokyklą. Čekoslovakijoje yra 3

tipų prekybos mokyklos: keturių kursų prekybos akademija su aukštesnės mokyklos cenzu (niveau), kurią mokiniai baigia brandos kvotimais, dviejų kursų viešosios prekybos mokyklos (koedukacinės) ir vienerių metų kursai. 1927-28 m. m. Čekoslovakijoje buvo 35 prekybos akademijos, 13 abiturientų kursų, 122 viešos prekybos mokyklos ir 32 vienerių metų prekybos kursai; išviso 202 prekybos mokyklos su 19,964 mokiniais, kurių tarpe buvo 7,860 mergaičių. Be to, yra dar nemaža privatinų prekybos mokyklų. Iš 202 prekybos mokyklų 118 buvo čekoslovakų mokyklų, 59 vokiečių, 5 vengrų, 1 rusinų, ir 19 mišrių.

Žemės ūkio mokyklos, ne taip, kaip kitos, yra žemės ūkio ministerijos žinioje. Kadangi Čekoslovakijoje žemės ūkis turi didelę reikšmę, tai ir žemės ūkio mokyklos labai gerai sutvarkytos. Prie žemesniųjų mokyklų yra bendrabučiai, prie aukštesniųjų mokyklų dvarai. Daugumą žemės ūkio mokyklų laiko valstybė. Iš žemesnių žemės ūkio mokyklų mokiniai gali stoti į aukštesniąsias ir aukštesias.

Ūkininko verslui didesniuose dvaruose žmonės ruošia keturių kursų aukštesnės žemės ūkio mokyklos, kurias mokiniai baigia išlaikę brandos kvotimus. Mokiniai į jas priimami iš vidurinių ir žemesniųjų žemės ūkio mokyklų. Aukštesniųjų žemės ūkio mokyklų yra 15.

Mažesniuose ūkiuose ūkio darbui žmonės ruošias 2 kursų žemės ūkio mokyklose; jų yra 31 (23 čekoslovakų, 7 vokiečių ir 1 vengrų). Į jas priimami mokiniai, sulaukę 14 metų, baigę priverstines mokyklas, nori ūkininkauti savo tėvų ūkyje. Panašų tikslą turi žemės ūkio amatų mokyklos, kurias žiemą (per du metus) lanko tie berniukai, kurie vasarą turi dirbti namie. Tokių mokyklų yra 121.

Specialinės žemės ūkio mokyklos yra šios: vienerių metų aukštesnioji kooperacijos mokykla Pragoje su pa-

sižymėjimu baigusiems aukštesniąją žemės ūkio mokyklą, pievų, pieno, žuvų ūkio, spirito varyklų, naminių paukščių auginimo, sodų, vaisių ūkio ir vynuodžių auginimo mokyklos.

Yra ir įvairių mergaičių žemės ūkio mokyklų. Prie dviejų berniukų aukštesnių mokyklų įsteigtos dvi keturių kursų šeimininkių mokyklos. Šiaip mergaičių mokyklų tėra po vieną kursą. Šeimininkių mokyklų yra 51.

Kadangi Čekoslovakijoje yra daug miškų, tai reikia ir specialių miškų mokyklų. Yra 4 keturių kursų ir 7 vienerių kursų miškų mokyklos.

1927-28 m. m. Čekoslovakijoje buvo išviso 262 įvairių žemės ūkio mokyklos su 2193 mokytojais, 472 klasėmis, kurias lankė 9,459 mokiniai, jų tarpe 1800 mergaičių.

Didelę reikšmę turi liaudies žemės ūkio mokyklos, kurios nuo 1920 m. eina papildomosiomis mokyklomis žemdirbių jaunuomenei. Kur yra tokia mokykla, 6 kilometrų apylinkės žemdirbių jaunuomenė turi ją lankyti. 1925-26 m. m. buvo atidaryta 928 tokios mokyklos, kurias lankė 40,000 mokinių (jų tarpe 22,290 mergaičių).

Aukštosios mokyklos Čekoslovakijoje yra labai ir vispusiškai išaugusios. Čekoslovakija 1927/28 m. m. turėjo 4 universitetus (po vieną čekoslovakų universitetą Pragoj, Brne ir Bratislavoje ir vieną vokiečių universitetą Pragoj), 4 aukštąsias technikos mokyklas (2 čekoslovakias ir 2 vokiškas Pragoj bei Brne), be to, 11 atskirų aukštųjų mokyklų, arba fakultetų (vieną katalikų ir tris evangelikų teologijos fakultetus, po vieną žemės ūkio, veterinarijos ir kasyklų aukštąją mokyklą, vieną meno akademiją ir tris aukštąsias mokyklas rusų ir ukrainiečių emigrantams, t. y. — vieną laisvą ukrainiečių universitetą Pragoj, rusų teisių fakultetą Pragoj ir ukrainiečių ūkio akademiją). Visas aukštąsias mokyklas laiko valstybė.

Tarp aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų stovi 4 muzikos ir dramos konservatorijos (3 čekoslovakų Pragoj, Brne bei Bratislavoje ir viena vokiečių Pragoj; čekoslovakų konservatorija Pragoj yra viena seniausių — įsteigta 1811 m. — ir garsiausių), archyvo mokykla Pragoj, aukštesnioji socialinės globos mokykla, stenografijos mokykla, 3 aukštosios pedagogikos mokslų mokyklos, 2 bibliotekinių mokyklos ir Institut Français. Dvasininkai mokosi 22 teologijos mokyklose (14 R. katalikų, 2 graikų katalikų, 4 žydų, 1 metodistų, 1 baptistų).

Visose aukštosiose mokyklose yra apie 31.000 studentų; 1925-26 jų buvo 28.997 (jų tarpe 2.888 moteriškos). Ketvirtadalis studentų buvo svetimšaliai (7.684), daugiausia iš Rusijos (4.089), Lenkijos (1.241), Rumunijos (659), Jugoslavijos (288), Bulgarijos (232) ir Vengrijos (207). Iš Lietuvos Čekoslovakijoje taip pat studijuoja nemaža studentų (apie 100). Praga pasidarė slavistikos mokslų centras ir studentų emigrantų tėvynė. Pragos čekoslovakų universitete įsteigtos visų slavių kalbų bei literatūrų katedros; 3 emigrantų aukštosiose mokyklose studijavo 1.272 studentai. 1927-28 m. m. universitetuose studijavo 16.663 studentai (Pragos Karolio universitete 8.754, vokiečių universitete 4.073, Brno Masaryko universitete 2.385, Bratislavos Komenskio universitete 1.451), čekoslovakų technikos mokyklose 7.000 (Pragoj 5.387, Brne 1.613), vokiečių technikos mokyklose 3.734 (Pragoj 2.087, Brne 1.647).

Pilni universitetai turi po 5 fakultetus: teologijos, filosofijos, teisės, medicinos ir gamtos mokslų. Rektorius ir fakultetų dekanai renkami vieneriems metams. Panaši tvarka yra ir technikos mokyklose, tik jų fakultetai vadinami skyriais. Prie Pragos čekoslovakų aukštosios technikos mokyklos prijungta ir aukštoji prekybos mokykla.

2. *Liaudies švietimas.*

Čekoslovakijoje valstybė nuo pat pradžios rūpinasi ne tik jaunuomenės auklėjimu, bet ir visos liaudies švietimu. Tuo tikslu buvo išleisti du įstatymai, kokių jokia kita valstybė neturi Vidurinėj Europoj. Tie du įstatymai kuogeriau-
sių atnešė vaisių; švietimas smarkiai pažengė į priekį.

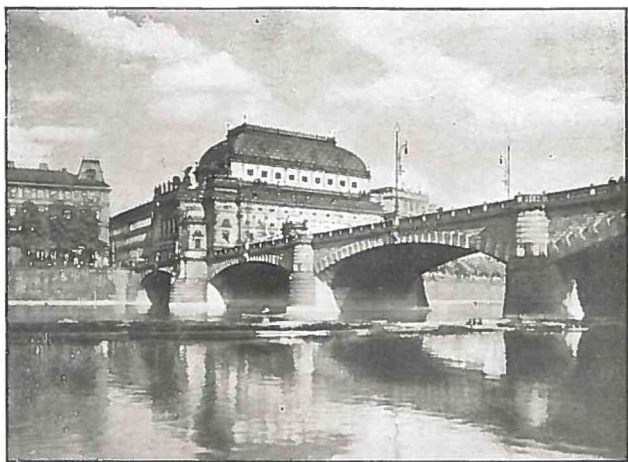
Pagal pirmąjį tų įstatymų, visuose miestuose bei kaimuose organizuojami *liaudies kursai*, kuriuose liaudis gali įsigyti įvairių valstybės žinių. Visose apskrityse bei kaimuose yra įsteigti komitetai, kurie rūpinasi paskaitomis, kursais, teatro vaidinimais, bibliotekomis, kontroliuoja kinematografų programas, platina radio ir k. 1926 m. buvo 569 apskričių ir 8.442 vietos švietimų komitetai. Tais metais jie suorganizavo 47.873 paskaitas bei kursus, kuriuose dalyvavo 3.600.000 žmonių; be to, jie suruošė 20.000 su viršum spektaklių, 7.000 kino seansų, 550 liaudies švenčių, 550 lėlių teatro vaidinimų, 1.000 parodų ir k. Panašiai veikia ir mažumų, gimnastikos ir kitos organizacijos.

Svarbų kultūros darbą varo ir politinės partijos, kurių bemaž visos turi savo kultūros centrus; pav., socialdemokratai turi darbininkų akademiją, nacionalsocialistai centrinę darbininkų mokyklą, agrarinė partija laisvą ūkininkų aukštąją mokyklą ir t. t. Su dideliu pasisekimu veikia Pragoj Masaryko institutas, kuris sprendžia įvairias liaudies švietimo problemas, duoda pagalbos bei patarimų liaudies bibliotekoms ir švietimo komitetams (medžiagą paskaitoms, mokslines filmas ir k.).

Nemažą kultūrinį darbą dirba ir 15 čekoslovakų bei vokiečių aukštųjų liaudies mokyklų (universitetų); 4 jų turi internatus provincijos jaunuomenei, kituose ruošiamos paskaitos bei kursai vakarais. Slovakijoje bei Pakarpatės Rusijoje, vadinasi, buvusioj Vengrijoje, kur žmonės kultūroje atsiliko, valstybė ruošia kursus analfabetams.

Švietimo ministerija atsidėjusi remia visas švietimo įstaigas: duoda pinigines pašalpas, medžiagą paskaitoms ir kino seansams, projekcijos bei radio aparatus ir k.

Kitas kultūros įstatymas reikalauja, kad visuose miestuose bei kaimuose būtų steigiamos viešosios bibliotekos visiems gyventojams jų gimtąja kalba. 1926 m. to-

Tautos teatras Pragoj.

kių bibliotekų buvo 2.400 su 1.700.000 tomiais, 1927 m. jau 15.355 su 5.444.884 tomiais, 1931 m. su 7.000.000 tomų.

Skaitytojų skaičius siekė 900.000, knygų perskaityta 14,5 milijono. Be savivaldybių, ir evangelikų bažnyčia steigia bibliotekas savo parapijose.

Specialinių bibliotekų 1927 m. buvo 18.157 su 11.675.000 tomiais. Didžiausios viešos specialinės bibliotekos yra šios: Pragos universiteto biblioteka (602.050 tomų), tautos muziejaus biblioteka Pragoj (378.100 t.) ir universiteto biblio-

teka Brne (400.000 t.). Mokinių bibliotekose 1927-28 m. m. buvo 4.100.000 tomų.

Švietimo ministerija nesigaili savivaldybių bibliotekoms gerų knygų, duodama jas veltui. Miestuose su 10.000 su viršum gyventojų biblioteką tvarko bibliotekininkas, baigęs aukštąją mokyklą ir bibliotekininkų mokyklą. Miestuose nuo 2.000 iki 10.000 gyventojų biblioteką tvarkyti duota išrinktam bibliotekininkui už atlyginimą, dažniausiai mokytojui, kuris turi baigti trijų savaitių bibliotekos kursą; bibliotekininkams mažuose kaimuose ruošiamos paskaitos ir duodami vadovėliai, kaip tvarkyti biblioteką. Ap-skričių švietimo komitetai per savo bibliotekų inspektorius prižiūri, kad kaimų bibliotekoms nestigtų tinkamų knygų. Savivaldybių bibliotekas prižiūri 4 bibliotekų instruktoriai, valstybės atstovai.

Kariuomenėj taip pat daug dėmesio kreipiama į kareivių lavinimą. Tam tikslui tarnauja kareivių bibliotekos (su 400.000 su viršum tomų), skaityklos ir įvairūs specialiniai kursai. Visi neraštingieji turi lankyti ypatingus kursus, kur kasmet apie 4.000 kareivių išmoko skaityti ir rašyti.

3. Čekoslovakijos bažnyčios.

Čekoslovakijos bažnyčiose po perversmo daug kas pasikeitė. Čekoslovakijos vakaruose (buvusioj Austrijoj) katalikų skaičius siekė 95% visų gyventojų; katalikų bažnyčia buvo valstybės bažnyčia. Be jos buvo trys valstybės pripažintos bažnyčios: reformatų, liuterių ir brolių bažnyčios ir dvi laisvosios bažnyčios reformatų ir baptistų.

Slovakijoje katalikų buvo 75%; jie išdalies priklausė vyskupijoms, kurių buveinė buvo dabartinėj Vengrijoj. Evangelikai priklausė liuterių bažnyčiai (400.000, daugiausia slovakai) ir reformatų bažnyčiai (200.000, daugiausia

vengrai su nedidele dalim slovakų, kurie ikišiol neturėjo jokių teisių).

Pakarpatės Rusijoje buvo dvi svarbiausios bažnyčios: graikų katalikų (unitų) ir pravoslavų; be to, buvo kiek katalikų ir evangelikų.

Moterų apdarai Domažlice (Čekijoje).

Be krikščionių konfesijų Čekoslovakijoje, ypač rytuose, buvo daug žydų (350.000) ir vakaruose nedidelis skaičius žmonių be konfesijos.

Čekoslovakijoje bažnyčios aplinkybės gerokai pasikeitė. To priežastis visų pirma demokratinė čekoslovakų respublikos konstitucija, kuri duoda lygias teises visoms bažnyčioms. Tačiau katalikų bažnyčia nenorėjo atsisakyti nuo savo privilegijų ir nenorėjo pripažinti valdžiai teisės skirti vyskupas, kaip tai buvo Austrijoje. Todėl valstybės ir katalikų bažnyčios santykiai ilgai buvo pairę.

Antroji bažnyčios aplinkybių pakitėjimo priežastis buvo žmonių pažiūra į katalikų bažnyčią. Katalikų bažny-

čia čekų tarpe nustojo simpatijos, nes ji ėjo su Austrijos monarchija ir Habsburgų dinastija, kuri buvo priešinga čekų tautai. Husitizmo tradicija liaudyje neišnyko. Čekoslovakai protestantai poreformacinės reakcijos (antireformacijos) laikais kalaviju buvo verčiami priimti katalikų tikėjimą. Su protestantų nugalėjimu prasidėjo ir čekų tautos pavergimas; ji nustojo savo nepriklausomybės (1620 m.) ir išvergavo iki 1918 m. Šitie atsiminimai sukėlė

Tautiniai apdarai Blatnice (Moravijoj).

reakciją prieš Rymo bažnyčią ir prasidėjo jai nepalankus bruzdėjimas, kuris karo metu dar sustiprėjo.

Buvusioj monarchijoj labai sunku buvo pereiti iš Rymo bažnyčios į kitą, ypač valstybės tarnautojams. Taigi nedaug jų tegalėjo iš tos bažnyčios išeiti. Bet kai naujoji respublika paskelbė sąžinės ir religijos laisvę, žmonės būriais ėmė eiti iš R. katalikų bažnyčios. Pačių kunigų tarpe prasidėjo naujas judėjimas. Šimtai kunigų reikalavo bažnyčios reformų, demokratinės ir tautinės bažnyčios. Didelis skaičius inteligentų ir darbininkų pasidarė priešingi katalikų bažnyčiai. Visdėlto daugelis jų troško gyvos religijos.

Tas viskas turėjo pasibaigti didelėmis bažnyčios gyvenimo atmainomis. Iš šešių milijonų čekų per trejus metus katalikų bažnyčią pametė bemaž du milijonai.

Šis bruzdėjimas („šalin nuo Rymo“) eina dar toliau. Daugelis pametusių kat. bažnyčią liko be konfesijos (apie 700.000). Daugelis jų perėjo į evangelikų bažnyčias (apie 150.000), kurios išlaikė tautiškumo dvasią; jos vis auga ir stiprėja. 1926 m. visos evangelikų bažnyčios įkūrė sąjungą. Visų evangelikų yra apie vieną milijoną. Didžiausia dalis išėjusių iš kat. bažnyčios įkūrė naują „Čekoslovakų bažnyčią“. Pirma katalikų kunigų draugija stengėsi padaryti tik vieną kitą reformą kat. bažnyčioj (sudemokratinti organizaciją, vartoti gimtąją kalbą pamaldose ir panaikinti celibatą). Kai jų prašymas buvo atmestas, didelė dalis dvasininkų ir maždaug 600,000 žmonių atsiskyrė nuo Rymo; jų skaičius pamažu išaugo iki milijono. Jie suorganizavo tautinę katalikų bažnyčią. Šios bažnyčios organizacija demokratiška, mokslas labai liberalus, pamaldose vartojama gimtoji kalba; celibatas panaikintas.

Išstojus tiekai narių, katalikų bažnyčioj liko 75% visų gyventojų. Savo nuostolius ji stengiasi išlyginti tvirtesne organizacija, katalikų akcija, stengdamos katalikus sąmoninti; pasaulininkams pritraukti remiasi politine liaudies partija (kaip Lietuvoje krikščionių demokratų partija).

Slovakijoje ir Pakarpatės Rusijoje bažnyčios aplinkybės pasikeitė tik ta prasme, kad tenykščios bažnyčios susiorganizavo valstybės ribose nusikračiusios priklausymo nuo Vengrijos.

1925 m. kilo konfliktas tarp Čekoslovakų valdžios ir Vatikano dėl Huso iškilmių. Tais metais čekoslovakų tauta šventė 510 metų Jono Huso mirties sukaktuves, kuriose dalyvavo visa vyriausybė. Šv. Sostas, protestuodamas prieš tokias iškilmes, nutraukė diplomatinius santykius su Čeko-

slovakija. Tik 1928 m. prieita prie modus vivendi ir susitarta, kad vyskupijų sienos turi sutikti su valstybės sienomis; valstybei pripažinta teisė tarti žodį skiriant vyskopus.

Nuo to laiko santykiai tarp Čekoslovakijos ir Vatikano yra normalūs. Valstybė moka žymią dalį kunigų algų, duoda pašalpų bažnytinėms mokykloms ir moka kunigams pensijas.

4. Čekoslovakų liaudies kultūra ir pramonė.

Čekoslovakų liaudies kultūra dar ir šiandien sudaro žymią dalį bendrosios kultūros. Ji geriau išliko respublikos

Liaudies šventė (Piešťany, Slovakijoje).

rytuose, ten daugiau išliko ir tautinių apdarų, papročių ir dainų. Tautinius apdarus dėvi ne tik moteriškos, bet ir vyrai. Bemaž kiekvienas kaimas turi savo skirtingus tautinius apdarus. Moteriškių apdarai gausiai išsiuvinėti. Medžiaga apdarams ir patys apdarai paprastai tiekiami namie.

Tautiniai apdarai Slovakijos vakaruose.

Tautiniai apdarai Piešťany (Slovakijoje).

Mergaičių apdarai Trenčine (Slovakijoje).

Vyrů apdarai Trenčine.

Kalnuotų kraštų liaudies kultūra skiriasi nuo lygumų kultūros. Kalnuose žmonės daugiausia verčiasi medžio apdirbimu. Jų apdarai šiltesni, padaryti iš įvairių kailių; žiemos metu moteriškos siuvinėja, o vyrai drožinėja ar pjaustinėja ką iš medžio. Lygumoje žmonės daugiausia verčias javų bei vyno produkcija ir keramika. Apdarai ten lengvesni, daugiau spalvoti, dainos linksmesnės. Namai gražiai išpuošti, pagražinti piešiniais.

Ypač reikia čia priminti slovakų išsiuvinėjimus, kurie savo grožiu pagarsėjo visame pasaulyje (visos apdarų kartos, bliuzės, skarelės, staltiesės, uždangos ir k.). Jie pasižymi savo margumu ir spalvų harmonija.

Labai paplitę ir įvairūs įvairių spalvų lininiai bei vilnoniai audiniai. Daugelis naminių darbų virto jau fabriko pramone.

5. Čekoslovakijos kūrybos menas.

Kūrybos menas Čekoslovakijoje nuo 1918 m. nudirbo didelį darbą. Jis spiečias pirmiausia kūrybos menų akademijoje ir meno pramonės mokykloje. Kasmetinės parodos rodo jų atliktų darbų apyskaitą. Meno kūrėjai suorganizuoti įvairiose draugijose pagal įvairias programas, nuo konservatorių iki ultramodernistų. Valstybė remia kūrybos meną subvencijomis arba pirkdama meno kūrinių valdžios įstaigoms bei valstybės galerijai.

Po karo daugiausia darbo turėjo atlikti architektūra. Čekoslovakų architektai pastatė daugybę valstybinių ir privačių rūmų, ypač Pragoje, pav., naujus universitetų rūmus (čėkų moderniškos architektūros įkūrėjas J. Kotěra, mirė 1923 m.), filosofijos fakulteto rūmus (arch. Sakař), Legiobanką (arch. Gočár), Škodos įmonės (arch. Janák), žemės ūkio mokyklą (arch. Gočár), mugės rūmus

(arch. Tyl ir Fuchs). Čekoslovakų architektų pastatyta ir daugelis parodos rūmų užsienyje.

Kitų meno šakų apžvalgą duoda dažnai ruošiamos parodos namie ir užsienyje. Jos dažniausiai ruošiamos menininkų draugijų; jų tarpe pasižymi ypač meno kūrėjų draugija „Manes“. (Manes su Alešu ir Ženišeku buvo įžymiausi pereito šimtmečio čekų tapytojai).

Dažyta virtuvė Čataje (Slovakijoje).

Tapyboje dabar reiškias įvairios kryptys, nuo realizmo ir impresionizmo iki ekspresionizmo ir kūbizmo. Žymesnieji tapytojai yra M. Švabinský (kartu ir grafikas), V. Špála (ekspresionistas), J. Čapek, Kremlička, V. Rabas, F. Uprka ir E. Filla (kūbistas).

Moderniškiosios čekoslovakų skulptūros svarbiausieji atstovai yra J. V. Myslbek († 1922), J. Štursa († 1925) ir O. Gutfreund († 1927). Jie pagarsino čekoslovakų plastikos meną visame pasaulyje. Šiandien pasižymi šie plastikai: mistikas Bilek (kartu ir tapytojas), O. Španiel, B. Kafka ir Mařatka (Rodino mokinys bei draugas).

Geriausieji čekoslovakų grafikai susibūrę „Hollar“ draugijoje. Jų priešakyje stovi M. Švabinský ir T. F. Šimon. Jų parodos užsienyje buvo sutiktos labai palankiai.

6. Čekoslovakijos meno pramonė.

Čekoslovakų meno pramonė pasaulio arenoje iškilo ypač po karo. 1925 m. tarptautinėje meno parodoje Paryžiuje gavo pirmą premiją (Grand Prix). Tokį pat pasisekimą turėjo ir daugelyje kitų parodų užsienyje.

Slovakų liaudies keramika.

Čekoslovakų meno pramonėje pirmą vietą užima stiklo apdirbimas, turintis jau labai seną tradiciją, nes jis jau XVII amžiuje užkariavo pasaulio rinką. Čekai išrado skaistų, tvirtą kristalinį stiklą, paskui margąjį stiklą, kurio apdirbimą (tekinimą, graviravimą) taip išstobulino, jog užsienis negali su jais konkuruoti. Dabar Čekoslovakijoje dirba apie 150 stiklo įmonių. 1925 m. į užsienį buvo išvežta 170 milijonų kilogramų stiklo gaminių už 1300 milijonų su viršum kronų.

Kita svarbi meno pramonės šaka yra *k e r a m i k a*, taip pat su labai sena tradicija. Pirmas porcelano fabrikas Čekijoje buvo pastatytas 1792 m. Dabar Čekoslovakijoje yra 116 dailiosios keramikos įmonių, kartu su 70 fabrikų. Jose gaminami stalo servizai, prabangos daiktai ir kiti plastiniai bei spalvoti gaminiai. 60% su viršum visų gaminių išveža į užsienį.

Čekoslovakų *g r a f i k a*, knygų spausdinimas taip pat pasiekė aukštą tobulumo laipsnį, o knygrišystė 1914 m. parodoj Leipcige gavo Grand Prix.

T e k s t i l ė s meno pramonės gaminių tarpe pasižymi gobelinai, kilimai ir mezginių užgaliai. Jie išvežami ne tik į Europos, bet ir Rytų kraštus.

M e d ž i o meno pramonėje svarbiausią vietą užima baldų ir žaislų gamyba.

L i a u d i e s menas reiškias gražiais išsiuvinėjimais (kurie pardavinėjami visam pasauliui), medžio dirbiniais ir keramika.

Meno pramonės specialistus ruošia *m e n o p r a m o n ė s m o k y k l o s* (Pragoj, Brne) ir visa eilė amato mokyklų (apie 570).

7. Nūdienė čekoslovakų muzika.

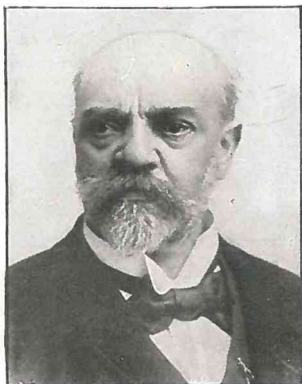
Muzika yra tipiškas čekoslovakų tautos menas; tos tautos muzikos gabumas yra prigimtas ir taip tobulas, jog čekoslovakų, ypačiai slovakų liaudies dainos laikomos gražiausiu liaudies meno kūriniu Europoje. Po karo pradėtos rinkti slovakų liaudies dainos. Ikišiol surinkta apie 10.000 melodijų, 15.000 tekstų; tai maždaug pusė visų dainų. Čekoslovakų muzika jau iš praeitų šimtmečių pagarsėjusi užsieniuose. Be teatro muzikos (operų, operečių),

didžiausią pasisėkimą turi koncertinė muzika (čekų filharmonija ir kamerinė muzika).

Moderninės čekoslovakų muzikos kūrėjas yra Bedřich Smetana (1824—1884). Jis išliejo muzikoje savo tautos sielą ir sukūrė tipiską tautinę muziką. Smetana labiausiai pasižymi savo gausingomis operomis (jų tarpe pagarsėjo *Prodaná nevěsta*, *Libuše*, *Hubička*, *Dalibor* ir *Tajemství*) ir šešių dalių simfonijos ciklu „*Ma vlast*“ (mano tėvynė),

Bed. Smetana.

Ant. Dvořák.

sukurtu iš tautos dainų. Kitas čekoslovakų muzikos kūrėjas yra Antonín Dvořák (1841—1904). Savo kūrinuose laikosi klasikinės formos, bet harmonizacijoje elgiasi savarankiškai. Jo kūrinių tarpe žymiausios simfoninės ir kamerinės poemos. Jo kūrinuose, be tautinių motyvų, reiškiasi ir religiniai motyvai. Jo amžininkas Zdenko Fibich (1850—1900) eina Smetanos ir Wagnerio pėdomis, bet turi savo stilių melodijai išreikšti. Jis parašė visą eilę operų, melodramų, muzikinę dramą „*Mesinos nuotaka*“ ir daug kitų muzikos veikalų. Visi kiti muzikai eina daugiausia Sme-

tanos, Dvořáko ir Fibicho pėdomis. Jų tarpe pagarsėjo ypač Foerster, Novák ir Suk.

J. B. Foerster (g. 1859 m.) yra intymus lyrikas, kurio kūryboje reiškias jėga ir emocija; jo muzika sudvasinta, su religiniu charakteriu. Jis parašė 5 operas, 4 simfonijos ir daugybę kamerinės muzikos veikalų, choro kompozicijų, dainų ir k. Vítězslav Novák (g. 1870 m.) energingas, pažangus, mėgstas stiprius akcentus ir galingas gradacijas, freskinius vaizdus, linksta išpradžių prie slovakių liaudies muzikos motyvų ir pasiduoda Dvořáko bei Brahms'o įtakai, paskui virsta atkakliausiu impresionistinės muzikos atstovu. Be 4 operų, jis sukūrė daug simfonijos kūrinų, dainų, choro kompozicijų, pianino muzikos veikalų. Jozef Suk (g. 1874 m.), pirmame kūrybos periode pasidavęs visai savo mokytojui Dvořákui, vėliau virsta kažkokio subjektyvinio impresionizmo atstovu, pasireikšdamas savo kūriniuose begalo turtingas ir gilus jausmo atžvilgiu, bet nelaimingas savo autobiografiniais duomenimis. Jo kompozicijos sritis — koncertinė. Pirmą buvo garsaus Čekų stygų kvarteto smuikininkas, nuo 1922 m. su Foersteriu ir Nováku Pragos konservatorijos profesorius.

Visi šitie meisteriai turi būrį išymesnių mokinių. Nováko mokiniai yra šie: Ladislav Vycpálek (g. 1882 m.), — didingas ir galingas, pianistas Václav Štěpán (g. 1889 m.), Jaroslav Novotný (1886—1918), Boleslav Vomáčka (g. 1887 m.), Jaroslav Vogel (g. 1894 m.), Jaroslav Tomášek (1896), Vladimír Polívka (1896), Miroslav Krejčí (1891), František Škvor, O. Zitek, A. Bednář, Alois Hába su broliu Karel Hába, Ernest Křenek (1900), Emil Axman (1887), K. B. Jiráček (1891), Jaronim Weinberger (1896) ir k.

Foersterio mokiniai yra Jan Zelinka (1893), Emil Němeček (1902), jau 17 metais parašęs

vieną operą, E. F. Burian (1905), parašęs 2 operas, baletą ir k., J. Ježek, V. Kalík, E. Bláha-Mikeš, Fr. Hýbler, V. Taraba ir J. Mařánek.

Dvoráko pėdomis eina du įžymūs kompozitoriai — Rudolf Karel (1880) ir Jaroslav Křička (1882). Pastarasis paskui pasidavė Nováko įtakai; taip pat ir Otakar Šín (1881).

Suko mokiniai yra Bohuslav Martinů (1890), Fr. Pícha, V. Stědron, Fr. Modr, Jaroslav Řídký, V. Hlobil ir Iša Krejčí.

Fibicho geriausias mokinys yra garsus kompozitorius, Pragos operos dirigentas Otakar Ostrčil (1879), kelių operų ir didelių simfonijos kūrinių autorius. Polifonijos struktūra jam labai artimas Otakar Zich (1879), be kompozicijų chorui, 3 operų autorius.

Visi šitie muzikai darbuojas daugiausia Pragoj. Be jų dar yra visas būrys eklektikų. Jų tarpe pasižymėjo Karel Weis (1862), Dvoráko ir Fibicho mokinys, pagarsėjęs savo operomis ir operetėmis; Rudolf Zamrzla (1869), operos dirigentas ir liaudies dainų rinkėjas; Jozef Procházka, kamerinės muzikos kūrėjas. Ilgesnį laiką čia dirbo ir Oskar Nedbal (1874—1931), pirma Čekų stygų kvarteto dirigentas ir narys, paskui orkestro dirigentas Vienoj ir pagaliau Slovakų tautos teatro direktorius Bratislavoje. Jo kompozicijos sritis buvo koncertas, baletas ir operetės. Savo operomis bei operetėmis pasižymėjo ir Karel Moor (1873). Čia reikia priminti ir Jan Kubeliką (1880), garsų smuikininką virtuozą, kelių smuiko kompozicijų kūrėją, ir Anatol Provažniką, saloninės muzikos ir operečių autorių. Didelius muzikos gabumus rodo ir prof. Jaroslav Galia, buvęs čekoslovakų konsulas Kaune.

Provincijoj taip pat dirba daugelis įžymių muzikų, pav., Pilsene aklas operos kompozitorius Stanislav Suda

(1865) ir Th. K ö s s e l, Budějovice garsusis Nováko mokinys Otakar J e r e m i á š (1892), orkestrinių veikalų, dainų, choro kompoz. ir „Brolių Karamazovų“ operos autorius. Labai gabus kompozitorius buvo ir jo brolis Jaroslav J e r e m i á š (1889—1919); jo geriausias veikalas yra oratorija „Jan Hus“. Domažlice darbuojas dainų komponuotojas Jindřich J i n d ř i c h (1876).

Brno mieste du įžymiausi muzikai yra Fr. N e u m a n n (1874), operos dirigentas, kompozitorius ir vienos operos autorius, ir Leoš J a n á č e k (1854—1928), konservatorijos profesorius. Šis pastarasis pradžioje buvo pasidavęs Dvořáko įtakai, studijavo Moravijos bei Slovakijos liaudies dainas, sukomponavo daug dainų, šokių ir choro kompoz. Bet jis labiausiai pagarsėjo savo operomis, ypač „Jenufa“. Be to, jis parašė daug koncertinių kūrinių.

Aplink Janáčeką spiečias būrys kitų kompozitorių. Jų tarpe reikia paminėti Osvald C h l u b n a (1893), orkestro kūrinių ir 2 operų autorius, Jan K u n c (1883), Vilém P e t r ž e l k a (1889), įžymus kompozitorius ir operos dirigentas Jaroslav K v a p i l (1892), operos kompozitorius ir dirigentas Vilém A m b r o s. Bratislavoje darbuojas operos dirigentas bei kompozitorius Karel N e d b a l.

Slovakijoje daugiausia išsigalėjusi liaudies muzika. Senesnės kartos pagarsėjo Jan Levoslav B e l l a (1843), sėkmingai kūręs bažnytinę muziką, slovakų dainas, choro kūrinius, simfonijos poemą „Likimą ir idealą“ ir operą „Kalvį Wielandą“. Moderninės slovakų muzikos kūrėjas yra Mikuláš S c h n e i d e r - T r n a v s k ý (1881), suharmonizavęs daugelį slovakų dainų, visokeriopos kamerinės bei orkestrinės muzikos autorius. Romantiškajai srovei atstovauja Viliam F i g u š - B y s t r ý (1875, su savo opera „Detvan“), Milan L i c h a r d ir Fr. K a f e n d a. Bratislavoje darbuo-

jasi dar Dvořáko mokiny s Emanuel Maršik, kurio operos ir simfonijos poemos turi eklektišką charakterį.

Taigi čekoslovakų muzika labai gausinga. Ji žengia priekin su garsiųjų Europos kompozitorių muzika, bet reiškia tautos dvasią, pasilicka tautinė.

8. Čekoslovakų literatūra.

Čekoslovakų literatūra slavių literatūrų tarpe yra seniausia. Jos pradžia sutampa su krikščionybės įvedimu. Čekoslovakai krikščionybę priėmė IX amžiuje. Pirmą krikščionių bažnyčia Slovakijoje (Nitroj) buvo įsteigta 830 metais. Krikščionybės platintojai slavių apaštalai Kirilas ir Metodijus sukūrė ten senąją slavių raštą bei rašomąją kalbą ir išvertė Šv. Raštą. XII amžiaus pradžioje garsusis kronikininkas Kosmas rašo lotyniškai. XIV amžiaus rašytojas rašo daugiausia jau čekiškai (kronikininkas Dalimil). Įsteigus Pragos universitetą (1348 m.), čekų tauta pasiekė aukščiausią kultūros laipsnį. Netrukus po to čekai savarankiškai reformavo religiją. Čekų reformacijos — husitizmo — atstovai apie religinius dalykus rašė daugiausia čekų kalba. Čia reikia priminti ypač Joną Husą, kuris yra čekų rašomosios kalbos ir čekų tautinės kultūros sukūrėjas.

Reformacijos priešų laimėjimas Baltajam Kalne (Bila Hora, 1620 m.) sudavė didelį smūgį ir čekų raštijai. Didelis čekų genijus garsusis pedagogas Jan Amos Komenský (Komenskis) su visais nekatalikais turėjo palikti savo tėvynę ir užsienyje svajojo apie naują mokyklą ir žmonių broliją. Tik švietimo gadynė XVIII amžiaus pabaigoj atnešė čekų tautai atgimimą. Atgimimo gadynės literatūra vaizdavo tautos praeitį. Jos įžymiausias atstovas buvo Josef Dobrovský, slavistikos įkūrėjas, padėjęs mokslinius

pamatus ir čekų kalbai. Naujoji karta, romantikai, skelbdami slavišką programą, sukūrė beletristiką ir mokslinę raštiją, kuri savo dvasia ir kalba buvo tikrai čekiška. Jos vadovas buvo Josef Jungmann, išžymus filologas, didelio žodyno autorius ir Vakarų romantizmo literatūros vertėjas. Jo ipėdinis buvo František Palacký, didžiausias čekų istorikas, parašęs „Dějiny národu českého“, drauge su Fr. L. Riegeriu čekų kultūrinio ir politinio gyvenimo orga-

Fr. L. Rieger.

Fr. Palacký.

nizatorius, ir slovakas Pavel Josef Šafárik, šalia Dobrovskio išymiausias slavių filologijos atstovas, parašęs „Slovanské starožitnosti“. Kitas slovakas Ján Kollár, evangelikų kunigas, iškilo poetišku slavizmo pranašu.

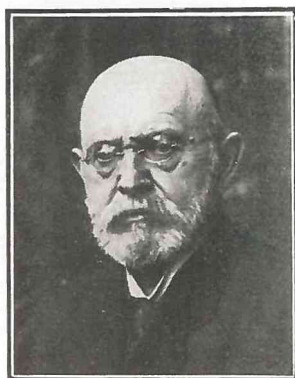
Romantizmas atkreipė dėmesį ir į liaudies poeziją. Stropiai buvo renkamos liaudies dainos. Čia ypač pasižymėjo František L. Čelakovský ir Karel J. Erben. Čelakovský domėjosi ir lietuvių dainomis ir išvertė jų rinkinį į čekų kalbą. Romantizmo išymiausieji atstovai buvo Božena Němcová, romano srity, Josef Kajetán Tyl -teatro veikalų srity. Tuo laiku jaunoji slovakų evangeli-

kų karta ima vartoti atskirą rašomąją kalbą. Tai kartai priklauso L'udovit Štúr, M. Hurban, M. Hodža ir didis poetas Ondrej Sládkovič.

Aplink almanachą „Máj“ susibūrė būrys garsių rašytojų, kurių programa buvo sumoderninti čekų gyvenimą ir literatūrą. Čia pažymėtini Karel Mách a, muzikinės poezijos ir puikių vaizdų meisteris; Jan Neruda, švelnus lyrikas; Vitězslav Hál e k, kaimo gyvenimo vaizduotojas;

Božena Němcová.

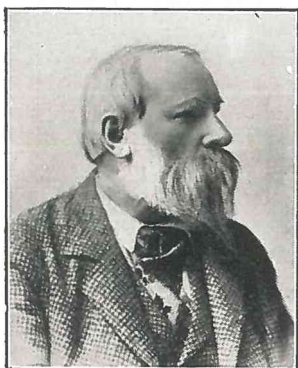
Alois Jirásek.

Karolina Světlá, savo romanuose aprašiusi čekų atgimimą; Jakub Arbes, savotiškuose romanuose sujungęs didelę fantaziją su moksliškai pamatuotu realizmu. Ši karta pagilino ir čekų dramą.

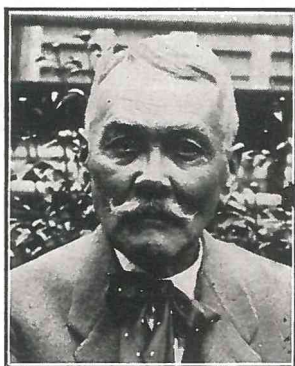
Nuo septyniiasdešimtųjų pereito amžiaus metų čekų literatūroje vyrauja įvairios srovės. 1882 m. Pragos universitetas padalintas į čekų ir vokiečių universitetus. Čekai su prof. T. G. Masaryku priešakyje ima stropiai kultivuoti čekų mokslą. 1883 m. atidarytas čekų tautos teatras ir pagaliau įkurta čekų akademija. Taigi čekai atgimė. Ši-

tai buvo pavyzdys ir Dr. J. Basanavičiui, tuo laiku buvusiam Pragoj ir ėmusiam dirbti lietuvių tautos atgimimo darbą. Deja, slovaksams tuo laiku atėjo sunkiausios dienos: vengrai uždarė jų paskutiniąsias vidurines mokyklas bei kultūros akademiją (Maticą) ir konfiskavo jos turtą.

Čekų atgimimo gadinės išymiausi rašytojai yra Jaroslav Vrchlický, daugybės svetimų veikalų vertėjas, poetas (labiau lyrikas), dramaturgas ir prozininkas ir Julius Zeyer — įvairiasritis poetas ir rašytojas, kaip Vrchlický. Zeyer daug ko kūrė lietuviškos dvasios; didžiausias jo veikalas, susijęs su Lietuva, yra poema „Algirdas Geištara“,

Jaroslav Vrchlický.

Hviezdoslav (Pavel Országh).

kur pagal lietuvių dvasią vaizduojamas išimylėjęs riteris. Tautos mylimas buvo Svato pluk Čech, epikas, tautos skausmų išreiškėjas. Greta Vrchlickio didžiausias lyrikas yra J. V. Sládek, Šekspyro vertėjas. Slovakijoje anais laikais rašė didžiausias slovākų poetas P. O. Hviezdoslav; jo kūriniai pasižymi gyvu religingumu ir kalbos grynumu bei turtingumu.

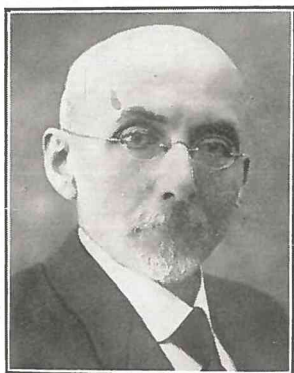
Atgimimo gadinės proza ir drama linksta į realizmą. Alois Jirásek savo romanuose bei dramatinuose veika-

luose vaizduoja tautos praeitį, ypač husitizmo gadynę, kai čekų tauta vaisingai kovojo su visu pasauliu dėl savo teisių. Jo draugas Zikmund Winter atvaizdavo Pragę prieš kovą ant Baltojo Kalno, A. V. Šmilovský miestiečių gyvenimą, slovakas Svetozár Hurban Vajanský slovakų bajorų gyvenimą.

XIX amžiaus pabaigoj atsiranda naujų srovių. Svarbų vaidmenį ima vaidinti ir literatūros kritika. Kritikų pasižymi F. X. Šalda, kritikos kalbos sukūrėjas. To laiko literatai daugiausia eina realizmo keliu. K. V. Rais ir broliai Mrštikai savo romanuose vaizduoja kaimiečių gyvenimą, Josef Holeček, Jan Herben, Tereza Nováková ir J. Š. Baar daugiausia ūkininkų darbus ir religiją, Ignát Herman — Pragos vidurines klases. Rūžena Svobodová gražiai stilizuoja moterų tragediją, F. X. Svoboda iš lyriko išaugo į dramaturgą ir romanistą. Bet stipriausias ir savotiškiausias moderninių čekų romanų rašytojų tarpe yra K. M. Čapek-Chod, kuriame sutapo visapusiškas ir tiesiog mokslingas visų gyvenimo sluoksnių pažinimas ir turtingos fabulos talentas su aštrios, groteskiškumą pasiekiančios charakteristikos sugebėjimu. Svarbiausias to laiko dramaturgas yra Jaroslav Hilbert. Poetų reikia paminėti J. S. Machar, su karčia ironija piešiąs savo gadynę bei senovę; Petr Bezruč, savo padermės Silezijos bardas poetas; Antotin Sova, muzikalinės lyrikos atstovas kartu ir romanų rašytojas; Jiri Karásek, gilus lyrikas; Karel Toman, vienas geriausių naujosios generacijos lyrikų; St. K. Neumann, proletarų poetas; Fráňa Šrámek, turįs lygaus pasisėkimo poezijoje, dramoje ir romane, savo impresionizmo lyringumu papirkęs jaunimo širdis. Bet geriausias naujosios čekų poezijos atstovas yra Otakar Březina; jo kūriniai išversti žinomi ir užsienyje (žiūrėk „Gaires“, 1923 m. 2 Nr.). Jis savo

religiniu misticizmu nugalėjo geliantį asmeninį skausmą, skelbia žmoniškumą ir visos žmonijos brolybę.

Pasaulinis karas taip pat paliko pėdsakų čekoslovakų literatūroj. 1917 m. čekoslovakų rašytojai parlamento atidarymo proga su rašytoju A. Jiráseku ir poetu bei dramaturgu Jaroslavu Kvapilu priešakyje pareikalavo visiškos tautos nepriklausomybės. Tautos nuotaikos poetiškas reiškėjas buvo Viktor Dyk, poetas, romanistas, drama-

Otakar Březina.

Karel Čapek.

turgas, žurnalistas politikas ir kritikas. Karo metu jis buvo kalinamas, kaip Machar ir Bezruč; kalėjime rašė savo eiles. Visas būrys rašytojų buvo kareiviai ir rašė nelaisvėj. Peter Křička ir Janko Jesenský savo eilėraščiuose atvaizdavo kareivių čekoslovakų dvasios pergyvenimus svetimtaucių tarnyboje. Rudolf Medek, didžiausias religinis ir ilgesio poetas, užsieniuose savo romanuose aprašė čekoslovakų legionų likimą Rusijoje. Jo romanas „Plukovník Švec“ nufilmuotas ir demonstruojamas ir Lietuvoje. Apie čekoslovakų legionų likimą Rusijoje rašė ir Jos.

K o p t a bei Fr. L a n g e r; pastarasis pagarsėjo ir užsienyje savo priemiesčio drama („Periferie“).

Iš dramaturgų kaikuriomis savo dramomis, parašytomis po karo, didžiausią pasisėkimą turėjo ne tik tėvynėje, bet ir užsienyje Karel Č a p e k. Jis pasiekė net Amerikos sceną. Jo kolektyvinė drama „RUR“ buvo pastatyta ir Lietuvos Valstybės Teatre. Čapek sugeba giliai žvelgti į žmonių sielą, jų ilgesį, skausmus ir moka tai labai originališkai išreikšti. Iš jaunosios kartos pasižymi savo eilėmis bei romais neoromantikas Jaroslav D u r y c h.

Proletarinė literatūra taip pat turi savo atstovų. Iš jų reikia paminėti Jiří V o l k e r ir Josef H o r a.

Slovakai nuo XIX amžiaus rašo savo atskira literatūrine kalba. Pastaraisiais laikais prozoj iškilo Martin K u k u č i n, Terezia V a n s o v á, E. M a r o t h y-Š o l t é s o v á, J. H r o n s k ý ir M. U r b a n: dramoje J. G r e g o r-T a j o v s k ý ir F. U r b á n e k; poezijoje Martin R á z u s, Vlad. R o y, Martin B r a x a t o r i s, L. P o d j a v o r i n s k á, Ivan K r a s k o š t. K r č m é r y, M. L ú č a n s k ý, E. B. L u k á č J. Č i e t e k ir k. P a ž y m ě t i n a, kad slovakų literatūra sukurta daugiausia evangelikų kunigų.

9. Čekoslovakų žurnalistika.

Pirmas čekų lapelis (Flugblatt) pasirodė jau 1515 metais. XVI amžiaus pabaigoj išėjo pirmasis laikraštis. Reformacijos priešininkai slopino čekų dvasios gyvenimą; dėl to turėjo sustoti ir laikraštis. Tik švietimo gadynėj, XVIII amžiaus pabaigoj, pradėjo eiti laikraštis „Pražské Noviny“, kuris tebeina iki šios dienos; dabar vadinasi „Čekoslovenská Republika“ (eina 252 metus). 1848 m. pradėję eiti laikraščiai buvo tautos atgimimo skelbėjai. Žurnalistų tarpe

tada pagarsėjo Karel Havlíček Borovský, tautinės liberalinės krypties žmogus, kaip Lietuvoj Kudirka. Dėl savo veikimo buvo labai persekiojamas. Jis laikomas didžiausiu čekų žurnalistu.

Absoliutizmo laikais Austrijoj (1850—1860 m.) čekų spauda turėjo tylėti. Tik po 1860 metų ėmė vėl eiti visa eilė laikraščių, jų tarpe ir „Národní Listy“ (1861), kurie eina iki šios dienos. XIX amžiaus pabaigoj pradėjo eiti keletas radikalinės krypties laikraščių; jų tarpe reikia paminėti „Čas“, čekų realizmo organas, ir „Samostatnost“, radikalinės čekų opozicijos organas. Pasaulio karo metu daugelis čekoslovakų laikraščių buvo sustabdyti. Po karo jų skaičius labai padidėjo; kaikurie laikraščiai išeina dusyk per dieną.

Čekoslovakų žurnalistai turi keletą draugijų. Jų pastangomis 1928 m. buvo įsteigta aukštoji žurnalistų mokykla. Žinių laikraščiams duoda daugiausia Čekoslovakų spaudos agentūra Československá Tisková Kancelář (ČTK).

Čekoslovakų spauda po karo smarkiai pažengė į priekį. 1864 m. visų čekoslovakų laikraščių bei žurnalų buvo 62, 1921 m. jau 1521, o 1927 m. Čekoslovakijoje 3442 laikraščiai bei žurnalai, jų 2509 čekoslovakų, 792 vokiečių, 68 vengrų, 30 rusinų bei rusų, 10 lenkų ir 33 kitomis svetimomis kalbomis. Dienraščių išeina 131. Užsienyje čekoslovakų laikraščių bei žurnalų daugiausia išeina Amerikoje (138) ir Austrijoj (10).

Žymesnieji politinių partijų laikraščiai yra šie: „Národní Listy“, „Národní Politika“ (nacionaldemokratų partijos), „Venkov“, „Večer“, „Slovenský Denník“, „Slovenský Východ“ (agrarų p.), „Lidové Listy“ (čekų klerikalų), „Slovák“ (slovakų klerikalų), „Právo Lidu“, „Robotnické Noviny“ (socialdemokratų), „České Slovo“ (nacionalsocialitų), „Národní Noviny“ (slovakų tautininkų), „Lidové

Noviny“ (socialistų frakcijos), „Rudé Právo“ (komunistų), „Reforma“ (verslo partijos), „Národní Osvobození“ (socialistinės krypties legionierių bei mokytojų), „Tribuna“ (pramonininkų). — Užsienį apie Čekoslovakijos politiką informuoja vokiečių kalba „Prager Presse“, prancūzų kalba „L' Europe Centrale“, anglų kalba „Central European Observer“ ir rusų kalba „Centralnaja Evropa“.

Vokiečių žymiausieji laikraščiai yra „Prager Tagblatt“, „Bohemia“, „Socialdemokrat“, „Deutsche Landpost“ ir „Deutsche Presse“.

Vengrų laikraščių tarpe reikia paminėti vengrų opozicijos organą „Pragai Magyar Hirlap“.

10. Sveikatos apsauga Čekoslovakijoje.

Sveikatos apsauga ir kūno lavinimu rūpinasi sveikatos ministerija. Ji turėjo daug darbo ypač po karo, kada buvo paplitusios įvairios apkrečiamosios ligos. Griežtų priemonių dėka pavyko daugelį jų visiškai nuslopinti. Tačiau su kaikuriomis ligomis teks dar ilgai kovoti. Jų tarpe pirmą vietą užima *tuberkuliozas*. Dar ir šiandien 1000 — ty mirusių yra 126 tuberkuliozo aukos, vadinasi, apie 27,000 per metus. Kovos su tuberkuliozu svarbiausias uždavinys yra prevencija. Tuo tikslu įsteigtos antituberkuliozinės dispenzatorijos, kurių Čekoslovakijoje yra 221. Kovą su tuberkuliozu veda Antituberkuliozinė Masaryko Lyga. Reikia tikėtis, kad ateityje ši liga ims gaišti. Susirgusieji tuberkuliozu gydomi viešose ligoninėse arba tam tikslui įtaisytose sanatorijose, kurių yra 38. Viešose ligoninėse yra 34 skyriai sergantiems tuberkuliozu. Lytinių susirgimų skaičius kasmet mažėja. Kovai su *trachomu* įsteigtas specialus inspektoratas, kurio žinioje yra 80 ambulatorijų ir 23 gydytojai specialistai.

Apskritai ir kitoms ligoms pavyzdingai įtaisytos ligoninės, kurios aprūpintos geriausiais gydytojais. Ligoninių yra apie 175 su 50,000 lovų, vaistinių yra maždaug 1150. Visoj Čekoslovakijoje yra apie 10,000 gydytojų, tad bemaž kiekvienas kaimas turi savo gydytoją. Dvasios ligoms įtaisyta 12 ligoninių ir keletas skyrių viešose ligoninėse. Motinų bei kūdikių globa rūpinasi gimdymo įstaigos bei pamestinukų prieglaudos. Šioj srity didelį darbą varo motinų bei kūdikių globos draugija ir Raudonasis kryžius. Jų pastangomis kūdikių mirtingumas vis mažėja.

Įstatymas reikalauja, kad visi butai būtų higieniškai įtaisyti. Visuose miesteliuose yra vandentiekis (1600), kanalizacija (650) ir maudyklės. Fabrikų įtaisymas taip pat turi sutikti su higienos reikalavimais. — Valgomieji daiktai tiriami tam tikrose laboratorijose. — Visos mokyklos turi savus gydytojus, kurie prižiūri vaikų sveikatą. Didelę reikšmę liaudies sveikatai turi ir daugybė kurortų.

11. Čekoslovakijos kurortai ir turizmas.

Čekoslovakijos respublika pasižymi gamtos grožiu ir gausingais kurortais; šiuo atžvilgiu nei vienas kitas kraštas negali jai prilygti. Gydomųjų šaltinių daugiausia yra Čekijos šiaurės vakaruose, o klimato kurortų daugiausia Slovakijoje. Čia paminėsime tik keletą svarbiausių kurortų.

Karlovy Vary (Karlsbad), garsiausias ir didžiausias Čekoslovakijos kurortas, žinomas jau nuo senų laikų. Jis buvo įsteigtas Karolio IV 1358 m. Karlsbadas pagarsėjo savo alkalinėmis termomis su Glauberio druska, turinčiomis labai daug sieros bei angliarūkščio druskos ir natriochloridų. Karšto mineralinio vandens šaltinio (73 C°)

fontanas per dieną prileidžia 4 milijonus litrų vandens. Šis vanduo pardavinėjamas visam pasauliui. Pavyzdingas, higieniškas įtaisyimas, patogūs viešbučiai (35) bei pensionai (1200) ir graži apylinkė kasmet pritraukia daug tūkstančių svečių iš viso pasaulio. Karlsbade gydomi medžiagos apykaitos susirgimai (kaulų gėla, cukraus liga, nutukimas), rūkštieji pilvo katarai, atonija, tulžies akmeniuokai, tulžies pūslės uždegimas, geltligė, kepenų ligos,

Mariánské Lázně.

kroniniai žarnų uždegimai, pūslės katarai ir kroninės egzemos.

Mariánské Lázně (Marienbad), netoli nuo Karlsbado, jau XVII amžiuje buvo garsus kurortas. Jame rasta apie 100 alkalinių sūrųjų šaltinių su Glauberio druska, angliarūkščio kalkėmis ir geležim. Šis mineralinis vanduo tinka gėrimui bei maudymuisi ir yra siunčiamas į visą pasaulį. Čia pasigydo daug žmonių, sergančių virškinimo sutrikimais, užsikimšimu, kaulų gėla, arteriosklerozu, nutukimu, širdies ir kepenų ligomis. Kurorto apylinkė neapsakomai graži.

Františkovy Lázně (Franzensbad) Čekijos vakaruose jau nuo XVI amžiaus žinomas kurortas. Be alkalinių sūrųjų šaltinių su Glauberio druska ten yra ir alkalinių geležies šaltinių su Glauberio druska. Šių šaltinių cheminė sudėtis išgydo ilgalaikes ligas, širdies bei inkstų ligą, išiją bei kaulų gėlą, kvėpavimo organų kroninį katarą ir mažakraujystę.

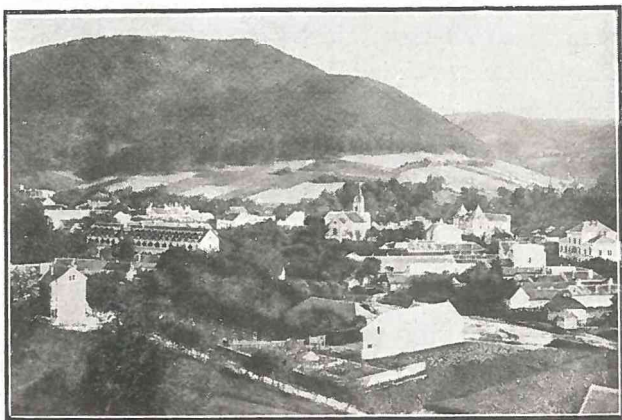
Luhačovice.

Jáchymov (Joachimsthal) — naujausias Čekoslovakijos kurortas. 1905 m. buvo rastas ten vandens radioaktyvumas ir kitais metais jau sunaudotas gydymui. Šiame kurorte gydomi žmonės, sergą ypač skauduliais, vėžio liga bei sarkoma, ilgalaikiu tuberkuliozo liaukų uždegimu ir įvairiomis odos ligomis.

Poděbrady žinomas alkaliniais anglirūkščio ir geležies šaltiniais, kurie gydo širdies ligas, kroniškas odos ligas, medžiagos apykaitos susirgimus, diabetą, kaulų gėlą ir mažakraujystę.

L u h a č o v i c e (Moravijoje) turi daug mineralinių šaltinių su virtuvės druska, angliarūkščio druska, natrios-chloridu ir ypač jodu. Luhačovicų vanduo panašus į boržom vandenį. Šį kurortą lanko žmonės, sergą virškinimo bei kvėpavimo organų kataru, širdies liga ir medžiagos apykaitos sutrikimais.

T a t r a n s k á L o m n i c a — gražiausias klimato ir vandens kurortas Čekoslovakijoje, Tatros kalnuose. Savo

Trenčianské Teplice

įtaisymu gali konkuruoti su Šveicarijos kurortais. Jis labai tinka ir žiemos sportui. Jo klimatas labai gerai veikia medžiagos apykaitą, remia kraujo kūnelių kūrimą, apskritai stiprina organizmą, gerai veikia nervų sistemą, mažakraujystę, kvėpavimo organų kroninę katarą ir astmą. Tatranská Lomnica ir turistų mėgiama vieta.

Š t r b s k é P l e s o — pačios aukščiausios vietos (1351 m.) Čekoslovakijos kurortas Tatros kalnuose. Jis ir turistų daugiausiai lankomas. Arti jo yra daug kitų klimato

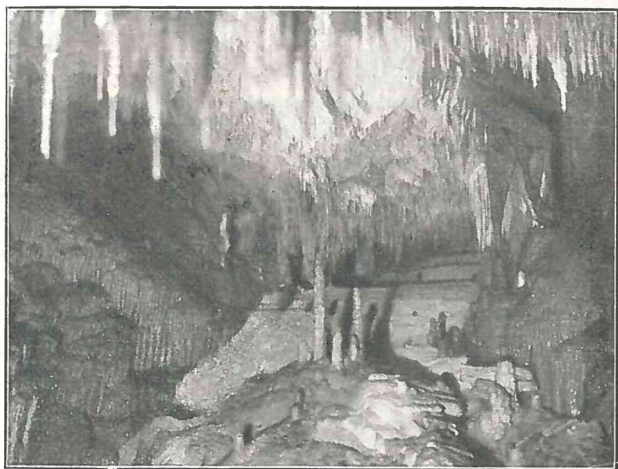
kurortų su geromis sanatorijomis sergantiems džiovos, nervų ir kitomis ligomis. Tokie kurortai yra, pav., Starý Smokovec, Nový Smokovec, Tatranská Polianka ir k. Niekur kitur Europoje nėra tokio palankaus klimato oro temperatūros ir oro slėgimo (670 mm.) atžvilgiu kaip Aukštose Tatrose. Mažas oro slėgimas gerai veikia kvėpavimą ir kraujo cirkuliaciją. Oras čia daug skystesnis ir grynesnis negu kitur; jis padeda kraujui darytis. Be to, ultravioletiniai spinduliai netiesiogiai veikia žmogaus kūną ir žadina liaukų sekrecijos veikimą. Tatrų klimatas pataiso ir netvarkingą širdies veikimą.

Piešt'an y — vakarų Slovakijoje, kurortas žinomas jau nuo XII amžiaus savo karštais, radioaktyviniais 67° C šaltiniais, išnešančiais į paviršių riebaus, plastiško, radioaktyvinio dumblo (rašelinos); pastarasis tinka pirtims bei kompresams. Pieštianų kurorte gerai gydomas sąnarių reumatas, neuralginė kaulų gėla, eksudatai, narių hipertrofija ir kaulų ligos. Pirtis atdara ištisus metus.

Trenčianské Teplice netoli nuo Pieštianų ir į juos labai panašus kurortas. Jo 36—40°C šaltiniai bei dumblas geras reumato bei panašių ligų gydymui. Dėl jo gražios apylinkės ten atvažiuoja ir daugybė sveikų žmonių vasaroti.

Gerai žinomi kurortai yra dar Dolní Lipová (Niederlinde Wiese) Silezijoje pertukimui gydyti ir Sliač Slovakijoje — moterų ligoms.

Čekoslovakija dėl krašto įvairumo labai mėgiama turistų. Turistai čia randa daug miškų, kalnynų, daugybę senų pilių ir istorinių paminklų. Daugiausia lankomi Čekijos kalnynai — Šumava, Rudohoři, Bezkydy ir Krkonoše, Moravijos Moravský Kras su požeminiais grotais „Macoča“ ir Slovakijos Vysoké Tatry (Aukštosios Tatros) su didžiausiais Europoje požeminius grotais, „Demänovské

Demánovské Jaskyne (požeminaí grotai).

Jaskyne“ ir „Dobšinské Jaskyne“. Turistais rūpinasi Čekoslovakijos turistų klūbas, įsteigtas 1888 m., turįs apie 250 skyrių ir 50,000 narių. ..

12. Gimnastika ir sportas.

Kūno lavinimas labai mėgiamas Čekoslovakijoje; jo ypatybė yra liaudiškumas, demokratiška dvasia ir savivalba. Jis pasidarė tautos papročiu. Tą charakterį jam davė sakalų organizacija, įsteigta 1862 m.; ji yra stipriausia kūno lavinimo organizacija ir tapo kitų organizacijų mokytoju.

Gimnastiką kultyvuoja trys svarbiausios organizacijos: 1) „Sakalas“ (Sokol), 2) darbininkų draugijos ir 3) „Aras“ (Orel). Jos turi visam krašte savo gimnastikos rūmų ir mankštimo stadionų. „Sakalas“ daug stipresnis negu dvi kitos organizacijos. Jam priklauso visų luomų žmonės be konfesijos ir politinių pažiūrų skirtumo. Darbininkų drau-

gijose organizuojasi darbininkai socialdemokratai bei komunistai. „Aras“ vienija katalikus, priklausančius klerikų partijai. Kūno mankštinimo atžvilgiu visos šios organizacijos laikos Tyršo sistemos. Dr. Mirosław Tyrś (1832—1884) buvo Pragos universiteto meno istorijos profesorius. Jis įsteigė sakalų organizaciją, davė jai idėją ir sistemą. Sakalai yra seniausia ir stipriausia gimnastikos organizacija, jie dažnai pasižymėjo tarptautinėse rungtynėse.

*Dr. M. Tyrś,
sakalų įkūrėjas.*

*Dr. I. Scheiner,
sakalų viršininkas.*

Iš sporto šakų daugiausiai praktikuojamas ir pasaulinės reikšmės turi futbolas, lautenisas, sunkioji atletika, plaukimas, čiuožimas, hockey ir moterų sportas.

Svarbesnės organizacijos, kurios rūpinasi kūno auklėjimu, yra šios: 1) sakalų organizacija, įsteigta 1862 m., 1924 m. turėjusi 3135 skyrius su 644,866 nariais; 2) Čekoslovakų darbininkų sąjunga, įsteigta 1897 m., 1927 m. turėjusi 96,606 narių; 3) darbininkų federacija, įsteigta 1920 m., su 95,981 nariu; 4) „Aras“, įsteigtas 1902 m., 1927 m. turėjęs 127,040 narių; 5) atletikos mėgėjų draugija su 1415 na-

rias; 6) sunkiosios atletikos sąjunga su 2500 nariais; 7) dviratininkų sąjunga su 6,300 nariais; 8) moterų sporto sąjunga su 3000 nariais; 9) futbolo sąjunga su 130,000 narių; 10) teniso sąjunga (12,000 narių); 11) ski sąjunga (21,000 narių); 12) plaukikų sąjunga (6,150 narių); 13) turistų klūbas (50,000 narių); 14) irklininkų sąjunga (2,300); 15) skautų sąjunga (30,260 narių); 16) aukštųjų mokyklų sportininkai (7,000 narių).

Sakalų berniukų mankštinimai.

Ši savo noru varomą kultūros darbą papildo pirverstinė gimnastika pradedamose, vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose, kur jos moko tam tikri specialistai. Kariuomenėj gimnastika taip pat priverstinė.

Gimnastikos organizacijos — „Sakalas“, darbininkai ir „Aras“ — savo programoje be gimnastikos įsirašė ir švietimą, todėl jos labai arti stovi prie švietimo draugijų.

Sveikatos apsaugai ir kūno kultūrai nuo pat respublikos pradžios įsteigta atskira ministerija. Ji remia kūno

kultūros organizacijas ir ruošia kursus gimnastikos mokytojams. Kūno kultūra rūpinasi ir kitos ministerijos (švietimo, tautos apsaugos, prekybos, pramonės ir užsienių reikalų).

NŪDIENIAI LIETUVIŲ ČEKOSLOVAKŲ SANTYKIAI.

Kaip jau pradžioje minėta, praeityje Lietuvą ir Čekiją jungė draugiški santykiai, ypač Vytauto Didžiojo laikais. Abiem tautom netekus savo nepriklausomybės, tie geri

*Donatas Malinauskas,
pirmasis Lietuvos atstovas
Čekoslovakijai.*

*Jaroslav Galia,
pirmasis Čekoslovakijos atstovas
Lietuvai.*

santykiai kaip ir nutrūko. Bet jau pirmomis lietuvių tautinio atgimimo kovų dienomis vėl buvo atnaujinti. Lietuviai ėmėsi iš čekoslovakų kovų pavyzdį; vietoj lenkiškų ženklų pradėjo vartoti čekoslovakų abėcėlės ženklus. Atgavus spaudą, lietuvių inteligentija, Donato Malinausko paakinta, kreipė savo akis į Čekiją, o čekoslovakai į Lietuvą.

vą. Abi tautos būdamos pavergtos — Lietuviai Rusų, čekoslovakai Austrų bei Vengrų — prieš karą ir karo metu rodė viena antrai simpatijos ir užuojautos.

Susikūrus lietuvių ir čekoslovakų nepriklausomoms valstybėms, tuojau buvo užmegzti tarp tų dviejų jaunų respublikų vyriausybių santykiai. Lietuvos atstovu į Čekoslo-

*D-ras Dovas Zaunius,
Lietuvos atstovas Čekoslo-
vakijai nuo 1923 m.*

*Vladimir Hurban,
Čekoslovakijos atstovas
Lietuvai.*

vakiją buvo nusiųstas karštas čekoslovakų draugas, gerai dar prieš Pasaulinį karą joje ėjęs agronomijos mokslus Donatas Malinauskas. Iš Čekoslovakų vyriausybės į Lietuvą atvyko muzikos profesorius Jaroslavas Galia. Nuo to laiko prasidėjo oficialūs abiejų respublikų santykiai. Lietuvos jaunimui buvo atidarytos Čekoslovakų universitetų ir kitų specialinių mokyklų durys; kasmet apie 100 Lietuvos studentų studijuoja Čekoslovakijoje; Lietuvos karininkams

atsirado vietos Čekoslovakų gen. štabo akademijoje, intendantūros ir gimnastikos mokyklose; Lietuvos gen. štabas kviečiamas atsilankyti Čekoslovakų armijos manevruose, o universitetas — dalyvauti mokslo kongresuose. Daugelis išymių Lietuvos asmenų, ypač karininkų, apdovanoti aukš-

*D-ras M. Niederle,
Čekoslovakijos chargé d'affaires Lietuvai.*

tais Čekoslovakų ordenais, o Čekoslovakų valstybės galva ir karininkai Lietuvos ordenais. Vytauto Didžiojo Universiteto Evangelikų Teologijos Fakulteto dekanui P. Jakubėnui Pragos Evang. Teol. Fakultetas davė teologijos garbės daktaro laipsnį, o du Čekoslovakijos evangelikų vyskupai,

S. Zoch ir J. Lukášek, yra Vytauto Didžiojo Universiteto garbės daktarai. Čekoslovakų karininkų delegacija dalyvavo 1930 m. Vytauto Didžiojo išskilmėse, o Lietuvos karininkų Ramovė nusiuntė Čekoslovakų karininkų klubui Vytauto Didžiojo portretą ir Eglėkalnio (Žalgirio) mūšio paveikslą.

Gyvi yra ir Lietuvos Čekoslovakijos prekybos santykiai; abi valstybės jau seniai padarė prekybos sutartį. Be to, jos turi konciliacijos ir arbitražo sutartį, nuo 1931 m. gegužės mėn. 1 dienos tarp tų dviejų valstybių panaikintos vizos. Pastaruoju laiku pasirašyta dar teisminės pagalbos konvencija civilinės ir prekybos teisės srity ir nusikaltėlių išdavimo konvencija.

Taigi nūdieniai Lietuvos ir Čekoslovakijos santykiai yra labai draugiški. Čia didelių nuopelnų turi Lietuvos atstovas Čekoslovakijai nuo 1923 m. ponas užsienių reikalų ministeris D-ras Dovas Zaunius ir Čekoslovakijos chargé d'affaires Lietuvai nuo 1928 m. D-ras M. Niederle. Čekoslovakų atstovas Lietuvai, gyvenęs Štokholme, nuo 1930 m. yra Vladimir Hurban.

Draugų niekada niekas neturėjo per daug. Tuos, kuriuos turim, reikia pažinti. Taigi ir lietuviai su čekoslovakais, kaip geri draugai, turi pažinti vieni antrus ir vieni iš antrų pasimokyti. Lietuvių ir čekoslovakų tautos turi garbingą praeitį, ir jei jos sems stiprybės iš tos bendros garbingos praeities, iš Vytauto Didžiojo laikų, turės ir garbingą ateitį.

TURINYS

	Pusl.
Pratarmė	III
Čekų ir slovākų kalba	V
<i>I. Politinė istorinė dalis</i>	1—68
1. Čekoslovakijos geografiija	1
2. Čekoslovakijos istorija	6
3. Čekoslovakų kova dėl nepriklausomybės	27
4. Čekoslovakų politika	40
Vidaus politikos išrutula	40
Politinės partijos	45
Tautinės mažumos	49
Užsienio politika	50
5. Čekoslovakų valstybės organizacija	52
Konstitucija	52
Parlamentas	57
Valstybės vėliava ir herbas	59
Savivaldybės	60
Teismai	63
Tautos apsauga	66
<i>II dalis. Ūkis ir socialinė politika</i>	69—87
Ūkio gyvenimas Čekoslovakų Respublikoj	69
I. Liaudies ūkio pamatai	69
1. Žemės ūkis	69
2. Pramonė	73
3. Prekyba ir pinigų apyvarta	78
II. Valiuta ir valstybės finansai	79
1. Valiuta	79
2. Čekoslovakijos valstybės finansai	81

3. Prekybos politika	82
Čekoslovakų žemės reforma	82
Socialinė politika	84

III. dalis. Mokyklos. Liaudies švietimas. Kultūra 88—136

1. Mokyklos	88
2. Liaudies švietimas	100
3. Čekoslovakijos bažnyčios	102
4. Čekoslovakų liaudies kultūra ir pramonė	106
5. Čekoslovakijos kūrybos menas	111
6. Čekoslovakijos meno pramonė	113
7. Nūdienė čekoslovakų muzika	114
8. Čekoslovakų literatūra	119
9. Čekoslovakų žurnalistika	125
10. Sveikatos apsauga Čekoslovakijoje	127
11. Čekoslovakijos kurortai ir turizmas	128
12. Gimnastika ir sportas	133
Nūdieniai lietuvių čekoslovakų santykiai	136
Turinys	140

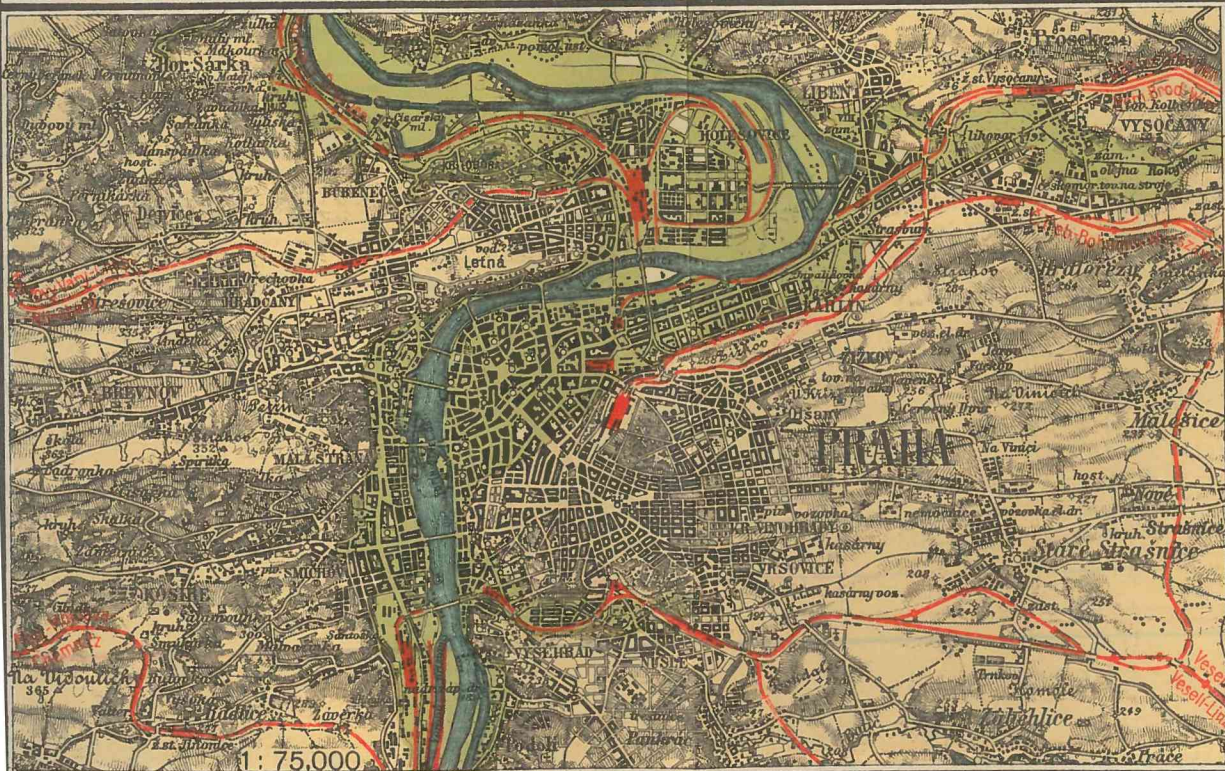
Kalbą žiūrėjo P. Jonikas.

ČEKOSLOVAKIJOS RESPUBLIKA

ČEKOSLOVAKIJOS RESPUBLIKA

1:75,000

